

Crna Gora
Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava

Strategija za interkulturalizam i društvenu koheziju 2025-2028
(sa Akcionim planom 2025-2026)

(predlog)

Podgorica, decembar 2024. godine

SADRŽAJ

1. UVOD	4
1.1 Svrha donošenja strateškog dokumenta.....	4
1.2 Pozicioniranje u strateškom okviru Crne Gore.....	11
1.3 Usklađenost sa međunarodnim obavezama.....	15
1.4 Pravni i strateški okvir.....	15
2. ANALIZA STANJA.....	46
2.1 Pravn-politički i institucionalni okvir.....	46
2.2 Ekonomski faktori uticaja.....	49
2.3 Socijalni faktori uticaja.....	51
2.4 Tehnološki faktori uticaja.....	62
2.5 Ekološki faktori uticaja	64
3. ANALIZA KAPACITETA ZA REALIZACIJU STRATEGIJE (SWOT analiza).....	65
4. KLJUČNI PROBLEMI U OBLASTI RAZVOJA INTERKULTURALIZMA I DRUŠTVENE KOHEZIJE	66
5. CILJEVI STRATEGIJE.....	67
6. AKCIONI PLAN ZA PERIOD 2025 – 2026.....	68
7. BUDŽET.....	86
8. IZVJEŠTAVANJE, MONITORING I EVALUACIJA.....	88

Lista skraćenica

AI-vještačka inteligencija

CAREP - Centar za afirmaciju romske i egipćanske populacije

CEKUM - Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore

CGO- Centar za građansko obrazovanje

CNP- Crnogorsko narodno pozorište

COE - Centar za omladinsku edukaciju

GSV - Generalni sekretarijat Vlade

EK – Evropska komisija

EU – Evropska unija

MONSTAT - Uprava za statistiku Crne Gore

NSC – Sjever-Jug centar za interkulturalni dijalog Savjete Evrope

NVO - nevladine organizacije

NSOR - Nacionalna strategija održivog razvoja

OCD - organizacije civilnog društva

ZZZCG - Zavod za zapošljavanje Crne Gore

UCG - Univerzitet Crne Gore

UN – Ujedinjene nacije

UNAOC – Alijansa civilizacija Ujedinjenih nacija

UNDP - Program za razvoj Ujedinjenih nacija

UNTFHS – Fond za ljudska bezbjednost Ujedinjenih nacija

1. Uvod

1.1. Svrha donošenja strateškog dokumenta

Interkulturalizam predstavlja vitalnu smjernicu društvenog razvoja Crne Gore kao multikulturalne zemlje sa bogatom istorijom raznolikosti; zemljom izuzetnog prirodnog i kulturnog diverziteta. Ova strategija ima za cilj da unaprijedi međuljudske i međukulturalne odnose, promoviše razumijevanje, povjerenje i solidarnost među različitim etničkim i kulturnim grupama i raznolikim segmentima društva, te tako emancipuje državu i društvo i osigura inkluzivno, bio-socijalno usklađeno i zdravo društvo koje reflektuje univerzalne humanističke vrijednosti i univerzalna ljudska prava i odgovornosti.

Strategija za interkulturalizam i društvenu koheziju 2025-2028 predstavlja ključni dokument za unapređenje društvenih odnosa i jačanje integracionih procesa i društvene kohezije u Crnoj Gori. Cilj ove strategije je da proaktivno i pozitivno sistemski odgovori na izazove koji proizlaze iz etničkih, kulturnih, vjerskih i drugih intersekcijских različitosti, harmonizuje društveno polje, te izgradi inkluzivno društvo koje poštuje, vrednuje i razvija puni potencijal svih njegovih članova/ica. Iako Crna Gora ima dugu tradiciju multikulturalnosti, postojeći socio-kulturni i ekono-politički kontekst ukazuje na to da se ta multikulturalnost i multikulturalizam mogu zloupotrijebiti za produblivanje podjela i za svođenje širih društvenih izazova, potreba i potencijala na uproštena, uska i jednodimenzionalna identitetska pitanja. Inkluzivnim i sveobuhvatnim vrijednostima i vizijom interkulturalizma, ova strategija pruža holistički, sistematičan i strateški pristup kako bi se prepoznao širi spektar ljudskog bića, i time se osigurala održiva društvena stabilnost kao preduslov za dalji razvoj i napredak države i društva.

Predmetni strateški dokument se bavi socio-kulturnom dimenzijom temeljnih prava i adresira ključne probleme u društvu kao što su etnička distanca, razni vidovi diskriminacije, offline i online čineve nasilja, nedostatak povjerenja i međukulturalnog dijaloga i razumijevanja. Nadalje, ovim dokumentom se ukazuje na fundamentalni uzrok problema koji se nalazi u bio-socijalnom konfliktu na kojem su svi socio-kulturni i ekono-politički sistemi zasnovani i vode se principima dominacije i eksploatacije – čovjeka nad prirodom, jednog pola nad drugim, jednih grupacija nad drugima u lančanom krugu nejednakosti, nadvladavanja i iskorištavanja.

Na takvu nesavjesnu i neodrživu sistemsku bazu, nadograđuju se tehnološke inovacija kojima upravlja ljudski faktor, te tako neosvijesćene predrasude kodiraju tehnološke sisteme sa opasnošću da se iste sada eksponencijalno šire i mogu brzo dovesti do još dubljih podjela i nejednakosti. Interkulturalizam oplemenjuje ljudski uticaj na nauku i tehnologiju i upućuje na potrebu za etičko regulisanje i normiranje tehnologije. Posljedično, ova strategija se bavi pismenošću i spremnošću za budućnost, budućnošću ljudskih prava i prava na budućnost. Ona ukazuje na uzročno-posljedičnu vezu između usvajanja i praktikovanja vrijednosti interkulturalizma, stvaranja društvene kohezije i opšte ljudske bezbjednosti i istinski održivog razvoja kako u Crnoj Gori tako i u svijetu.

Stoga, ova strategija ima za cilj da unaprijedi stanje u oblasti međuljudskih odnosa, smanji socijalne i ekonomske nejednakosti među različitim grupama i segmentima društva. Time je namjera i namjena strategije da osigura da svi građani/ke Crne Gore imaju jednake uslove i mogućnosti za učešće i doprinos u socio-kulturnom i ekono-političkom životu, opštu bezbjednost, poboljšan kvalitet života, i ostvarenje i uživanje prava kako na zdravu prirodnu tako i na zdravu društvenu sredinu. Takvi uslovi se postižu zajedništvom i inkluzivnim

socijalnim dijalogom i dogovorom, koji bi rezultirao novim društvenim ugovorom za ujedinjene smjernice za inkluzivni razvoj baziranim na univerzalnim ljudskim potrebama i aspiracijama.

Holičkim pristupom, ova strategija ima namjeru da uskladi relacije koje čine ljudsko biće i bitisanje i humaniji ljudski razvoj sa zakonima prirode, te tako kultiviše svijest i savjest svih građana/ki da izgrade i njeguju kulturu interbića i razvijaju svoju prirodu, svoje zajednice, i zajedno cijelo društvo u skladu sa univerzalnim prirodnim zakonima. Stoga, namjena i namjera strategije je da razvije i promoviše plemeniti etički, estetički, i ekološki kulturni kod za kvalitetan i svrsishodan život sada i u buduću, za koji je zaštita prirodnog i kulturnog diverziteta i njihovo usklađivanje od vitalnog značaja.

Implementacijom ciljeva ovog strateškog dokumenta očekuje se poboljšanje stanja u državi i društvu kroz šire polje i viši nivo svijesti i savjesti za međusobno razumijevanje, saradnju i solidarnost među pojedincima, grupama i zajednicama zasnovanim na principima jednakosti, komplementarnosti, partnerstva i zajedništva. Time bi se progresivno unaprijedili bazični elementi multikulturalne tolerancije i dijaloga ka višem nivou i širem spektru inkluzivnosti i integracije u modele interkulturalnog suživota, solidarnosti i su-odgovornosti za zajedničku budućnost.

Ostvarenje ciljeva ove strategije označuje bezbjednost, kooperaciju i društvenu koheziju za stabilno, mirnodopsko i održivo crnogorsko društvo, koje, realizacijom vizije i praktikanjem vrijednosti interkulturalizma, može da postane istinski ekosistem u kojem svaki njegov vrijedni pripadnik/ca stvara i umnožava zajedničku dobrobit, čime bi Crna Gora postala vrijedonosno društvo i živi model zemlje interkulture i uzor u regionu i šire.

U izradi Strategije učestvovali su, u okviru Radne grupe (sastav radne grupe naveden je na kraju dokumenta), predstavnici sledećih institucija: Kabinet predsjednika Crne Gore, Ministarstvo ekonomskog razvoja, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo pravde, Ministarstvo javne uprave, Ministarstvo kulture i medija, Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalnog staranja, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo sporta i mladih, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, Ministarstvo vanjskih poslova, Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija, Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava, Ministarstvo evropskih poslova, Zavod za zapošljavanje Crne Gore, Zavod za školstvo Crne Gore, Zavod za socijalnu i dječiju zaštitu, Radio Televizija Crne Gore, Agencija za zaštitu životne sredine, Skupština Studentskog parlamenta UCG, Centar za stručno obrazovanje, Odbor za ljudska prava i slobode Skupštine Crne Gore, Uprava za ljudske resurse, Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava Crne Gore, Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore (CEKUM), Romski savjet, Hrvatsko nacionalno vijeće Crne Gore, Bošnjačko vijeće u Crnoj Gori, Generalni sekretarijat Vlade (GSV), NVO UI Info, NVO Centar za omladinsku edukaciju (COE), NVO Centar za afirmaciju romske i egipćanske populacije (CAREP), ekspert angažovan od strane Ministarstva ljudskih i manjinskih prava.

Proces izrade Strategije vodio je **Direktorat za interkulturalizam** (Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava).

Proces izrade strateškog dokumenta započeo je radionicom sa članovima/icama Radne grupe održanom 30. maja, 2024. godine, a nastavljen sastancima na kojima su razmotrene radne verzije dokumenta.

Nacrt Strategije predstavljen je široj javnosti putem javnih rasprava koje su trajale 20 dana (od 28. oktobra do 18. novembra, 2024. godine) i održane su u gradovima tri regije (Bijelom Polju, Podgorici i Ulcinju), a komentari i sugestije sa istih su uvrštene u finalni tekst dokumenta.

Dokument je metodološki izrađen prema odrednicama Metodologije razvijanja politika, izrade i praćenja sprovođenja strateških dokumenata¹.

Vlada Crne Gore usvojila je Strategiju za interkulturalizam i društvenu koheziju 2025-2028 sa Akcionim planom 2025-2026 na sjednici održanoj 19. decembra 2024. godine.

Teorija promjene (šta hoćemo da promijenimo i izgradimo u Crnoj Gori)

Crnogorsko društvo se suočava sa mnogim krizama zbog kojih smo oslabljeni u svim sferama života upravo zbog slabljenja međuljudskih odnosa, krize povjerenja, porasta predrasuda, produbljivanja polarizacija, što onemogućava stvaranje zajedničkih smjernica za razvoj Crne Gore. Socijalna kohezija i unutrašnje integracije su od vitalnog značaja za napredak države u ključnom trenutku za evropske integracije i sticanje međunarodnog povjerenja u pozitivan i progresivan smjer crnogorskog društva i države.

Za opštu ljudsku bezbjednost, istinski održivi razvoj i mirnodopski napredak nema alternative osim jedinstva u raznolikosti i solidarnosti u inkluzivnom društvu. Rješenje je u stvaranju novog društvenog ugovora, koji će odrediti vrijednost i cijenu svemu, a koji je baziran na univerzalnim ljudskim pravima i odgovornostima i na univerzalnim humanističkim vrijednostima, što su osnove interkulturalizma.

Budućnost zemlje je u zaštiti prirodnog i kulturnog diverziteta kao neprocjenjivog blaga, u međuljudskom skladu, i u usklađivanju cijelog društva sa vrijednosnim sistemom interkulturalizma i sa ustavnom vizijom i konstitucijom države kao diverzitetne, inkluzivne, ekološke, pravedne zemlje jednakih šansi. Upravo kroz praktikovanje vrijednosti interkulturalizma, ustav postaje živi dokument i od mape ustrojstva postaje doživljena realnost koju smo svi odgovorni da ostvarimo i tim, zauzvrat, i sami budemo ostvareni.

Upravo u kriznim trenucima su i najveće mogućnosti za velike pomake – sada je jedinstvena prilika za unapređenje svih relacija i odnosa (međuvrskih, međurodnih, međugeneracijskih, međuetničkih, međuidentitetskih, međusektorskih, međunarodnih), razvoj ljudskog potencijala, jačanje kolektivnog bića. Sociokulturne promjene i razmjene zarad kohezije, kooperacije i opšte bezbjednosti u zemlji i regionu su nam prijeko potrebne.

Između, sa jedne strane, umnožavanja egzistencijalnih rizika i, sa druge strane, usavršavanja tehnoloških inovacija, crnogorsko kao i globalno društvo se nalazi na presudnoj prekretnici. Ne samo naš individualni i kolektivni napredak već i sami naš opstanak zavise od kooperacije i ujedinjujućeg dogovora za novi društveni ugovor koji će etički usmjeriti tehnologije da rješavaju naše egzistencijalne preokupacije. Sve i svi zavisimo upravo od društvene kohezije i društvene emancipacije koje proizilaze iz praktikovanja interkulturalizma.

¹ <https://www.gov.me/dokumenta/4d95d6d8-ace1-4338-96ce-0f4de29c36b0>

Mogućnost za pozitivno usmjeravanje tehnologije ka rješavanju egzistencijalnih problema se nalazi upravo u društvenoj koheziji, saradnji i zajedništvu. U doba tehnološkog razvoja i sveopšte digitalizacije i kodiranja živih bića i životnih formi sve su više važne humanističke vrijednosti, univerzalne vrijednosti koje nas povezuju u empatiji jednih prema drugima i čine osnov interkulture. Sprega između ljudskih prava, bezbjednosti i održivog razvoja čini osnove politike interkulturalizma i prava svih na plemenitiju budućnost.

Podsticanje društvene kohezije na humanističkim principima interkulturalizma je od vitalnog značaja za mirniji i prosperitetniji život svih; za zdrave integracione procese u zemlji; za pozitivno integrisanje migratornih talasa; i za etičku primjenu tehnoloških inovacija. Tim se simultano unapređuju procesi unutarne, regionalne i evropske integracije crnogorskog društva, kao i pozitivne internacionalizacije Crne Gore.

Afirmacija i razvijanje interkulturalizma je proaktivan i pozitivan sistemski način iskorjenjivanja diskriminacija, predrasuda i podjela, kao i način rješavanja problema u kome se nalazi crnogorsko društvo. Još uvijek izražen jaz između stavova pojedinaca/ki i grupa oko etničke, jezičke, vjerske i druge pripadnosti i identiteta stvara nestabilno, neodrživo i nebezbedno društvo, što ima za posljedicu iskrsavanje konflikta, porast nasilja, produbljivanje podjela, porast udaljavanja i nepovjerenja među pojedincima i među zajednicama, porast nepovjerenja u institucije sistema, opadanje individualne i kolektivne produktivnosti, gubitak ljudskih potencijala. Od polarizacija, podjela i kratkoročnog profiterstva se vrijednosnim sistemom interkulturalizma može evoluirati do progresivnog, prosperitetnog i partnerskog društva.

Strategija razvija široku socio-kulturnu dimenziju temeljnih prava da bi ista zaživjela u realnosti svakog građanina/ke i cijelog društva. Kroz sistemski pristup interkulturalizma, strategija unapređuje primarne domene ljudskih i manjinskih prava osnažujući njihovu nedjeljivost, uzajamnu povezanost i međuzavisnost, po kojoj samo onda kada su uvažena prava svakog tada svi mogu imati svoja prava zagwarantovana i poštovana. Strategija sistemski razrađuje vrijednosne principe, procese i obrasce integracija i kohezije i fokusirana je na izgrađivanje novog, ujedinjujućeg kulturnog koda za budućnost Crne Gore. Zaštitom prirodnog i kulturnog diverziteta, kao opšteg dobra i neprocjenjivog društvenog kapitala, i promovisanjem interkulturalizma kao javne politike, Strategija je posvećena društvenoj emancipaciji i progresivnoj paradigmi društvenog razvoja.

Potrebno je promijeniti društveni poredak i model od sistema dominacije i eksploatacije do sistema partnerstva i ko-kreacije. Potrebno je razviti sistem vrijednosti koji razvija empatiju i ujedinjuje interese, potrebe i aspiracije svih građana/ki, što bi doprinijelo pozitivnoj socio-kulturnoj atmosferi i pozitivnim političko-ekonomskim uslovima za zadovoljavanje bazičnih potreba svih članova društva, kao i za ostvarivanje punog individualnog i kolektivnog potencijala. Aktiviranje umjetničkog i kulturnog potencijala i društvenih inovacija je od vitalnog značaja za sistemske promjene i integralnu transformaciju društva.² Potrebno je mobilisati političku i građansku motivaciju i volju za društvenu emancipaciju i humaniju transformaciju društva po mjeri univerzalnih potreba i aspiracija čovjeka.

Maksimalno ulaganje svih resursa u promociju i implementaciju principa i modela interkulturalizma – suživot, solidarnost, su-odgovornost za zajedničku budućnost –stavilo bi

² [Systemic-Engagement-of-Arts-and-Culture-Framework-for-Integral-Transformative-Strategies-MPopovich-JSiddique-Cadmus-V4-I3-Reprint.pdf \(cadmusjournal.org\)](https://cadmusjournal.org/systemic-engagement-of-arts-and-culture-framework-for-integral-transformative-strategies-mpopovich-jsiddique-cadmus-v4-i3-reprint.pdf)

poseban fokus na osnaživanje u tom smjeru mladih, žena, ranjivih grupa, organizacija civilnog društva i lokalnih samouprava, i osnaživanje intersekcijskog dijaloga i saradnje, koji su od vitalnog značaja za postizanje ubrzane i stvarne socijalne kohezije.

Potrebno je eliminisati nacionalističke zloupotrebe multikulturalizma, kojima se produbljuju i ustaljuju podjele. Polazeći od multikulturalnosti kao važnog društvenog kapitala koji treba unaprijediti i razviti u interkulturalizam, Crna Gora bi postala zemlja interkulture. Time bi naša zemlja dobila bolji brend, isplativiju budućnost i zdravije smjernice. Podsticanjem i promovisanjem pozitivnih stavova prema različitosti i afirmacijom sociokulturne raznolikosti kao društvenog kapitala i opšteg dobra, bogatstvo interkulturalnog života u Crnoj Gori bi trebalo biti nacionalni interes i cilj. Razvijanjem društvene kohezije kroz interkulturalni dijalog i razmjenu stvara se univerzalno inkluzivno društvo i jača se višedimenzionalna i multiskalarna integracija.

Crna Gora ima ne samo geografsku mikroklimu već i socio-kulturološku, u kojoj svako selo, grad i region imaju svoje multikulturalne specifičnosti. Stoga, treba pospješiti interkulturalni dijalog, razmjenu i saradnju na više relacija – sela sa selima, selo sa gradom, među gradovima, među internim regionima i na taj način obnoviti ili izgraditi novo vezivno tkivo među zajednicama i lokalitetima koji imaju bogatstvo iskustava, praksi, i bio-socijalnog diverziteta.

Pored ovih diverzitetnih internih nivoa, treba razvijati i regionalni interkulturalizam na Zapadnom Balkanu, na Balkanu, na Jadranu i Mediteranu, jer se Crna Gora i njeno društvo razvijaju u ovom setu koncentričnih socio-kulturoloških i ekono-političkih krugova i pozitivnih mogućnosti koje njihove korelacije i povezivanje donose da plasiraju Crnu Goru kao interkulturalnog lidera.

Interkulturalizam kao platforma i javna politika povezuje i druge grupe, domene i društvene dimenzije kao što su interesne, generacijske, rodne. Isto tako, interkulturalizam uključuje i dijalog, upoznavanje i harmonizovanje širokog spektra migratornih i tranzitnih grupa, kao što su izbjeglice (političke, klimatske), imigranti, digitalni nomadi, sezonski radnici itd. Stabilan prijem se postiže pozitivnim usmjeravanjem istih migratornih grupa dobrim vrijednosnim i regulatornim uređenjem, koje će olakšati i državi i domicilnoj populaciji i migrantima organizovanim sistemom i jasnom orijentacijom.

U crnogorskom interkulturalizmu izuzetnu mjesto i ulogu ima dijaspora. Ona je živa spona prenosivog iskustva i znanja koja demonstrira da crnogorski interkulturalizam nije samo jedinstven amalgam lokalizovan u zemlji. Dijaspورا predstavlja multiplikaciju crnogorskog diverziteta kroz izuzetan spektar njihovih interkulturalnih iskustava, resurs, društvenih mreža i znanja.

Ovo je raspon načina i nivoa na kojima treba promovisati kulturni diverzitet Crne Gore kao široki spektar nasljeđa i uvažavati i umrežavati ih sve zarad oslikavanja svjetlije mape i lica Crne Gore koja je multietnička, multikonfesionalna, građanska, ekološka i progresivna. U tom svijetlu, Crna Gora je zemlja sa dugom i bogatom tradicijom uzajamnog socio-kulturnog prožimanja kao i zemlja u kojoj se rađaju i nastanjuju i novi identiteti; zemlja u čijem se malom okviru sada ogleda i velika, savremena slika svijeta – zemlja interkulture.

Kroz promociju ovako široke interkulturalne integracije, želimo da osnažimo bezbjednost, kooperaciju, koheziju i harmoniju, i da razvijemo državne politike i programe za ostvarenje

punog potencijala interkulturalizma, koji je vodilja nove vizije Crne Gore kao progresivne, proaktivne i prosperitetne zemlje koja doprinosi mirnijem, stabilnijem i održivom regionu i svijetu.

Strategija za interkulturalizam i društvenu koheziju stvara uslove da svaki građanin/ka mogu dati svoj vrijedni doprinos mirnoj koegzistenciji, suživotu, solidarnosti, inkluzivnom razvoju, i bogatstvu jedinstvenog spoja i spleta našeg bio i kulturnog diverziteta – našoj interkulturi.

Razvijanjem svijesti zasnovane na naučnom i duhovnom znanju da su sva bića, sve životne forme i svi fenomeni međusobno povezani i međuzavisni, razvija se plemenita kultura interbića, ekološka pismenost i planetarna pripadnost, kojima svi doprinosimo upravo svojim diverzitetom. Razvijanjem takve svijesti i savjesti, potrebno je fokusirati se koliko na ljudska prava toliko i na ljudske odgovornosti, kao i na pitanja budućnosti ljudskih prava u digitalnom dobu i prava na bolju budućnost kroz zaštitu dva stuba razvoja Crne Gore, koji će nam se više od svega isplatiti na duže staze - zaštitu našeg bio diverziteta i kulturnog diverziteta u zemlji interkulture, a sve u skladu sa uzvišenom vizijom i ustavnim identitetom Crne Gore kao građanske, demokratske, ekološke i države socijalne pravde.

Prelazak iz “multikulturalizma” u “interkulturalizam”

Radi lakše realizacije ciljeva ove Strategije i promjena koje se žele ostvariti, potrebno je podsjetiti na definicije ključnih pojmova, sa naglaskom na njihove razlike:

Multikulturalnost označava postojanje različitih kultura unutar jednog društva ili prostora, pri čemu se svaka kultura može prepoznati i izraziti. Ovdje naglasak nije na interakciji među kulturama, već na njihovoj koegzistenciji.

Multikulturalizam je ideologija i politika koja se bavi priznavanjem, zaštitom i promovisanjem kulturnih različitosti unutar društva. Uključuje promovisanje jednakih prava i prilika za sve kulture, ali ne nužno i aktivnu interakciju među njima.

Interkulturalizam stavlja naglasak na aktivnu interakciju i dijalog među kulturama sa ciljem dostizanja međusobnog razumijevanja, zajedničkih vrijednosti i međukulturne saradnje. Ovaj pristup nadilazi granice koegzistencije, stavlja akcent na komplementarnost i teži integraciji kroz uzajamno obogaćivanje.

Dok *multikulturalnost* opisuje samo postojanje različitih kultura i dok *multikulturalizam* aktivno promoviše jednakopravnost i toleranciju, *interkulturalizam* ide korak dalje, ukazujući i pozivajući na interakciju, integraciju i jedinstvo u raznolikosti.

Prelazak iz “multikulturalizma” u “interkulturalizam” predstavlja ključni korak za društva poput Crne Gore, koja su etnički, kulturno i vjerski raznolika. Iako multikulturalizam prepoznaje i vrednuje postojanje različitih kultura unutar jednog društva, on ne garantuje nužno interakciju, saradnju i stvarno razumijevanje između tih kultura. Da bi društvo napredovalo i razvijalo se u skladu sa vrijednostima međusobnog poštovanja, solidarnosti i kohezije, potrebno je preći iz okvira insularne egzistencije, "življenja jedni pored drugih" u koncept "življenja jednih sa drugima". U multikulturalnom društvu, različite kulture koegzistiraju, ali one mogu postojati u relativnoj izolaciji. I kada postoji poštovanje prema različitim identitetima, interakcija između različitih grupa često je površna, što, u najblažem, vodi u regresivno bivstovanje, potencijalni izolacionizam, usporavanje napretka. Društva koja praktikuju multikulturalizam fokusiraju se na priznavanje i toleranciju razlika, ali ne i na dublje zajedničke procese. Ljudi žive jedni pored drugih, uz minimalnu interakciju, što

može voditi do socijalne distance i segregacije između zajednica. Isto tako, individue u zajednicama multikulturalnog društva mogu živjeti sa prosto naslijeđenim, nekada i nametnutim, identitetom i sa oslabljenim socio-političkim subjektivitetom.

Za razliku od multikulturalizma, interkulturalizam promovira aktivnu interakciju, dijalog, razmjenu i komplementarnost između različitih kulturnih grupa. U interkulturalnom društvu, cilj je učestvovanje u zajedničkim procesima, izgradnja zajedničkog prostora i višesmjernog procesa socijalnog učenja, gdje pojedinci iz različitih zajednica i raznolikih identiteta žive jedni sa drugima, saraduju, razumiju se, razmjenjuju perspektive, iskustva i znanje, koreiraju iskustva i dijele zajedničke vrijednosti. U interkulturalizmu identitet nije statični monolit i konstanta već dinamični spektar i razvojni kontinuum. Umjesto pukog priznavanja razlika, interkulturalizam se fokusira na zajedničku akciju i stvaranje kohezivnog društva kroz međusobno učenje koje stvara bogatu kolektivnu inteligenciju. Kroz interakcije i integracije, interkulturalizam generira i regenerira procese društvenog učenja, razvija individualni socio-politički subjektivitet i kolektivno liderstvo, i stvara uslove i zajedničke smjernice za razvoj i napredak svih. Diverzitet se ne samo uvažava već i njeguje i slavi kao doprinos kolektivnoj inteligenciji, koja štiti i unapređuje prava i slobode svakoga kao preduslov slobodnog društva za sve.

Zašto je prelazak na interkulturalizam ključan?

Prelazak na interkulturalizam postaje ključan u savremenom društvu jer se svijet sve više globalizuje i postaje kulturno raznolik. U takvom kontekstu, interkulturalizam nudi vrijednosne principe, procese, obrasce i okvir koji ne samo da prepoznaje prisutnost različitih kultura već i aktivno podstiče njihov međusobni dijalog, razumijevanje i saradnju. Ključni razlozi zbog kojih je ovaj prelazak važan:

1. Prevazilaženje društvenih distanci i izgradnja povjerenja: Multikulturalizam, iako afirmativan po pitanju različitosti, može ojačati društvene distance i stvoriti "paralelna društva" unutar jedne države. U interkulturalizmu, međusobna komunikacija i saradnja pomažu u smanjenju tih distanci gradeći mostove između zajednica i ukazujući na komplementarnosti. Osim osnaživanja ovakvog horizontalnog povjerenja osnažuje se i vertikalno povjerenje između društva i države i njenih institucija.

2. Prevencija konflikata i bezbjednost i mir: Multikulturalna društva, u kojima nema dovoljno interakcije između zajednica, često su podložna nesporazumima i tenzijama. Interkulturalizam, sa svojim fokusom na komunikaciju, razumijevanje i komplementarnost, smanjuje rizik od konflikata i promovira društvenu harmoniju. Interkulturalizam smanjuje rizik od konflikata među različitim grupama jer se temelji na razumijevanju i poštovanju razlika. Umjesto izolacije i stvaranja predrasuda, fokus je na zajedničkom životu i zajedničkom učenju i uvažavanju različitih perspektiva, koje su jedinstven i vrijedan doprinos društvenoj bezbjednosti i razvitku.

3. Aktivni dijalog i društveno učenje: U multikulturalizmu, razlike se često tolerišu, ali rijetko se aktivno diskutuje o njima. Interkulturalizam insistira na dijalogu i uzajamnom učenju, što doprinosi dubljem razumijevanju i razmjeni između zajednica. Ovo stvara temelje za miran suživot, socijalnu koheziju i kolektivni proces učenja.

4. Jačanje identiteta kroz razmjenu: Interkulturalizam ne zahtijeva da se pojedinci odreknu svojih kulturnih identiteta, već podstiče njihov razvoj kroz razmjenu sa drugim

kulturama. Na taj način, ljudi se ne osećaju ugroženo već obogaćeno zbog interakcije sa drugima. Interkulturalizmom se osnažuje estetska i politička samo-reprezentacija.

5. Osnaživanje i razvoj zajednica: U multikulturalizmu, manjinske zajednice mogu ostati marginalizovane, bez stvarnog učestvovanja u zajedničkom donošenju odluka. Interkulturalizam osnažuje sve zajednice da učestvuju u društvenim procesima, dajući im priliku da doprinesu zajedničkom dobru. To podrazumijeva ne samo ravnopravnost, već i aktivno uključivanje manjinskih zajednica u društveno, kulturno i političko tkivo i procese zemlje i unapređuje razvoj zajednica.

6. Socijalna inkluzija: Društva koja njeguju interkulturalizam teže socijalnoj inkluziji, odnosno uključivanju marginalizovanih grupa u društveni život, kao i osvješćivanju za proaktivno djelovanje i uključivanje što šireg raspona i broja građanstva u društvene procese odlučivanja i promjene. Na taj način se smanjuje diskriminacija i osnažuju svi pojedinci da daju doprinos društvu, što dovodi do opšteg poboljšanja kvaliteta života.

7. Društvena kohezija: U multikulturalizmu, gdje zajednice žive odvojeno, društvena kohezija može biti slaba. Interkulturalizam stvara čvršće društvene veze i jača solidarnost, jer se ljudi aktivno angažuju jedni s drugima. Ovo vodi do stvaranja jačeg, stabilnijeg i otpornijeg društva, u kojem su svi građani integralni dio društvenih procesa. Time je društvena kohezija rezultat praktikovanja vizije i vrijednosti interkulturalizma.

8. Građanski identitet i jedinstvo u raznolikosti: Dok multikulturalizam može dovesti do fragmentacije društvenog identiteta, interkulturalizam radi na stvaranju građanskog identiteta, koji je utemeljen na zajedničkim vrijednostima, normama i principima, ali i na uvažavanju i očuvanju različitosti. Ljudi počinju da se identifikuju ne samo sa svojom etničkom ili kulturnom grupom već i kao dio šire zajednice. Identite su dinamični i razučeni, što individuumima daje šire mogućnosti i za samoakualizaciju i za kvalitetno povezivanje sa većim brojem ljudi.

9. Razvoj socio-ekološke inteligencije i ekološki patriotizam: Kao bio-psiho-socijalna bića, ljudima je potrebna zdrava sredina za rast i razvoj. Zaštita životne sredine je od vitalnog značaja kako za naše fizičko tako i za psihičko i mentalno zdravlje. Izuzetno je važno razvijati svijest da je čovjek biće zavisno od relacija kako sa prirodom tako i međusobno. Isto tako, važna je edukacija za usklađivanje socio-ekonomskih sistema sa ekosistemima i učenje od prirodnih formi i obrazaca. Nadalje, potrebno je promovisati ekološki patriotizam kao zdravi patriotizam koji ima ujedinjujući efekt, nadsacionalne interese i sveopštu dobrobit.

10. Razvoj kritičkog mišljenja i psiho-emoivnih kapaciteta: Interkulturalizam promovise otvorenost i spremnost na preispitivanje sopstvenih stavova. Ovo podstiče razvoj kritičkog mišljenja kod pojedinaca jer oni postaju spremni da analiziraju svoje predrasude i bolje razumiju druge kroz razvijanje suosjećanja i empatije, i na taj način obogaćuju i sopstvena i kolektivna iskustva i biće. Praktikovanjem vrijednosti interkulturalizma produbljuje se individualna transformacija i proširuju kapaciteti za kolektivitet i povezivanja. Na taj način, interkulturalizmom se dopunjuje, rafinira i transformise obrazovanje.

11. Podsticanje kreativnosti i inovacija za razvoj: Kada se različite kulture, identiteti i perspektive susreću i međusobno razmjenjuju ideje, nastaju kreativna rješenja i inovacije.

Različiti kulturni pristupi mogu pomoći u pronalaženju novih načina rješavanja problema, što je posebno važno u političkom, poslovnom i tehnološkom okruženju.

12. Globalna povezanost, planetarna pripadnost i razvoj kolektivne inteligencije: U globalizovanom svijetu, zemlje, zajednice i organizacije sve više zavise jedne od drugih. Interkulturalizam olakšava i obogaćuje regionalnu i globalnu saradnju jer njeguje vještine koje omogućavaju efikasnu komunikaciju, razmjenu, partnerstva i zajednički rad između različitih socio-kulturnih grupa, država i regiona. Tako se interkulturalizam odlikuje i kulturnom diplomatijom koja ojačava bilateralizam i multilateralizam.

Za Crnu Goru, koja se ponosi svojom multikulturalnošću, prelazak ka interkulturalizmu znači preduzimanje daljih koraka ka stvaranju istinski integrisanog društva. Dok multikulturalizam pruža osnovu za koegzistenciju različitih grupa, interkulturalizam nudi put ka boljem razumijevanju, većoj integraciji i snažnijoj društvenoj povezanosti. U interkulturalnom društvu, različitosti nisu samo prepoznate i prihvaćene, već su aktivno uključene u zajednički život i procese. To vodi ka stabilnijem, inkluzivnijem i pravednijem društvu, gdje svi građani i građanke, prevazilaze njihovu etničku, kulturnu ili vjersku pripadnost, uvećavaju svoje kapacitete i postaju, svojim identiteskim rasponom, istovremeno autentičnije individue i univerzalna ljudska bića i imaju jednaku šansu da doprinesu i učestvuju u stvaranju zajedničke budućnosti.

Do ovog kvalitetnog stanja, evolutivnog stadijuma i socio-kulturnog statusa doći će se aktiviranjem i radom sa svim kategorijama društva. Neohodne su značajne izmjene obrazovnog sistema, promjene u informisanju javnosti zahvaljući novom pristupu medija, adekvatno sankcionisanje govora mržnje i diskriminacije po bilo kom osnovu, jačanje postojećeg institucionalnog okvira nadležnog za pripremu i sprovođenje javnih politika, permanentan rad na promjeni kulturnih obrazaca i promociji vrijednosti koje nosi interkulturalizam putem svih kulturnih sadržaja koji se nude javnosti. U tom smislu posebno je važna uloga državnih i lokalnih institucija kulture, vaspitno-obrazovnih institucija kao i javnih medijskih emitera.

Rodna ravnopravnost i interkulturalizam

Interkulturalizam i rodna ravnopravnost u Crnoj Gori su međusobno povezani kroz promociju društvene inkluzivnosti, ravnopravnosti i ljudskih prava. Direktorat za interkulturalizam, osnovan u okviru Ministarstva ljudskih i manjinskih prava, radi na unapređenju društvene kohezije i integracije, što uključuje i rodnu ravnopravnost. Razvoj interkulturalizma, zasnovan na dijalogu i prihvatanju raznolikosti, stvara povoljno okruženje za unapređenje položaja žena, naročito u multikulturalnim zajednicama

Uticaj interkulturalizma na položaj žena:

- 1. Osnaživanje kroz obrazovanje i participaciju:** Interkulturalizam podržava obrazovne inicijative koje promovišu raznolikost i rodnu ravnopravnost. Na primjer, Direktorat aktivno radi na strategijama koje podstiču dijalog među različitim zajednicama, smanjuju stereotipe i otvaraju prostor za veće učešće žena u društvenim procesima
- 2. Rodno odgovorno budžetiranje:** Vlada Crne Gore je uvela rodno odgovorno budžetiranje kako bi smanjila nejednakosti i omogućila ženama bolji pristup resursima i uslugama.
- 3. Prijetnje kroz neujednačen razvoj:** Iako interkulturalizam može osnažiti žene, nedovoljna implementacija politika ili otpor u nekim zajednicama može otežati

promjenu tradicionalnih rodnih uloga. Ovo je posebno izraženo u ruralnim područjima, gdje žene često imaju manje mogućnosti za obrazovanje i zapošljavanje.

Kako bi se unaprijedilo stanje neophodno je snažnije promovisanje žena liderki u lokalnim zajednicama koje može doprinijeti većem povjerenju u interkulturalne vrijednosti. Takođe, neophodno je fokusiranje na edukaciju o ljudskim pravima i rodnoj ravnopravnosti od rane dobi. Aktivne mjere za osnaživanje žena u privredi, poput subvencija za preduzetnice ili podrške u poljoprivredi su takođe značajna mjera koja je obuhvaćena drugim javnim politikama.

Interkulturalizam u Crnoj Gori nudi model koji integriše rodnu ravnopravnost i kulturni diverzitet kao osnovu za održivi društveni razvoj, ali zahtijeva stalnu podršku i praćenje rezultata kako bi se osiguralo stvarno poboljšanje položaja žena.

1.2. Pozicioniranje u strateškom okviru Crne Gore

Usklađenost sa krovnim strateškim dokumentima

Strategija za interkulturalizam i društvenu koheziju 2025-2028. se pozicionira u širem strateškom okviru Crne Gore, u skladu sa ključnim dokumentima kao što su: Nacionalna strategija održivog razvoja 2030³, Program pristupanja Crne Gore Evropskoj uniji 2024-2027⁴. Ovi dokumenti postavljaju osnovne smjernice za održivi razvoj, društvenu inkluziju i evropsku integraciju, sa posebnim fokusom na zaštitu prava manjina i unapređenje društvenog kapitala.

Usklađenost sa ovim krovnim strateškim dokumentima se ogleda u integraciji principa održivog razvoja, gdje je interkulturalizam prepoznat kao ključan faktor za dugoročnu društvenu stabilnost i koheziju. Strategija interkulturalizma direktno doprinosi ostvarivanju ciljeva iz ovih dokumenata kroz specifične mjere koje promovišu ravnopravnost, komplementarnost i aktivno učešće svih etničkih zajednica u društvenom životu Crne Gore. Kroz saradnju sa sektorima obrazovanja, kulture, i ljudskih prava, ova strategija će omogućiti efektivnu implementaciju nacionalnih prioriteta.

Pravna tekovina Evropske unije u oblasti socijalne politike i zapošljavanja tiče se područja radnog prava, zaštite i zdravlja na radu, jednakog tretiranja muškaraca i žena po pitanjima zapošljavanja, socijalne zaštite, socijalne inkluzije, politike zapošljavanja i socijalnog dijaloga. Osim toga, postoje posebna obavezujuća pravila za sve države članice Evropske unije u pogledu zabrane diskriminacije po osnovu rase i etničke pripadnosti, religije i vjere, invaliditeta, starosne dobi i seksualne orijentacije. Najbitniji ciljevi socijalne politike Evropske unije jesu postizanje jedinstvenog i pravednog pristupa osnovnim socijalnim uslugama, unapređenje sistema socijalne zaštite, visok obrazovni stepen radne snage, visoka stopa zaposlenosti uz posebnu brigu za grupe koje su manje prisutne na tržištu rada, postizanje sigurnih i održivih prihoda, kao i dostojnih uslova rada za žene i muškarce. Podoblasti u okviru poglavlja 19 su: radno pravo, zaštita i zdravlje na radu, socijalni dijalog, politika zapošljavanja, Evropski socijalni fond, socijalna inkluzija i zaštita, deinstitutionalizacija, zabrana diskriminacije u zapošljavanju i socijalnoj politici i ravnopravnost između žena i muškaraca u zapošljavanju i socijalnoj politici.

³ <https://wapi.gov.me/download-preview/67dc487e-097d-41d2-8fd5-7827a19a1f5a?version=1.0>

⁴ <https://www.gov.me/dokumenta/29349d74-d332-498c-9927-3fac36e454a1>

Pregovaračko poglavlje 23 posvećeno je pravosuđu i temeljnim pravima. Propisi i standardi iz ovog poglavlja odnose se na jačanje nezavisnosti, nepristrasnosti i profesionalnosti u pravosuđu, borbu protiv korupcije, kao i očuvanje i jačanje ostvarivanja temeljnih prava. U skladu s ovom podjelom standarda, učinjena je i podjela po podoblastima. Tako je poglavlje 23 podijeljeno na sljedeće podoblasti: pravosuđe, borba protiv korupcije (prevencija i represija) i temeljna prava. U okviru djela koji se tiče temeljni prava predviđeno je usvajanje i realizacija niza strateških dokumenata među kojima i Strategija za interkulturalizam i društvenu koheziju 2025-2028.

- **Nacionalna strategija održivog razvoja do 2030⁵**

NSOR predstavlja dugoročnu razvojnu strategiju Crne Gore kojom se definišu rješenja za održivo upravljanje sa četiri grupe nacionalnih resursa: ljudskim, društvenim, prirodnim i ekonomskim, kao prioritet ukupnog održivog razvoja crnogorskog društva. Objektivno i integralno sagledavajući održivost nacionalnog razvoja, Crna Gora je među prvim državama u svijetu koja je u potpunosti prihvatila i u nacionalni sistem integrisala zahtjeve Ujedinjenih nacija utvrđene Agendom Ujedinjenih nacija za održivi razvoj do 2030. Godine

Za objektivno sagledavanje stanja održivosti prirodnih i društvenih resursa Crne Gore, uvedeni su sistemski pokazatelji održivosti nacionalnog razvoja, kao što su: indeks ljudskog razvoja, ekološki otisak, domaća potrošnja materijala, produktivnost resursa, potrošnja prostora.

Da bi dostigli tako postavljene ciljeve omogućićemo kvalitetno obrazovanje i cjeloživotno učenje za sve. Kroz nastavak reforme stručnog obrazovanja aktivnosti usmjeravamo na usklađivanje stručnog obrazovanja sa potrebama tržišta rada i uspostavljanje sistema kvaliteta u kojem su kvalifikacije bazirane na kompetencijama i uspješnoj primjeni stečenih znanja i vještina. Posebno ćemo se fokusirati na mogućnosti koje pruža neformalno obrazovanje, posebno mladih, kroz programe koje sprovodi biznis sektor, kao i programe neformalnog obrazovanja za mlade u zemlji i inostranstvu. Prioritetno je ostvarivanje ekonomske i socijalne sigurnosti mladih kroz omogućavanje olakšanog pristupa tržištu rada i sticanju zaposlenja, te omogućavanje mladim ljudima da postanu aktivni i motivisani učesnici u razvoju Crne Gore.

Odgovornost prema budućim generacijama obavezuje nas na pristup shodno kome se čovjek nalazi u centru razvoja koji omogućava održivu i uzajamno uvezanu valorizaciju četiri grupe nacionalnih resursa. Zato sam uvjeren da ćemo doslednom primjenom NSOR omogućiti ostvarivanje deset ključnih elementa vizije održivog razvoja Crne Gore, odnosno omogućiti održivost nacionalnih resursa, čuvajući pravo na razvoj svake naredne generacije. To uključuje pravo pojedinca, pravo porodice i očuvanje porodičnih vrijednosti, kao i prava najširih društvenih grupa u okvirima upravljanja na državnom nivou i nivou lokalnih zajednica. Uspješna implementacija NSOR do 2030. godine zahtijeva aktivan odnos svih društvenih subjekata koje pozivam da daju svoj puni doprinos kako bi Crna Gora nastavila da se ubrzano kreće u pravcu dostizanja ciljeva održivog razvoja odnosno kako bi bila ispunjena naša očekivanja u kontekstu sprovođenja nacionalne politike održivog razvoja.

Tematsko područje 1. Unapređenje stanja ljudskih resursa i jačanje socijalne inkluzije

- Strateški cilj 1.3 Obezbijediti inkluzivno i kvalitetno obrazovanje i promovisati mogućnosti cjeloživotnog učenja za sve

Tematsko područje 2. Društveni resursi - podrška vrijednostima, normama i obrascima ponašanja značajnim za održivost društva

- Strateški cilj 2.1 Stimulisati aktivan odnos ključnih aktera prema održivosti razvoja

⁵ <https://www.gov.me/dokumenta/67dc487e-097d-41d2-8fd5-7827a19a1f5a#:~:text=Opis:-,Nacionalna%20strategija%20održivog%20razvoja%20do%202030.,ukupnog%20održivog%20razvoja%20crnogorsko%20društva.>

- Strateški cilj 2.2 Razviti sistem vrijednosti u skladu s ciljevima održivog razvoja zajednice
- Strateški cilj 2.5 Stimulisati zapošljivost i socijalnu inkluziju
- Strateški cilj 2.6 Unaprijediti značaj kulture kao temeljne vrijednosti duhovnog, društvenog i ekonomskog razvoja koja znatno unapređuje kvalitet života građana
- Strateški cilj 2.7 Uspostaviti efikasan i savremeni sistem integralne zaštite, upravljanja i održivog korišćenja kulturne baštine i predjela
- Strateški cilj 2.8 Postići ravnomjerniji socio-ekonomski razvoj svih jedinica lokalne samouprave i regiona zasnovanog na konkurentnosti, inovativnosti i zapošljavanju, s posebnim akcentom na razvoj sjevernog regiona

Tematsko područje 3. Prirodni resursi-očuvanje prirodnog kapitala

- Strateški cilj 3.1 Zaustaviti degradaciju vrijednosti obnovljivih prirodnih resursa: biodiverziteta, vode, mora, vazduha, zemljišta
- Strateški cilj 3.3 Omogućiti simbiozu efekata unapređenja stanja životne sredine i očuvanja zdravlja ljudi
- Strateški cilj 3.6 Ublažiti uticaje prirodnih i antropogenih hazarda

Tematsko područje 4. Ekonomski resursi - uvođenje zelene ekonomije

- Strateški cilj 4.1 Smanjiti nivo emisija gasova s efektom staklene do 2030. godine za 30% u odnosu na 1990. godinu
- Strateški cilj 4.5 Podržati ozelenjavanje ekonomije kroz razvoj i primjenu operativnih instrumenata održive potrošnje i proizvodnje
- Strateški cilj 4.6 Primjeniti društvenu odgovornost u praksi svih sektora u skladu s pozitivnim evropskim i međunarodnim iskustvima

- **Srednjoročni program rada Vlade Crne Gore 2024-2027⁶**

Strategija za interkulturalizam i društvenu koheziju 2025-2028 je povezana sa Srednjoročnim programom rada Vlade Crne Gore 2024-2027 i to posebno u cilju 18 „Solidarno društvo za dostojanstven život „. Indikatori koji ukazuju na stepen ostvarenosti ovog cilja između ostalih su:

- Stepenn rasno etničke distance u Crnoj Gori;
- Stepenn etničke distance prema pripadnicima/ama romske i egipćanske zajednice;
- Indeks rodne ravnopravnosti

Svim svojim ciljevima i aktivnostima Strategija za interkulturalizam i društvenu koheziju upravo doprinosi smanjenju rasno etničke distance kao i poboljšanju indeksa rodne ravnopravnosti. U Godišnjem programu rada Vlade Crne Gore za 2024. godine je navedeno „donošenjem ovog strateškog dokumenta i njegovim sprovođenjem doprinijeće se razvoju, unapređenju i promociji interkulturalnog dijaloga, razumijevanja i saradnje među svim narodima i nacionalnim i drugim zajednicama u Crnoj Gori. Osim toga, promovisaće se jednakost, inkluzivnost i jedinstvo u različitosti kao društvenog kapitala, te osnažiće se društvena kohezija.“

⁶ <https://www.gov.me/dokumenta/61a462bd-eb20-478c-b0ae-c7cb6312e817>

1.3. Usklađenost sa međunarodnim obavezama

Strategija za interkulturalizam i društvenu koheziju 2025-2028 je u potpunosti usklađena sa međunarodnim obavezama koje proizlaze iz članstva u međunarodnim organizacijama, te procesom evropskih integracija. Crna Gora je potpisnica niza ključnih međunarodnih dokumenata koji se tiču zaštite ljudskih prava i promovisanja kulturne raznolikosti, uključujući Konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda⁷, kao i Okvirnu konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina⁸.

U kontekstu evropskih integracija, strategija je usklađena sa relevantnim EU direktivama i regulativama koje se odnose na zaštitu prava manjina i promovisanje međukulturnog dijaloga, poput Direktive 2000/43/EC o implementaciji principa jednakog tretmana bez obzira na rasno ili etničko porijeklo⁹. Takođe, strategija doprinosi ostvarivanju završnih mjerila iz pregovaračkog poglavlja 23 - Pravosuđe i temeljna prava, koja zahtijevaju poboljšanje u oblasti zaštite manjinskih prava i promocije međukulturnih odnosa.

Strategija za interkulturalizam i društvenu koheziju 2025-2028, kroz svoje specifične ciljeve i mjere, osigurava da Crna Gora ispunjava svoje međunarodne obaveze, te aktivno doprinosi izgradnji društva u kojem su prava i slobode svih građana zaštićena i poštovana u skladu sa najvišim evropskim i međunarodnim standardima.

1.4 Pravni i strateški okvir

Strategija se temelji na Ustavu Crne Gore, međunarodnim konvencijama koje je Crna Gora ratifikovala, kao i na nacionalnim zakonima i dokumentima kao što su Strategija razvoja društva i nacionalni planovi integracije. Usklađena je sa Smjernicama za izradu strateških planova Generalnog sekretarijata, što osigurava koherentnost i kontinuitet u sprovođenju vladinih politika.

Pravni okvir koji se odnosi na interkulturalizam u Crnoj Gori počinje sa Ustavom Crne Gore, koji postavlja temeljne principe poštovanja ljudskih prava, jednakosti i zaštite kulturne raznolikosti. Pored Ustava, ovaj okvir uključuje niz zakona i podzakonskih akata koji se odnose na zaštitu prava manjina, promociju kulturne raznolikosti, i jačanje međukulturalnog dijaloga.

Ustav Crne Gore

Ustav Crne Gore¹⁰, usvojen 2007. godine, predstavlja osnovni pravni akt zemlje i garantuje prava svih građana, uključujući prava na kulturnu autonomiju i jednakost pred zakonom. Ključni članovi Ustava koji se odnose na interkulturalizam su:

- **Član 8:** Zabrana izazivanja mržnje - Ovaj član zabranjuje svaki oblik izazivanja i podsticanja mržnje ili netrpeljivosti na osnovu rasne, etničke, vjerske ili druge pripadnosti, čime se direktno doprinosi zaštiti interkulturalnih odnosa.

⁷ <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=005>

⁸ <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=157>

⁹ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32000L0043>

¹⁰ <https://www.skupstina.me/me/ustav-crne-gore>

- **Član 9:** Primat međunarodnog prava - Ustav potvrđuje primat međunarodnih ugovora nad nacionalnim zakonodavstvom, što uključuje međunarodne konvencije o zaštiti prava manjina i promovisanje interkulturalizma.
- **Član 14:** Pravo na očuvanje identiteta - Ustav garantuje svakom pojedincu pravo na slobodno izražavanje nacionalne, kulturne i jezičke pripadnosti, čime se podržava očuvanje kulturne raznolikosti u zemlji.
- **Član 23** – Svako ima pravo na zdravu životnu sredinu. Svako je, a posebno država obavezan da čuva i unapređuje životnu sredinu.
- **Član 27** – Jamči se pravo čovjeka i dostojanstvo ljudskog bića u pogledu primjene biologije i medicine
- **Član 28** – Jamči se dostojanstvo i sigurnost čovjeka. Jamči se nepovredivost fizičkog i psihičkog integriteta čovjeka, njegove privatnosti i ličnih prava.
- **Član 46** – Svakome se jamči pravo na slobodu misli, savjesti i vjeroispovjesti, kao i pravo da promjeni vjeru ili uvjerenje.
- **Član 78** – Svako je dužan da čuva prirodnu i kulturnu baštinu od opšteg interesa. Država štiti prirodnu i kulturnu baštinu.
- **Član 79:** Prava manjina - Ovaj član garantuje poseban skup prava nacionalnim manjinama, uključujući pravo na očuvanje i izražavanje sopstvene kulture, korišćenje svog jezika, te osnivanje obrazovnih i kulturnih institucija koje čuvaju njihov identitet.

Zakon o manjinskim pravima i slobodama¹¹

Ovaj zakon je ključan za zaštitu prava manjinskih naroda u Crnoj Gori. On osigurava prava na očuvanje, razvoj i izražavanje etničkog, kulturnog, jezičkog i vjerskog identiteta. Ključne odredbe uključuju:

- **Član 7:** Očuvanje identiteta - Garantuje pravo na očuvanje i izražavanje nacionalnog identiteta.
- **Član 8:** Pravo na jezik - Omogućava upotrebu jezika i pisma manjinskih naroda u službenoj komunikaciji, obrazovanju, i medijima.

“Manjinski narodi i druge manjinske nacionalne zajednice i njihovi pripadnici imaju pravo izražavanja, čuvanja, razvijanja, prenošenja i javnog ispoljavanja nacionalnog, etničkog, kulturnog, vjerskog i jezičkog identiteta, kao dijela njihove tradicije. Crna Gora će razvijati i unapređivati izučavanje istorije, tradicije, jezika i kulture manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. U skladu sa ovim zakonom i prihvaćenim međunarodnim obavezama, nadležni organi obezbjeđuju zaštitu kulturne baštine manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica i njihovih pripadnika)“

- **Član 15:** Kulturne autonomije - Obezbeđuje pravo na osnivanje kulturnih i obrazovnih institucija koje promovišu kulturu i jezik manjinskih zajednica.

¹¹ https://www.ombudsman.co.me/docs/1612168076_zakon-o-manjinskim-pravima-i-slobodama.pdf

Zakon o zabrani diskriminacije¹²

Ovaj zakon zabranjuje diskriminaciju po bilo kojem osnovu, uključujući rasu, etničku pripadnost, vjeru, i jezik. Specifični članovi relevantni za interkulturalizam su:

- **Član 2:** Definicija diskriminacije - Obuhvata svaki oblik direktne ili indirektno diskriminacije, uključujući one na osnovu etničke pripadnosti i kulturne identifikacije.
- **Član 17** – „Rasna diskriminacija je svako pravljenje razlike, nejednako postupanje ili dovođenje u nejednak položaj lica ili grupe lica, sa uvjerenjem da rasa, boja kože, jezik, nacionalnost ili nacionalno ili etničko porijeklo opravdavaju omalovažavanje lica ili grupe lica, odnosno opravdavaju ideju o nadmoći nekog lica ili grupe lica prema onima koji nijesu članovi te grupe, naročito u oblasti obrazovanja, rada, zapošljavanja i izbora zanimanja, stručnog osposobljavanja, socijalne zaštite i socijalnih davanja, zdravstvene zaštite i stanovanja, pristupa dobrima, uslugama u javnom i privatnom sektoru i robi.”
- **Član 20:** Zaštita od diskriminacije u obrazovanju - Zakon obavezuje obrazovne ustanove da promovišu jednakost i nediskriminaciju, što uključuje i međukulturalni dijalog.

Zakon o javnim okupljanjima i javnim priredbama¹³

Ovaj zakon reguliše prava građana na slobodu okupljanja, uključujući kulturne manifestacije koje promovišu interkulturalizam. Ključne odredbe su:

- **Član 3:** Sloboda okupljanja - Pravo građana da se okupljaju radi izražavanja svojih kulturnih i vjerskih uvjerenja.
- **Član 6:** Organizacija kulturnih manifestacija - Regulatorna koja omogućava organizovanje kulturnih događaja koji promovišu etničku i kulturnu raznolikost.
-

Zakon o medijima¹⁴

Ovaj zakon reguliše način na koji se mediji bave pitanjima od javnog interesa, uključujući promociju interkulturalizma i zaštitu kulturne raznolikosti:

- **Član 23:** Oblikovanje programa - Mediji su obavezni da svojim programima doprinesu očuvanju i promociji kulturne raznolikosti i prava manjinskih zajednica.
- **Član 36:** Jezička raznolikost - Promocija programa na jezicima manjinskih zajednica.

Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju¹⁵

Ovaj zakon osigurava obrazovna prava manjinskih zajednica, uključujući pravo na učenje i obrazovanje na maternjem jeziku kao i pravo na nastavne sadržaje koji referiraju na tradiciju i kulturu manjinskih naroda:

¹² https://www.ombudsman.co.me/docs/1612165541_zakon-o-zabrani-diskriminacije.pdf

¹³ <https://www.katalogpropisa.me/propisi-crne-gore/zakon-o-javnim-okupljanjima-i-javnim-priredbama-2/>

¹⁴ <https://wapi.gov.me/download-preview/cc005aca-4b08-4d6a-b0b5-8d127d2382bc?version=1.0>

¹⁵ <https://www.gov.me/dokumenta/a5f6b50c-2d6f-475d-8d65-1e124d10b33e>

- **Član 9:** “Crnogorski državljani su jednaki u ostvarivanju prava na obrazovanje, bez obzira na nacionalnu pripadnost, rasu, pol, jezik, vjeru, socijalno porijeklo, invaliditet ili drugo lično svojstvo.

Strani državljani koji imaju privremeni boravak ili stalno nastanjenje u Crnoj Gori, jednaki su u ostvarivanju prava na obrazovanje sa crnogorskim državljanima, u skladu sa posebnim zakonom.”

- **Član 11:** “Nastava u ustanovi izvodi se na službenom - crnogorskom jeziku. Nastava u ustanovi izvodi se i na jezicima u službenoj upotrebi:
 - imajući u vidu istu lingvističku osnovu - na srpskom jeziku;
 - poštujući prava manjinskih naroda - na bosanskom, albanskom i hrvatskom jeziku;

Organ državne uprave nadležan za poslove prosvjete urediće bližim propisom jedinstveni nastavni proces.

Nastava za lica koja koriste znakovni jezik, odnosno posebno pismo ili druga tehnička rješenja izvodi se na znakovnom jeziku i pomoću sredstava tog jezika.”

Zakon o kulturi¹⁶

Ovaj zakon reguliše zaštitu i promociju kulturnih dobara, uključujući i ona koja su značajna za etničke i kulturne manjine:

Član 3

“Kultura se ostvaruje i razvija na načelima:

- 1) slobode stvaralaštva i poštovanja prava na kulturu;
- 2) opredijeljenosti države i lokalne samouprave da podstiču i pomažu razvoj kulturnog i umjetničkog stvaralaštva i zaštitu i očuvanje kulturne baštine;
- 3) ravnopravnog očuvanja svih kulturnih identiteta i poštovanja kulturne različitosti;
- 4) izgradnje i unapređenja sistema kulture, u skladu sa međunarodnim standardima, a naročito standardima Evropske Unije;
- 5) uspostavljanja efikasnog, racionalnog i kreativnog upravljanja u kulturi;
- 6) transparentnog djelovanja u kulturi;
- 7) poštovanja i zaštite autorskog i srodnih prava;
- 8) demokratizacije kulturne politike i decentralizacije organizovanja i finansiranja kulture.”

Zakon o zaštiti kulturnih dobara¹⁷

Ovaj zakon reguliše zaštitu i ciljeve u zaštiti kulturnih dobara, kao i pristup kulturnim dobrima, uključujući i ona koja su značajna za etničke i kulturne manjine:

Član 4

“Ciljevi zaštite kulturnih dobara su:

- 1) očuvanje i unaprjeđivanje kulturnih dobara i njihovo prenošenje budućim generacijama u autentičnom obliku;

¹⁶ <https://www.gov.me/dokumenta/03ecfa1e-c000-41af-a230-fd0e0a9667b9>

¹⁷ <https://www.gov.me/dokumenta/62633794-e279-4b80-a8a4-4043c3fa2a0e>

2) obezbjeđivanje uslova za opstanak kulturnih dobara i za očuvanje njihovog integriteta;

3) obezbjeđivanje održivog korišćenja kulturnih dobara, shodno njihovim tradicionalnim ili novim odgovarajućim namjenama, radi ljudskog razvoja i kvaliteta života;

4) širenje saznanja o vrijednostima i značaju kulturnih dobara;

5) očuvanje kulturne raznolikosti kroz unaprjeđenje stanja i vrijednosti svih vrsta kulturnih dobara, njegovanje kreativnosti i razumijevanja različitih kultura i kulturnih slojeva i unaprjeđivanje dijaloga među kulturama i religijama;

6) obezbjeđivanje uslova da kulturna dobra, shodno svojoj namjeni, služe za zadovoljavanje kulturnih, naučnih i edukativnih potreba pojedinaca i društva;

7) sprječavanje radnji i aktivnosti kojima se može promijeniti izgled, svojstvo, osobenost, značenje ili značaj kulturnog dobra;

8) sprječavanje protivpravnog prometa i premještanja kulturnih dobara.

Pravo na kulturnu baštinu

Član 5

(1) Svako ima pravo da, pod jednakim uslovima, individualno ili kolektivno, koristi kulturna dobra, radi učešća u kulturnom životu, uživanja, naučnog napretka ili druge dobrobiti koja iz njega proističe, kao i da doprinosi njegovom obogaćivanju i očuvanju, u skladu sa ovim zakonom.

(2) Svako fizičko i pravno lice, uključujući i vjerske zajednice, dužno je da poštuje kulturna dobra drugih, na isti način kao i svoja.

(3) Pravo na pristup kulturnom dobru može se ograničiti samo radi zaštite javnog interesa i prava i sloboda drugih.

Zakon o socijalnoj i dječijoj zaštiti¹⁸ -

Principi socijalne i dječije zaštite

Član 7 – Socijalna i dječija zaštita se zasniva na principima:

1) uvažavanja integriteta i dostojanstva korisnika socijalne i dječije zaštite koja se zasniva na socijalnoj pravdi, odgovornosti i solidarnosti, koja se pruža uz poštovanje fizičkog i psihičkog integriteta, bezbjednosti, kao i uz uvažavanje moralnih, kulturnih i religijskih ubjeđenja, u skladu sa zajemčenim ljudskim pravima i slobodama;

2) zabrane diskriminacije korisnika po osnovu rase, pola, starosti, nacionalne pripadnosti, socijalnog porijekla, seksualne orijentacije, vjeroispovijesti, političkog, sindikalnog ili drugog opredjeljenja, imovnog stanja, kulture, jezika, invaliditeta, prirode socijalne isključenosti, pripadnosti određenoj društvenoj grupi ili drugog ličnog svojstva;

Uskladenost sa sektorskim strateškim dokumentima i podzakonskim aktima

Pored zakonskih akata, postoje i brojne sektorske strategije i podzakonski akti koji dopunjuju strateški i pravni okvir u vezi sa interkulturalizmom:

¹⁸ <https://wapi.gov.me/download-preview/e10de0d2-f825-4ada-b470-c3d9d32267f3?version=1.0>

- **Strategija manjinske politike 2024-2028.**¹⁹

Strategija manjinske politike predstavlja krovni sektorski strateški dokument u oblasti zaštite manjina, borbi protiv diskriminacije i jačanja socijalne inkluzije manjinskih naroda. Multietnička društva predstavljaju bogatstvo različitosti, čiji su temelji često zasnovani na različitim etničkim, jezičkim, i kulturnim grupama. U ovom kontekstu, integracija manjina igra ključnu ulogu u očuvanju društvene kohezije i promociji socijalne pravde. Crna Gora je definisana ustavom kao građanska, demokratska, ekološka i država socijalne pravde, čiji je nosilac suvereniteta građanin sa crnogorskim državljanstvom. Ustav Crne Gore pruža pravnu osnovu za promociju, jačanje i unapređenje osnovnih ljudskih prava i sloboda, te obavezu Crne Gore da poštuje međunarodne standarde. Kao nezavisna i međunarodno priznata država, članica Ujedinjenih nacija (UN) i NATO-a, te zemlja kandidat za pridruživanje Evropskoj uniji (EU), Crna Gora je obavezna da, u skladu sa svojim međunarodnim obavezama, utvrdi 'Strategiju manjinske politike'. Ova strategija definiše politiku Vlade Crne Gore u oblasti poštovanja i zaštite prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. Primarni fokus je stavljen na usklađenost sa strateškim i operativnim ciljevima u oblastima: Obrazovanja; Zapošljavanja; Kulture i identiteta manjina; Političke participacije manjina;

- **Strategija za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana 2021-2025**²⁰

Ova Strategija fokusirana je na inkluziju romske i egipćanske zajednice kroz obrazovanje, zapošljavanje i kulturu. Ova Strategija predstavlja krovni dokument koji se odnosi na položaj Roma i Egipćana u Crnoj Gori. Ovaj dokument je propisao sve potrebne aktivnosti koje treba sprovesti da bi se poboljšao položaj ove zajednice u oblastima: zapošljavanja, stanovanja, zdravstvene i socijalne zaštite, ostvarivanja prava na ličnu dokumentaciju, obrazovanja itd... Navedeni ciljevi su zastupljeni i u okviru Strategije za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana 2021-2025, primarno kroz tretiranje specifičnih problema sa kojima se suočava romska i egipćanska populacija u konkretnim oblastima i predlaganjem adekvatnih odgovora na identifikovane probleme. Posebno je važno istaći usklađenost u oblasti jačanja nivoa političke participacije, izmjena izbornog zakonodavstva i zastupljenosti u Skupštini Crne Gore, sve u cilju povećanja nivoa autentičnog političkog predstavljanja romske i egipćanske zajednice. Strategijom manjinske politike je definisano da će do 2023. godine, biti povećan broj edukovanih pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica o značaju političke participacije. Značajno mjesto pripada sprovođenju edukacija za mlade pripadnike romske i egipćanske populacije za osnaživanje za participaciju u političkom životu, sa posebnim akcentom na žene.

- **Nacionalna strategija rodne ravnopravnosti 2021 - 2025**²¹

Ova Strategija je u potpunosti integrisala sve odredbe glavnih UN dokumenata kojima se tretira pitanje rodne ravnopravnosti, kao što je Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) i Pekinška platforma za akciju, gdje se naročito insistira na obezbjeđivanju tri osnovna prava ženama, kao i na otklanjanju svih vidova diskriminacije u tim oblastima:

- Pravo žena da glasaju na svim izborima i javnim referendumima i da budu birane u sva tijela koja se biraju putem javnih izbora

¹⁹ <https://www.gov.me/dokumenta/69e2121f-848b-4171-bd87-45f9f87e90d5>

²⁰ <https://www.gov.me/clanak/strategija-socijalne-inkluzije-roma-i-egipcana-u-crnoj-gori-2021-2025>

²¹ <https://www.zzzcg.me/wp-content/uploads/2022/02/Nacionalna-strategija-rodne-ravnopravnosti-2021-2025.-godine-sa-Akcionim-planom-2021-2022.-godine.pdf>

- Pravo žena da učestvuju u kreiranju i sprovođenju vladine politike i da zauzimaju rukovodeće
- položaje i obavljaju sve javne funkcije na svim nivoima vlasti
- Pravo žena da učestvuju u radu nevladinih organizacija i udruženja koja se bave javnim i političkim životom u zemlji.

Kao država kandidatkinja za članstvo u EU, Crna Gora se obavezala da će realizovati ciljeve kojima se umanjuje rodna diskriminacija a koji su postavljeni u zakonodavnim i strateškim dokumentima koje usvajaju Evropska komisija i Savjet Evrope.

Strategijom je predviđen Operativni cilj2: Unaprijediti politike u oblasti obrazovanja, kulture i medija kako bi se smanjio nivo stereotipa i predrasuda prema ženama i osobama drugačijih polnih i rodni identiteta.

U okviru mjere 2.2 predviđeno je da će se razviti, akreditovati i organizovati obuke za vaspitače/ce i nastavnike/ce, prije svega one, koji predaju predmete koji su bili analizirani iz ugla rodne ravnopravnosti u okviru analize odabranih nastavnih programa (Mjera 2.1), kako bi se kod djece od najmlađeg uzrasta i kod mladih podstakao razvoj i usvajanje vrijednosti građanskog, rodno ravnopravnog i inkluzivnog društva, u skladu sa važećim nacionalnim zakonodavstvom i međunarodnim obavezama koje je preuzela Crna Gora. Ove obuke će vaspitačima/cama i nastavnicima/cama pružiti konkretne primjere koji mogu biti korišćeni u učionici i tokom nastavnog procesa. Sa druge strane, obuke će poslužiti kao dobra prilika za razmjenu iskustava i usaglašavanje nastavne prakse sa standardima obrazovanja. Posebna pažnja u edukaciji nastavnog kadra biće posvećena pitanjima zaštite prava i inkluzije osjetljivih grupa, kao što su osobe osobe drugačijih polnih i rodni identiteta, djeca i mladi sa invaliditetom, kao i djeca iz romskih i egipćanskih porodica.

- **Strategija inkluzivnog obrazovanja 2019-2025²²**

Ova Strategija se vodi principima:

Pravičnosti – ravnopravno učešće u obrazovanju kroz prevazilaženje razlika uzrokovanih nepoželjnim i neprihvatljivim uticajem društvenih barijera na smetnju i/ili teškocu u razvoju;

Relevantnosti – obrazovanje i vaspitanje usklađeno sa individualnim karakteristikama, sposobnostima i potrebama djeteta sa posebnim obrazovnim potrebama;

Dostupnosti – sprovođenje aktivnosti u kojima svako dijete sa posebnim obrazovnim potrebama učestvuje na ravnopravnoj osnovi zajedno sa svojim vršnjacima, kroz adekvatne i ciljane usluge u lokalnoj zajednici;

Efektivnosti – poboljšanje postignuća i participacije djece, otklanjanje predrasuda i stereotipnih uvjerenja kroz nastavnu praksu, međusobne relacije učenika i nastavnika i uslove rada u školi;

Efikasnosti – razvoj pojedinca i zajednice koja poštuje različitost.

Strateški cilj 1 u ovom dokumentu predviđa:

Obezbjediti i primijeniti dostupnost i pravičnost obrazovanja za svu djecu zajedno sa vršnjacima kroz neophodnu međusektorsku podršku

Operativni ciljevi koji se odnose na ovaj strateški cilj su:

- A. Unaprijeđena međusektorska saradnja i inkluzivna kultura i praksa
- B. Unaprijeđen sistem usluga na nivou lokalne zajednice u svim sektorima
- C. Unaprijeđen pristup obrazovanju i obrazovnim uslugama

²² <https://www.gov.me/dokumenta/fbeec964-7c59-4b5a-a54e-8417281160ba>

- **Strategija za mlade 2023-2027²³**

Strategija za mlade predstavlja značajan dokument sa aspekta unapređenja položaja mladih Roma i Egipćana, primarno kroz stavljanje akcenta na:

- Potrebu da mladi ostvaruju ekonomsku i socijalnu sigurnost kroz olakšan pristup tržištu rada i sticanje zaposlenja;
- Mladi imaju pristup kvalitetnom obrazovanju;
- Mladi su aktivni građani/ke, uključeni, motivisani, proaktivni i učestvuju u procesima donošenja odluka, razvoja zajednice, u kreiranju politika i njihovom sprovođenju;
- Mladi su dobrog zdravlja, bezbjedni, imaju pristup adekvatnom sistemu podrške za prelazak u odraslo doba i samorealizaciju, samosvjesni su, inovativni, pokazuju inicijativu i prihvataju različitosti;
- Mladi imaju pristup kvalitetnim kulturnim sadržajima kao kreatori i konzumenti.

- **Strategija o migracijama i reintegraciji povratnika u Crnoj Gori 2021-2025²⁴**

Strategija o migracijama i reintegraciji povratnika u Crnoj Gori, za period 2021-2025. godine, je dio obaveza iz procesa pristupanja Evropskoj uniji. Migracije su, uz oblast azila, u posebnom fokusu Evropske unije. Iz tog razloga, ali i u cilju čuvanja sopstvenog javnog poretka, svaka država kandidat za članstvo u Evropskoj uniji mora obezbijediti usklađenost svog normativnog okvira sa komunitarnim pravom u ovoj oblasti, ali i njegovu punu implementaciju. Oblast migracija podrazumijeva širok dijapazon podoblasti, kao što su: legalne migracije, sprječavanje ilegalnih migracija, readmisija, postupanje sa strancima itd. Azil predstavlja jednu od ključnih oblasti kojoj Evropska unija posvećuje visok stepen pažnje. Crna Gora, kao kandidat za članstvo u Evropskoj uniji, već godinama suočava se s povećanim brojem tražilaca azila. Crna Gora može ispuniti obaveze koje je prihvatila Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju i sporazumima o readmisiji samo održivom integracijom povratnika kao najvažnijom karikom u lancu kontrole migracija. Pod održivom integracijom povratnika podrazumijeva se djelotvorna politika države, čiji je cilj da se povratnici integrišu na efikasan, održiv i dugoročan način u crnogorsko društvo, uz puno uvažavanje njihovih prava. Operativni cilj 1.2 u ovom dokumentu glasi: Povećanje administrativnih kapaciteta i unapređenje uslova za prihvatanje i osiguranje punog pristupa pravima koja pripadaju strancima koji traže međunarodnu zaštitu i licima kojima je odobrena međunarodna zaštita u Crnoj Gori, u skladu sa međunarodnim standardima. Jedna od planiranih aktivnosti, koja je u korelaciji sa strateškim planom je: Organizovanje kurseva za učenje crnogorskog jezika, istorije i kulture, radi uključivanja azilanata i stranaca pod supsidijarnom zaštitom u crnogorsko društvo.

- **Strategija sajber bezbjednosti Crne Gore 2022-2026²⁵**

Pojavom hibridnih prijetnji koje se u velikoj mjeri izvršavaju u vidu različitih vrsta sajber napada koji za cilj, između ostalog, mogu imati ostvarivanje ekonomskog ili političkog uticaja, narušavanje imidža ili reputacije kompanije, institucija, pa i samih država, sajber bezbjednost se sve više posmatra u širem kontekstu. Razumijevajući izmijenjen ambijent u kojem se države suočavaju sa sajber napadima i prijetnjama, te potrebu unapređivanja strateških okvira za odgovor na iste, Evropska komisija je u decembru 2020. godine predstavila novu Strategiju sajber bezbjednosti koja akcenat stavlja na neophodnost saradnje i povezivanja partnera širom

²³ <https://www.gov.me/dokumenta/c27c88df-e903-422d-b789-379490c307cf>

²⁴ <https://www.gov.me/dokumenta/38214cec-7412-498d-9f8e-484e02ee1c78>

²⁵ <https://www.gov.me/dokumenta/85e2a9d0-0d3c-483a-9822-515d3b7798de>

svijeta kako bi se obezbijedila stabilnost i sigurnost u sajber prostoru, uz poštovanje i zaštitu osnovnih prava građana u Evropi. Građani, operatori kritičnih infrastrukture, privreda i javna uprava u Crnoj Gori treba da budu zaštićeni u najvećoj mogućoj mjeri od negativnih aspekata sajber prijetnji i kriminala kroz kontinuiranu edukaciju o sigurnom korišćenju informaciono-komunikacionih tehnologija u svakodnevnom životu i poslovanju, „know-how“ razmjenu sa partnerima na nacionalnom, regionalnom i međunarodnom planu i implementaciju mjera zaštite kritične informatičke infrastrukture.

U ovom strateško dokumentu definisan je **operativni cilj 4 koji glasi**: Poboljšanje odgovora na sajber kriminal. Indikator za ovaj operativni cilj glasi: Procenat procesuiranih krivičnih djela u oblasti visokotehnoškog kriminala i krivičnih djela učinjenih upotrebom informaciono-komunikacionih tehnologija.

Sajber kriminal i internet napadi mogu imati značajan uticaj na razvoj interkulturalizma u Crnoj Gori, naročito u kontekstu njenog multikulturalnog društva koje je često osjetljivo na društvene podjele. Sajber napadi na različite načine mogu uticati na društvo:

1. Širenje dezinformacija i govora mržnje

Sajber napadi, poput hakovanja društvenih mreža ili medijskih platformi, mogu biti iskorišćeni za širenje dezinformacija i manipulativnih sadržaja. Ovo može podstaći nepovjerenje i stereotipe među različitim etničkim i kulturnim grupama, produbljujući razlike. Govor mržnje i propagandni sadržaji često ciljaju specifične grupe, što može izazvati polarizaciju i eskalaciju tenzija.

2. Podrivanje povjerenja u institucije

Napadi na državne institucije, poput krađe podataka ili sabotaze digitalne infrastrukture, mogu umanjiti poverenje građana u kapacitet vlasti da zaštiti sve segmente društva ravnopravno. Ovo nepovjerenje može dodatno naglasiti etničke ili političke podjele.

3. Ciljani napadi na određene zajednice

Grupa koja se osjeća ciljano ili neadekvatno zaštićeno od sajber prijetnji može razviti osećaj marginalizacije, što smanjuje inkluzivnost i interkulturalnu saradnju.

4. Sprečavanje dijaloga i saradnje

Internet platforme, koje bi mogle služiti za promociju interkulturalizma, mogu postati poligon za sukobe i lažne narative. Ovo ugrožava prilike za dijalog i razumijevanje među različitim grupama.

Kroz širenje straha i nepoverenja, sajber kriminal može stvoriti percepciju nestabilnosti. To može demotivisati zajedničke inicijative za izgradnju povjerenja i povećati izolaciju pojedinaca i grupa, odnosno smanjiti društvenu koheziju.

Obrazovanje i podizanje svijesti o rizicima sajber napada i kritičkom razmišljanju o informacijama je jedan od načina borbe protiv uticaja sa strane.

Takođe, jačanje sajber bezbednosti na nivou državnih institucija i građanskih platformi, promocija interkulturalnih vrednosti putem medija i digitalnih platformi, podsticanje dijaloga kroz digitalne projekte koji naglašavaju zajedničke interese i ciljeve, su mogući odgovori na povećanu prijetnju od uticaja na društvenu koheziju u Crnoj Gori.

Smanjenje sajber prijetnji je ključ za očuvanje interkulturalizma i jačanje društvene kohezije u Crnoj Gori.

- **Program ekonomskih reformi Crne Gore (PER) 2024-2026²⁶**

Strateški dokument je, takođe, usklađen sa mjerama sadržanim u Programu ekonomskih reformi Crne Gore (PER) vezano za zapošljavanje i tržište rada, kroz prioritetne mjere koje se odnose na povećanje učešća na tržištu rada, posebno osjetljivih grupa nezaposlenih lica.

²⁶ <https://www.gov.me/dokumenta/e19b682f-19f3-4788-99f5-ca5ad1df3e4a>

Očekivani uticaj na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, jednakost, rodnu ravnopravnost i pristup zdravstvenoj zaštiti. Reformska mjera će omogućiti bolje zdravlje i blagostanje svih građana i građanki Crne Gore, a u skladu sa SDG3. Omogućit će bolji pristup zdravstvenim uslugama, skraćanju liste čekanja, povećanju zadovoljstva pacijenata. Mjere iz PER-a će dodatno uticati na rodnu ravnopravnost kroz veću dostupnost zdravstvenih usluga za žene, naročito one romske i egipćanske pripadnosti, žene u ruralnim krajevima, žene sa invaliditetom. S tim u vezi, Romi i Egipćani su prepoznati kao ugrožena kategorija prilikom zapošljavanja, pri čemu PER predviđa potrebu identifikacije nezaposlenih lica koja su izložena riziku na tržištu rada, definisanje mjera i programa aktivne politike zapošljavanja, kao i sticanju znanja, vještina i iskustva potrebnih za tržište rada. U oblasti socijalne inkluzija, smanjenje siromaštva i jednake mogućnosti, PER stavlja akcenat na razvoj usluga u oblasti socijalne i dječje zaštite, čime će se otkloniti prepreka otežanom pristupu uslugama ugroženih kategorija lica.

Uskladenost sa obavezama iz procesa pregovora Crne Gore sa Evropskom unijom

Izveštaj EK za 2024. godinu²⁷

Izveštajem Evropske komisije (EK), za 2024. godinu, istaknuti su najznačajniji rezultati postignuti u prethodnom periodu sprovođenja javne politike, s primarnim akcentom na definisanje strateškog okvira za sprovođenje politike. U Izveštaju se ističe: „Zakon o manjinskim pravima i slobodama obezbjeđuje zaštitu ljudskih prava i sloboda za sve građane, uključujući i pravo na javno ispoljavanje nacionalnog, etničkog, kulturnog, vjerskog i jezičkog identiteta. Crna Gora je 11. jula 2024. godine donijela Strategiju manjinske politike 2024-2028 i akcioni plan za period 2024-2025. Prag za političku zastupljenost Roma u parlamentu, kojim bi se obezbijedio jednak tretman manjina, i dalje nije smanjen.” Konstatuje se da je nivo diskriminacije Roma i dalje visok kao i da kontinuirano loš kvalitet obrazovanja ove populacije negativno utiče na ishode učenja i prelazak na više nivoe obrazovanja. Praksa ugovorenih dječijih brakova u romskim zajednicama i dalje izaziva zabrinutost. Romska djeca se i dalje suočavaju sa značajnim preprekama i nejednakostima u pristupu osnovnim uslugama kao što su zdravstvena zaštita, ishrana i stanovanje.

Direktiva 2000/43/EC – ili Direktiva o rasnoj jednakosti²⁸– Predmetnim aktom se zabranjuju svi oblici diskriminacije zasnovane na rasnoj i etničkoj pripadnosti. Akcenat je na poljima:

- Zapošljavanje
- Stručno osposobljavanje
- Članstvo u privrednim i radničkim organizacijama
- Socijalna zaštita, uključujući i zdravstvenu zaštitu
- Obrazovanje
- Pristup robama i uslugama dostupnih javnosti, uključujući stanovanje

Prema ovoj Direktivi, sve države članice svoju formirati specijalizovana tijela za promociju jednakog položaja na osnovu rasne ili etničke pripadnosti.

Preporuka Savjeta EU u pogledu jednakosti, inkluzije i uključenosti Roma²⁹

²⁷ <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/2024/Montenegro%20Report%202024.pdf>

²⁸ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32000L0043>

²⁹ <https://zaprom.si/sr/preporuka-saveta-o-ravnopravnosti-inkluziji-i-ucescu-roma-2021/>

Preporuke Savjeta stavljaju poseban akcenat na potrebu da države članice EU moraju usvojiti nacionalni strateški okvir za romsku zajednicu, s osnovnim ciljem definisanja politika koje unapređuju nivo socijalne inkluzije i položaj Roma/kinja. Poseban značaj je pružen potrebi uspostavljanja efektivnih sistema borbe protiv diskriminacije, anticiganizma, socijalne i ekonomske isključenosti. Države članice moraju preduzimati mjere u cilju smanjenja nivoa siromaštva, materijalnih i socijalnih deprivacija sa kojima se suočava romska zajednica, kao i obezbijediti potreban nivo političke participacije i zastupljenosti Roma (uključujući žene, djecu, mlade i starije članove zajednice, lica sa invaliditetom), u cilju pružanja efektive borbe protiv diskriminacije ove zajednice. Romskoj zajednici je potrebno obezbijediti učešće na svim nivoima obrazovanja, od ranog i predškolskog obrazovanja, do terciarnog obrazovanja, uključujući i obrazovanje odraslih i cjeloživotno učenje. S tim u vezi, potrebno je obezbijediti jednak pristup kvalitetnom i održivom zaposlenju, kao i uklanjanje svih barijera prilikom korišćenja usluga zdravstvenog i socijalnog sistema. Pored toga, poseban akcenat je stavljen na jednakom tretmanu i omogućavanju pristupa adekvatnom i desegregiranom stanovanju.

Okvirna odluka Savjeta 2008/913/JHA od 28. novembra 2008. godine³⁰, čiji se osnovni cilj ogleda u uspostavljanju zajedničkog pristupa u krivičnom pravu na nivou cjelokupne EU, u cilju obezbjeđenja da svi oblici rasizma i ksenofobije predstavljaju kažnjivo ponašanje u svim državama članicama EU. Poseban akcenat je na definisanju efektivnih i proporcionalnih kazni za počinioce navedenih oblika krivičnih djela.

Direktiva o pravima žrtava obezbjeđuje pristup pravdi žrtvama zločina počinjenih iz mržnje i govora mržnje. EU strategija o pravima žrtava 2021-2025, adresira specifične potrebe žrtava zločina iz mržnje, gdje je poseban akcenat stavljen na pripadnike romske populacije.

Akcioni plan EU-a za antirasizam za razdoblje 2020–2025³¹

Ovim akcionim planom utvrđuje se niz mjera za jačanje djelovanja, jačanje glasa ljudi manjinskog rasnog ili etničkog porijekla i udruživanje subjekata na svim nivoima u zajedničkom nastojanju da se rasizam suzbija efikasno i da se svakome omogući život bez rasizma i diskriminacije.

Finansijska perspektiva IPA 2021-2027 (IPA III)³²

Nova finansijska perspektiva IPA 2021-2027 (IPA III), koja je zasnovana na prethodno implementiranim perspektivama IPA 2007-2013 i IPA 2014-2020, u cilju osiguravanja dalje, nesmetane realizacije definisanih ciljeva i prioriteta, koji su u skladu sa strategijom proširenja EU i linijom opredjeljenja država Zapadnog Balkana u vezi sa budućim članstvom u Evropskoj uniji. U odnosu na praksu iz prethodnih perspektiva IPA I i IPA II, značajna novina u IPA III je to da nema unaprijed definisanih iznosa finansijske podrške po državama, već postoji jedinstveni, zajednički budžet za sve države korisnice IPA-e. Kada je u pitanju programiranje podrške, iako iz perspektive korisnika neće biti većih izmjena u samom procesu, Evropska komisija će nastojati da kroz IPA III osigura pristup koji će biti zasnovan na učinku, podržavajući države i institucije koje su se obavezale na veći obim reformi. Ključni kriterijumi za dobijanje finansijske podrške će biti relevantnost (strateški značaj) i zrelost predloženih

³⁰<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008F0913>

³¹https://commission.europa.eu/document/download/597960a6-ca25-4b99-8f0c-226c3ac30825_hr?filename=stepping_up_action_for_a_union_of_equality_-_factsheet_hr.pdf

³²<https://www.eu.me/ipa-iii/#:~:text=Nova%20finansijska%20perspektiva%20IPA%202021,linijom%20opredjeljenja%20država%20Zapadnog%20Balkana>

projekata, shodno pravilima koje važe u državama članicama EU prilikom korišćenja evropskih strukturnih i investicionih fondova.

Ekonomsko-investicioni plan za Zapadni Balkan³³

Osnovni cilj plana koji je pripremila EU se ogleda u unapređenju dugoročnog privrednog oporavka regiona, kao i da podrži zelenu i digitalnu tranziciju, regionalnu integraciju i konvergenciju sa Evropskom unijom. Ekonomsko-investicioni plan iznosi značajan investicioni paket koji će mobilisati do 9 milijardi eura finansijskih sredstava za region. Podržaće održivo povezivanje, ljudski kapital, konkurentnost i inkluzivan rast, kao i dvojni zelenu i digitalnu tranziciju. Plan je definisao deset investicionih prioriteta koji će podržati glavne drumske i željezničke veze u regionu, obnovljivu energiju i prelazak sa uglja na druge izvore energije, obnavljanje javnih i privatnih objekata kako bi se povećala energetska efikasnost i smanjile emisije gasova s efektom staklene bašte, infrastrukturu za upravljanje otpadom i otpadnim vodama, kao i uvođenje širokopojasne infrastrukture. Ostali investicioni prioriteti obuhvataju veće investicije u privatni sektor kako bi se podstakle konkurentnost i inovacije, naročito malih i srednjih preduzeća i garancije za mlade.

Digitalna agenda za Zapadni Balkan³⁴

Cilj ove agende je podrška tranziciji regiona u digitalnu ekonomiju i ostvarenje dobrobiti digitalne transformacije, kao što su brži ekonomski rast, više zaposlenih i bolje usluge. Navedena podrška se primarno ogleda u tri osnovna prioriteta:

- Povećanje sajber sigurnosti, povjerenja i digitalizacija industrije.
- Jačanje digitalne privrede i društva. Digitalna agenda će podržati uvođenje alata u oblasti e-Uprave, e-Nabavki i e-Zdravstva, kao i razvoj digitalnih vještina među građanima.
- Podsticanje istraživanja i inovacija, kroz uspostavljanje nacionalnih istraživačkih kapaciteta i razvoj najsavremenije e-infrastrukture na Zapadnom Balkanu.

Smjernice EU o etici u vještačkoj inteligenciji 2019³⁵

Stručna grupa Evropske komisije na visokom nivou za vještačku inteligenciju (AI HLEG) objavila je Smjernice za etiku AI. Smjernice artikulišu skup neobavezujućih, ali uticajnih principa za etički razvoj i implementaciju AI sistema u Evropi. Na osnovu osnovnih prava i etičkih principa, ključni zahtjevi EU za postizanje pouzdane AI:

- ljudsko djelovanje i nadzor
- robusnost i bezbjednost
- privatnost i upravljanje podacima
- transparentnost
- raznolikost, nediskriminacija i pravičnost
- društveno i ekološko blagostanje
- odgovornost

Osnovni princip smjernica EU je da EU mora razviti "humanorijentisan" pristup AI koji poštuje evropske vrednosti i principe. Humanorijentisani pristup AI nastoji da osigura da ljudske vrijednosti budu centralne za način na koji se sistemi vještačke inteligencije razvijaju, primjenjuju, koriste i prate, obezbjeđujući poštovanje osnovnih prava, uključujući i ona

³³ https://www.eeas.europa.eu/delegations/montenegro/pitanja-i-odgovori-ekonomsko-investicioni-plan-za-zapadni-balkan_me

³⁴ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/es/IP_18_4242

³⁵ [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/640163/EPRS_BRI\(2019\)640163_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/640163/EPRS_BRI(2019)640163_EN.pdf)

utvrđena u Ugovorima Evropske unije i Povelji o osnovnim pravima Evropske unije, koji su svi ujedinjeni pozivanjem na zajedničku osnovu ukorjenjenu u poštovanju ljudskog dostojanstva, u kojoj ljudsko biće uživa jedinstven i neotuđiv moralni status. To takođe podrazumijeva razmatranje prirodnog okruženja i drugih živih bića koja su dio ljudskog ekosistema, kao i održivi pristup koji omogućava procvat budućih generacija koje dolaze.

Druge međunarodne obaveze Crne Gore

Pored obaveza koje proističu iz EU okvira, posebno značajnu ulogu u procesu razvoja društvene kohezije i interkulturalizma imaju obaveze koje je Crna Gora preuzela na globalnom nivou, primarno u okviru sistema Ujedinjenih nacija (UN). Jedna od prvih obaveza na koje je važno ukazati jesu:

Ciljevi održivog razvoja do 2030.³⁶

Ciljevi održivog razvoja, takođe poznati i kao globalni ciljevi, predstavljaju univerzalni poziv na djelovanje radi iskorjenjivanja siromaštva, zaštite životne sredine i obezbjeđivanja mira i prosperiteta za sve. Ciljevi održivog razvoja stupili su na snagu u januaru 2016. godine i nastaviće da usmjeravaju politiku i sredstva UN-a u narednih 15 godina. Za oblast RE politike, od posebnog su značaja sljedeći ciljevi i prateći indikatori:

Cilj 1 – Svijet bez siromaštva

- Primijeniti odgovarajuće nacionalne sisteme socijalne zaštite i mjere za sve, uključujući najugroženije, i do kraja 2030. postići dovoljno veliki obuhvat siromašnih i ranjivih.

Cilj 3 – Dobro zdravlje

Dobro zdravlje ključno je za održivi razvoj, a Agenda 2030. odražava složenost i međusobnu povezanost to dvoje. Uzima u obzir sve veće ekonomske i društvene nejednakosti, brzu urbanizaciju, prijetnje klimi i životnoj sredini, stalni teret HIV-a i drugih zaraznih bolesti te nove izazove kao što su nezarazne bolesti. Univerzalna zdravstvena pokrivenost biće sastavni dio postizanja cilja održivog razvoja 3, iskorjenjivanja siromaštva i smanjenja nejednakosti.

Cilj 4 – Kvalitetno obrazovanje

Postizanje inkluzivnog i kvalitetnog obrazovanja za sve ponovno potvrđuje uvjerenje da je obrazovanje jedno od najmoćnijih i dokazanih sredstava za održivi razvoj. Ovaj cilj osigurava da sve djevojčice i dječaci završe besplatno osnovno i srednje školovanje do 2030. Takođe ima za cilj osigurati jednak pristup strukovnom osposobljavanju, eliminisati rodne i imovinske razlike i postići univerzalni pristup kvalitetnom visokom obrazovanju.

Cilj 5 – Rodna ravnopravnost

- 5.1 Eliminirati sve oblike diskriminacije prema ženama i djevojčicama; 5.2 Eliminirati sve oblike nasilja prema ženama i djevojčicama u javnoj i privatnoj sferi, uključujući trgovinu ljudima i sve oblike seksualnih ili drugih oblika eksploatacije; 5.3 Eliminirati sve oblike dječjih i prisilnih brakova.

Cilj 6 – Čista voda i sanitarni uslovi

Sigurna i pristupačna pitka voda za sve do 2030. zahtijeva ulaganje u odgovarajuću infrastrukturu, osiguravanje sanitarnih objekata i podsticanje higijene. Zaštita i obnova ekosistema povezanih s vodom je ključna.

³⁶ <https://montenegro.un.org/me/sdgs>

Cilj 7 – Dostupna i obnovljiva energija

- Širenje infrastrukture i nadogradnja tehnologije za pružanje čiste i efikasnije energije u svim zemljama podstaknuće rast i pomoći životnoj sredini.

Cilj 8 – Dostojanstven rad i ekonomski rast

- Do 2030. postići punu i produktivnu zaposlenost i dostojanstven rad za sve žene i muškarce, uključujući mlade i osobe s invaliditetom, te jednaku platu za rad jednake važnosti (vrijednosti).

Cilj 10 – Smanjenje nejednakosti

- 10.2: Do kraja 2030. osnažiti i promovisati socijalnu, ekonomsku i političku inkluziju svih, bez obzira na starost, pol, invalidnost, rasu, etničku pripadnost, porijeklo, religiju ili ekonomski, odnosno neki drugi status. 10.3. Osigurati jednake mogućnosti i smanjiti nejednakosti u ishodima, između ostalog i tako što će se eliminisati diskriminatorски zakoni, politike i prakse i što će se, u tom pogledu, promovisati prikladno zakonodavstvo, politike i aktivnosti.

Cilj 11 – Održivi gradovi i zajednice

- 11.1. Do kraja 2030. osigurati da svi imaju pristup adekvatnom, bezbjednom i jeftinom smještaju i osnovnim uslugama, te unaprijediti uslove u nehidijenskim naseljima.

Cilj 16 – Mir, pravda i snažne institucije

- 16.2. Okončati zloupotrebu i eksploataciju djece, trgovinu djecom i sve oblike nasilja i torture nad djecom; 16.7. Osigurati odgovorno, inkluzivno, participativno i reprezentativno donošenje odluka na svim nivoima; 16.9. Do kraja 2030. za sve obezbijediti pravni identitet, uključujući registraciju prilikom rođenja; 16.10. Osigurati javni pristup informacijama i zaštitu osnovnih sloboda, u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom i međunarodnim sporazumima; 16.b Promovisati i sprovođiti nediskriminatorске zakone i politike radi postizanja održivog razvoja.

Cilj 17 – Partnerstva

- Unaprijediti globalno partnerstvo za održivi razvoj, nadopunjeno partnerstvima sa više učesnika koja mobilisu i dijele znanje, stručnost, tehnologiju i finansijska sredstva, kako bi se podržalo postizanje ciljeva održivog razvoja u svim zemljama, a posebno u zemljama u razvoju.
- Podsticati i promovisati funkcionalna javna, javno-privatna partnerstva i partnerstva civilnog društva, nadograđujući iskustvo i strategije finansiranja partnerstava.

UN Pakt za budućnost, Samit UN za budućnost, septembar 2024.³⁷

Pakt za budućnost i njegovi aneksi, Globalni digitalni kompakt i Deklaracija o budućim generacijama, usvojeni su konsenzusom 22. septembra 2024. godine na Samitu budućnosti. Samit budućnosti proizveo je međuvladin pregovarački, akcioni orijentisani pakt za budućnost (Rezolucija A / RES / 79/1) sa poglavljima o pet širokih fokusnih oblasti: održivi razvoj;

³⁷ <https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/soft-pact-for-the-future-adopted.pdf>

međunarodni mir i bezbjednost; nauka i tehnologija; mladi i buduće generacije i transformacija globalnog upravljanja.

Usvajanjem Pakta, države članice UN su se obavezale da će preduzeti akcije u fokusnim oblastima:

Održivi razvoj i finansiranje razvoja

Akcija 6. Ulagaćemo u ljude kako bismo okončali siromaštvo i ojačali povjerenje i socijalnu koheziju.

Akcija 7. Ojačaćemo naše napore da izgradimo mirna, pravedna i inkluzivna društva za održivi razvoj, obezbjedimo pristup pravdi za sve i izgradimo efikasne, odgovorne i inkluzivne institucije na svim nivoima i podržimo ljudska prava i osnovne slobode.

Akcija 8. Postići ćemo jednakost i osnaživanje svih žena i devojaka kao ključni doprinos napretku u svim ciljevima i ciljevima održivog razvoja.

Akcija 10. Ubrzaćemo naše napore da obnovimo, zaštitimo, očuvamo i održivo koristimo životnu sredinu.

Akcija 11. Zaštitićemo i promovisati kulturu i sport kao sastavne komponente održivog razvoja.

Međunarodni mir i bezbjednost

Akcija 13. Udvostručićemo naše napore da izgradimo i održimo mirna, inkluzivna i pravedna društva i da se pozabavimo osnovnim uzrocima sukoba.

Akcija 18. Gradićemo i održavati mir.

Akcija 19. Ubrzaćemo sprovođenje naših obaveza prema ženama, miru i bezbjednosti.

Akcija 20. Ubrzaćemo implementaciju naših obaveza u pogledu mladih, mira i bezbjednosti.

Nauka, tehnologija i inovacija i digitalna kooperacija

Akcija 30. Osiguraćemo da nauka, tehnologija i inovacije doprinesu punom uživanju i ljudskih prava od strane svih.

Akcija 31. Osiguraćemo da nauka, tehnologija i inovacije poboljšaju rodnu ravnopravnost i živote svih žena i devojaka.

Akcija 32. Zaštitićemo, izgraditi i dopuniti autohtono, tradicionalno i lokalno znanje.

Mladi i buduće generacije

Akcija 34. Ulagaćemo u društveni i ekonomski razvoj djece i mladih kako bi mogli ostvariti svoj puni potencijal.

Akcija 35. Promovisaćemo, štitićemo i poštovaćemo ljudska prava svih mladih ljudi i podsticati socijalnu inkluziju i integraciju.

Akcija 36. Ojačaćemo značajno učešće mladih na nacionalnom nivou.

Akcija 37. Ojačaćemo značajno učešće mladih na međunarodnom nivou.

Globalni digitalni kompakt – Globalni digitalni kompakt označava prvi istinski svjetski sporazum o međunarodnoj regulaciji veštačke inteligencije (AI) i zasnovan je na ideji da tehnologija treba da koristi svima. U njemu se navode obaveze da se osigura da digitalne tehnologije doprinose održivom razvoju i ljudskim pravima, istovremeno rješavajući rizike kao što su digitalne podjele, cyber sigurnost i zloupotreba tehnologije. Kompakt ima za cilj da premosti digitalni jaz i osigura da se AI tehnologije koriste odgovorno, podstičući globalnu saradnju i na AI mogućnostima i bezbednosnim prijetnjama. Vlade su takođe obavezne da formiraju nepristrasan svjetski naučni panel o AI i započnu međunarodni razgovor o upravljanju AI unutar UN-a.

Deklaracija o budućim generacijama – Deklaracija o budućim generacijama fokusira se na obezbjeđivanje dobrobiti budućih generacija, takođe naglašavajući potrebu da se njihovi

interesi uključe u procese donošenja odluka. Takođe naglašava važnost zaštite životne sredine, promovisanja međugeneracijske jednakosti i osiguravanja da se razmotre dugoročne posljedice današnjih akcija.

Na nivou Ujedinjenih nacija, potrebno je ukazati na druge važne napore za promovisanje i jačanje inkluzije romske zajednice, manifestovane kroz zajedničku poziciju o ulozi UN-a koja je objavljena 2013. godine. Navedeni napori, izraženi u borbi za veću društvenu inkluziju, socijalnu zaštitu, pristup svim uslugama koje su ključne za ostvarivanje ekonomskih i socijalnih prava i, generalno, snaženje individualne i zajedničke pozicije isključenih zajednica u društvu, pogotovo s ekonomskog aspekta, preklapaju se sa temama zastupljenim u predmetnom strateškom dokumentu. Takođe, važno je ukazati da je Strategija usaglašena sa Deklaracijom Ujedinjenih nacija o pravima osoba koje pripadaju nacionalnoj, etničkoj, vjerskoj ili jezičkoj manjini, u kojoj je konstatovano da nacionalna strateška dokumenta moraju biti planirana i implementirana shodno interesima osoba koje pripadaju jednoj od navedenih kategorija.

Pored toga, značajno je istaći:

- Konvenciju o statusu izbjeglica iz 1951. godine, sa Protokolom na Konvenciju iz 1967. godine;
- Konvenciju o statusu lica bez državljanstva iz 1954. godine, i Konvenciju o smanjenju broja lica bez državljanstva;
- Konvenciju o pravima djeteta i preporuke Komiteta za prava djeteta za Crnu Goru iz 2018. godine;
- Konvenciju o eliminisanju svih oblika diskriminacije prema ženama;
- Konvenciju o eliminisanju svih oblika rasne diskriminacije.

Kroz aktivno učešće u globalnoj kampanji UNHCR-a “#iBelong”, u okviru koje je donijet globalni plan za eliminisanje apatridije u periodu 2014-2024, Crna Gora je na Globalnom skupu o apatridiji, održanom u Ženevi, u oktobru 2019. godine, preuzela 4 obaveze, koje se odnose na: nastavak sprovođenja pojednostavljenih procedura za pribavljanje identifikacionih dokumenata, kako na nacionalnom nivou, tako i u saradnji sa državama porijekla lica pogođenih ovom problematikom; osiguranje upisa u registar rođenih djece napuštene od strane majki, odnosno čije majke nemaju identifikaciona dokumenta; jačanje postupka za utvrđivanje statusa lica bez državljanstva, harmonizovanje propisa kako bi se osigurao neometan pristup pravima za lica koja su dobila status lica bez državljanstva; i razmjena iskustva iz oblasti prevencije apatridije sa drugim državama iz regije.

Navedene međunarodne konvencije i globalna kampanja su značajne za predmetnu politiku, uzimajući u obzir da Romi i Egipćani čine dominantan dio raseljenih lica koja još nisu regulisala svoj pravni status ili lica u riziku od apatridije koja se nalaze na teritoriji Crne Gore.

Važno je ukazati i na usklađenost strateškog dokumenta sa preporukama različitih tijela UN-a, gdje se poseban značaj pruža:

- Preporukama Komiteta UN-a za prava djeteta koje se odnose na borbu protiv diskriminacije i negativnog društvenog odnosa prema pripadnicima RE populacije. Poseban akcenat je na potrebi većih budžetskih izdvajanja za ostvarivanje prava djeteta, podizanje svijesti u borbi protiv svih oblika trgovine ljudima i seksualnim iskorišćavanjem djece.
- Preporuke Komiteta se odnose i na potrebu unapređenja pristupa obrazovanju romske i egipćanske djece, obezbjeđivanja redovne registracije novorođenčadi i preduzimanja aktivnih mjera u pogledu suzbijanja dječjih brakova.
- Univerzalnim periodičnim pregledom su definisane sljedeće preporuke:

- borba protiv trgovine ljudima, dječjih brakova i prisilnog rada;
- unapređenje dostupnosti obrazovanja, zdravstvene zaštite i zapošljavanja.

Pored navedenih tijela UN-a, važno je ukazati i na preporuke dobijene od strane tijela koja se bave borbom protiv svih oblika rasne diskriminacije, kao i tijela koja se bave borbom protiv diskriminacije žena, gdje je akcenat stavljen na:

- Sprečavanje i kažnjavanje svih oblika nasilja nad ženama;
- Unapređenje zdravstvene zaštite i pristupa obrazovanju žena;
- Borbu protiv trgovine ljudima, gdje se poseban značaj stavlja na suzbijanje eksploatacije i prostitucije žena.

Posebno su važni segmenti sledećih akata donijetih od strane Ujedinjenih nacija:

1. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (Fakultativni protokol)³⁸

DIO III.

Član 18.

1. Svako ima pravo na slobodu misli, savjesti i vjere. To pravo uključuje slobodu da se ima ili prihvati neka vjera ili uvjerenje po vlastitom izboru, kao i slobodu da pojedinačno ili u zajednici s drugima, javno ili privatno, očituje svoju vjeru ili uvjerenje bogoslužjem, obredima, praktičnim vršenjem ili učenjem.

2. Niko se ne smije podvrgnuti prinudi koja bi mogla krnjiti njegovu slobodu da ima ili prihvati vjeru ili vjerovanje po vlastitom izboru.

3. Sloboda očitovanja vjere ili vjerovanja može se podvrgnuti samo takvim ograničenjima koja su propisana zakonom i potrebna su za zaštitu javne sigurnosti, poretka, javnog zdravlja ili morala, ili osnovnih prava i sloboda drugih.

4. Države članice ovog Pakta obvezuju se da će poštovati slobodu roditelja i, u danom slučaju, zakonskih staratelja da osiguraju vjerski i moralni odgoj svoje djece u skladu sa svojim vlastitim uvjerenjima.

Član 26.

Sve su osobe jednake pred zakonom i imaju pravo bez ikakve diskriminacije na jednaku zaštitu zakona. U tome treba da zakon zabrani svaku diskriminaciju i da zajamči svim osobama jednaku i djelotvornu zaštitu protiv diskriminacije na temelju bilo kojeg razloga kao što su rasa, boja kože, spol, jezik, vjera, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, imovina, rod ili koja god druga okolnost.

Član 27.

U državama gdje postoje etničke, vjerske ili jezične manjine ne smije se osobama koje pripadaju takvim manjinama uskratiti pravo da, zajedno s ostalim članovima svoje skupine, imaju svoj vlastiti kulturni život, da ispovijedaju i održavaju svoju vlastitu vjeru ili da se služe svojim vlastitim jezikom

2. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (Opcionalni protokol)³⁹

DIO I

Član 1.

³⁸ <https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/regulations/05bosniak/BlntCovCivilPoliticalRights.pdf>

³⁹ www.ombudsman.co.me

1. Svi narodi imaju pravo na samoopredjeljenje. Na osnovu ovog prava, oni slobodno određuju svoj politički status i slobodno osiguravaju svoj ekonomski, socijalni i kulturni razvoj.

DIO II

Član 2.

1. Svaka država članica ovog pakta obavezuje se da i pojedinačno i putem međunarodne pomoći i suradnje, naročito na ekonomskom i tehničkom polju, a koristeći u najvećoj mogućoj mjeri svoje raspoložive izvore poduzima korake kako bi se postepeno postiglo puno ostvarenje prava priznatih u ovom paktu svim odgovarajućim sredstvima, posebno uključujući donošenje zakonodavnih mjera.

2. Države članice ovog pakta obavezuju se da garantiraju da će sva prava koja su u njemu formulirana biti ostvarivana bez ikakve diskriminacije zasnovane na rasi, boji, spolu, jeziku, političkom ili kakvom drugom mišljenju, nacionalnom ili socijalnom porijeklu, imovinskom stanju, rođenju ili kakvoj drugoj okolnosti.

Član 3.

Države članice ovog pakta obavezuju se da osiguraju jednako pravo muškarcima i ženama da uživaju sva ekonomska, socijalna i kulturna prava koja su nabrojena u ovom paktu.

Član 15. 1.

Države članice ovog pakta priznaju svakom pravo:

- (a) da učestvuje u kulturnom životu;

3. Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (ICERD)⁴⁰

U ovoj konvenciji izraz "rasna diskriminacija" odnosi se na svako razlikovanje, isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva koji se zasnivaju na rasi, boji, precima, nacionalnom ili etničkom porijeklu koji imaju za svrhu ili za rezultat da naruše ili da kompromitiraju priznavanje, uživanje ili vršenje, pod jednakim uvjetima, prava čovjeka i osnovnih sloboda na političkom, ekonomskom, socijalnom i kulturnom polju ili u svakoj drugoj oblasti javnog života.

2. Ova konvencija ne primjenjuje se na razlikovanja, isključivanja, ograničavanja ili davanja prvenstva koje provodi država članica Konvencije između njenih državljana i osoba koje nisu njeni državljani.

3. Ni jedna odredba ove konvencije ne može se tumačiti kao da narušava na bilo koji način zakonske odredbe država članica Konvencije u pogledu narodnosti, državljanstva ili prijema u državljanstvo pod uvjetom da ove odredbe ne prave razliku u odnosu na neku posebnu narodnost.

4. Specijalne mjere koje su donesene jedino u svrhu da se osigura odgovarajući napredak izvjesnih rasnih ili etničkih grupa ili osoba kojima je nužna zaštita koja može biti potrebna radi jamčenja, uživanja i ostvarenja prava čovjeka i osnovnih sloboda pod jednakim uvjetima ne smatraju se kao mjere rasne diskriminacije, pod uvjetom da nemaju za rezultat održanje različitih prava za razne rasne grupe i da se ne održavaju na snazi kada se postignu ciljevi zbog kojih su ove mjere bile poduzete.

Član 2

⁴⁰ <https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/regulations/05bosniak/BRacialdiscrimination.pdf>

Države članice osuđuju rasnu diskriminaciju i obavezuju se da svim odgovarajućim sredstvima i bez odgode provode politiku koja teži da ukine svaki oblik rasne diskriminacije i da potpomažu razumijevanje između svih rasa, i u tu svrhu:

- (a) Svaka država članica obavezuje se da ne počini nikakvo djelo rasne diskriminacije ili ne vrši rasnu diskriminaciju protiv osoba, grupa osoba ili ustanova kao i da postupa tako da se sve javne vlasti i javne, nacionalne i lokalne ustanove pridržavaju ove obaveze;
- (b) Svaka država članica obavezuje se da ne podstiče, brani ili podržava rasnu diskriminaciju koju provodi bilo kakva osoba ili organizacija;
- (c) Svaka država članica treba da poduzme efikasne mjere radi ponovnog razmatranja nacionalne i lokalne vladine politike i izmjene, ukidanja ili poništenja svakog zakona i svakog propisa koji ima svrhu da uvede rasnu diskriminaciju ili da je ovjekovječi tamo gdje ona postoji;
- (d) Svaka država članica treba da svim odgovarajućim sredstvima, uključujući, ukoliko to okolnosti zahtijevaju, zakonske mjere, zabrani rasnu diskriminaciju koju provode osobe, grupe ili organizacije, kao i da je okonča;
- (e) Svaka država članica obavezuje se da potpomaže, u tom slučaju višerasne integracionističke organizacije i pokrete i druga sredstva u svrhu ukidanja prepreka između rasa kao i da se bori protiv onoga što teži da ojača rasnu podjelu.

Države članice poduzet će, ako okolnosti to zahtijevaju, na socijalnoj, ekonomskoj, kulturnoj i ostalim oblastima, posebne i konkretne mjere za odgovarajuće osiguranje razvoja ili zaštite izvjesnih rasnih grupa ili pojedinaca koji pripadaju ovim grupama u svrhu jamčenja pod uvjetima jednakosti, punog ostvarenja prava čovjeka i osnovnih sloboda. Ove mjere ne mogu ni u kom slučaju imati za rezultat održanje nejednakih ili različitih prava za razne rasne grupe, kada se postignu ciljevi zbog kojih su ove mjere bile poduzete.

4. **Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) i Opcioni protokol⁴¹**

Dio I

Član 1.

U smislu ove Konvencije, izraz „diskriminacija žena” označava svaku razliku, isključivanje ili ograničenje koje se čini na bazi pola, a koje ima efekat ili svrhu nanošenja štete ili poništenja priznanja, uživanja ili ostvarivanja od strane žena, bez obzira na njihov bračni status, a na osnovu jednakosti muškaraca i žena, ljudskih prava i fundamentalnih sloboda na političkom, privrednom, društvenom, kulturnom, građanskom ili bilo kom drugom osnovu.

Član 2.

Države potpisnice osuđuju diskriminaciju žena u svim njenim oblicima, saglasne su da vode svim mogućim i odgovarajućim sredstvima i to bez odlaganja, politiku eliminacije diskriminacije žena i u tom smislu preduzimaju:

- a) da otjelotvore princip jednakosti muškaraca i žena u svojim nacionalnim ustavima ili drugim odgovarajućim zakonskim propisima ukoliko još nije u njih unijet i da obezbijedi preko zakona i drugih odgovarajućih mjera praktično sprovođenje ovog principa,
- b) usvajanje odgovarajućih zakonodavnih i drugih mjera, uključujući i sankcije gdje je to potrebno, zabranjujući diskriminaciju žena.

Član 5. Države potpisnice će preduzeti odgovarajuće mjere:

⁴¹ <https://hrrp.eu/srb/docs/Konvencija%20o%20eliminaciji%20svih%20oblika%20diskriminacija%20zene.pdf>

a) za izmjenu socijalnih i kulturnih obrazaca ponašanja muškaraca i žena radi postizanja odstranjivanja predrasuda, kao i običajnih i svih drugih praksi koje su zasnovane na ideji inferiornosti ili superiornosti bilo polova bilo stereotipnih uloga muškaraca i žena; b) da bi se obezbjedilo da obrazovanje poro-dice obuhvata i adekvatno razumevanje materinstva kao društvene funkcije i priznanje zajedničke odgovornosti muškaraca i žena u podizanju i vaspitanju svoje djece, podrazumijeva se da je interes djece od prevashodnog značaja u svim slučajevima.

Izjava o posvećenosti Crne Gore za sprovođenje Ciljeva održivog razvoja, 31. jul, 2023.⁴² UN Samit za ciljeve održivog razvoja 2023.

Izjava Crne Gore na Samitu Ujedinjenih nacija povodom intenziviranja napora da se ispune Ciljevi održivog razvoja. Kako bi izjava Crne Gore bila izraz najšireg društvenog konsenzusa i posvećenosti, organizovane su sveobuhvatne konsultacije tokom kojih su prikupljena mišljenja predstavnika/ca najrazličitijih društvenih grupa - mladih, osoba koje pripadaju ranjivim kategorijama stanovništva, predstavnika državne i lokalne uprave, nevladinog sektora, sindikata, univerzitetske zajednice, nezavisnih eksperata, medija i poslovnog svijeta. Na osnovu prethodno održanih konsultacija, a u skladu sa smjernicama UN Sistema za izradu Izjave o posvećenosti, prioritizovane su sljedeće oblasti i definisani ciljni ishodi za period od 2027/2030. Godine:

Prioritet 1 – Nikoga ne izostaviti

Unaprijedićemo sistematsku zaštitu prava i dobrobiti svih građana i građanki Crne Gore, a posebno ranjivih kategorija stanovništva tako što ćemo implementirati djelotvorne politike i intervencije, u odnosu na izvore ranjivosti, koristeći raščlanjene podatke i dokaze za rješavanje svih nejednakosti ili diskriminatornih praksi. Posvećeni smo promovisanju inkluzivnosti, jednakosti i zaštite prava svih pojedinaca/ki u društvu, osiguravajući da niko ne bude izostavljen

Prioritet 2 – Pravda za sve

Posvećeno ćemo raditi na osnaživanju institucija da budu transparentne, inkluzivne, rodno odgovorne, kulturno senzitivne, i koje su na potrebe djece i mladih i koje garantuju svrsishodno učešće svih građana i građanki, uključujući ranjive grupe, u donošenju odluka i praćenju primjene zakona i politika. Radićemo na povećanju učešća svih kategorija stanovništva, posebno ranjivih grupa, u političkom i ekonomskom odlučivanju.

Preduzećemo efikasne mjere za smanjenje rodno zasnovanog nasilja i nasilja među i nad djecom. Usvojićemo sveobuhvatne mjere zasnovane na analizi osnovnih uzroka i pojavnih oblika govora mržnje u cilju prevencije i djelotvornog rješavanja ovog problema, sa posebnim fokusom na rodno zasnovanom govoru mržnje, seksizmu i mizoginiji, kako u virtuelnom, tako i u realnom svijetu. Zajedno ćemo raditi na prevenciji govora mržnje i unaprjeđenju kulture poštovanja, tolerancije i inkluzivnosti, gdje se slavi različitost, a diskriminatorno ponašanje aktivno obeshrabruje.

Obavezujemo se da ćemo sprovesti mjere koje osiguravaju sveobuhvatnu implementaciju postupka utvrđivanja apatridije, obezbjeđujući efikasan pristup pravima za pojedince kojima je dodijeljen status apatrida. Implementiraćemo inkluzivnu praksu registracije rođenja, sa posebnim fokusom na romsku i egipćansku zajednice, kako bismo spriječili apatridiju. Obezbijedićemo pravedan postupak za ostvarenje azila za sve one koji su prisiljeni da napuste svoje domove i radićemo na njihovom potpunom uključivanju u društvo, osiguravajući sveobuhvatan pristup

⁴² <https://www.gov.me/dokumenta/de9a6f44-a58a-41ca-b0af-b271780dcb15>

pravima i uslugama. Borićemo se odlučno protiv krijumčarenja migranata i trgovine ljudima, sprečavajući i štiteći ugrožene pojedince od svih vidova eksploatacije. Omogućićemo implementaciju planiranih i dobro vođenih migracijskih politika uzimajući u obzir ekonomski i razvojni potencijal migranata i angažovanja dijaspore.

Prioritet 3 – Kvalitetno obrazovanje

Posvećeni smo izgradnji dostupnog, kvalitetnog i pravičnog obrazovanog sistema na svim nivoima, zasnovanog na pametnoj i inkluzivnoj upotrebi digitalnih tehnologija, koji će voditi računa o mentalnom zdravlju mladih i pružiti jednake mogućnosti svakom dječaku, djevojčici i mladoj osobi da stekne znanja i praktične kompetencije neophodne za akademski napredak, tržište rada i opštu životnu dobrobit i konstruktivno učešće u društvenim procesima u dinamičnoj realnosti 21. vijeka

Prioritet 4 – Rodna ravnopravnost

Kroz punu primjenu zakona, osiguraćemo sistemski pristup u podizanju svijesti o rodnoj ravnopravnosti i sprečavanje rodno zasnovane diskriminacije sa fokusom na djelovanje javne uprave, privrede, medija, NVOa i sistema obrazovanja. U potpunosti ćemo sprovesti Istanbulsku konvenciju i izgraditi kapacitete institucija sistema, civilnog društva i specijalizovanih servisa u osiguranju prevencije, pristupa pravdi i zaštiti žrtava rodno zasnovanog nasilja. Preuzimamo punu političku i institucionalnu odgovornost za kreiranje i sprovođenje rodno odgovornih politika na svim nivoima.

Prioritet 5 – Zelena tranzicija i djelovanje u oblasti klimatskih promjena i smanjenja rizika od katastrofa

Crna Gora je kao deklarirana ekološka država posvećena povećanju broja i obuhvata očuvanih prirodnih i kulturnih dobara, kojima se održivo upravlja, sa povećanim adaptivnim kapacitetom čovjeka, ekosistema i ekonomije na uticaj klimatskih promjena.

Crna Gora će dalje razvijati zeleni, inkluzivan, pristupačan, priuštiv i održiv javni prevoz u skladu sa potrebama svih kategorija populacije u cilju poboljšanja kvaliteta života i zaštite životne sredine. Na otvoren, inkluzivan, transparentan i participativan način, nastavićemo sa očuvanjem i unaprjeđivanjem stanja prirodnih i kulturnih vrijednosti, unaprjeđivanjem sistema prostornog planiranja koji će biti orijentisan na stvaranje održivih urbanih područja pogodnih za život, kao i integralnoj zaštiti kulturne baštine u planskim dokumentima. Crna Gora će kao multietična i multikonfesionalna država koja baštini kulturno-istorijske vrijednosti materijalne i nematerijalne kulturne baštine različitih naroda koji u njoj žive nastaviti da promoviše, štiti i unaprjeđuje stanje svoje raznolike kulturne baštine. Radićemo na tome da gradovi i druga naseljena mjesta i zajednice postanu sigurni, održivi i otporni po mjeri svih građana i građanki, a da objekti kulturne baština budu u funkciji održivog korišćenja i dostupni svima.

Obećanja Crne Gore povodom 75 godina Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, 11. decembar, 2023.⁴³

UN događaj na visokom nivou "Ljudska prava 75", Kancelarija UN u Ženevi, 2023.

Obilježavanje 75. godišnjice usvajanja Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima je prilika da se predstavi posvećenost država članica UN-a pitanjima univerzalnih ljudskih prava i sloboda naročito u kontekstu globalnih promjena. Istupanje Crne Gore uključuje sljedeća relevantna obećanja za ispunjavanje do 2030. godine.

⁴³https://www.ohchr.org/sites/default/files/udhr/publishingimages/75udhr/Montenegro_EN.pdf

1. Nastaviti sa negovanjem multikulturalne, multietničke i multireligijske prirode crnogorskog društva i promovisati interkulturalizam, jačati principe raznolikosti, jednakosti, inkluzije i socijalne kohezije;
3. Intenzivirati napore u borbi protiv svih oblika diskriminacije, posebno protiv ranjivih i marginalizovanih grupa (uključujući žene, djecu, osobe sa invaliditet, manjine, starije osobe, LGBTIQ+ osobe);
4. Promovisati ljudsku bezbjednost za sve i jednake mogućnosti u svim politikama, sa fokusom na obrazovanje, zapošljavanje, zdravstvo, socijalnu i dječju zaštitu i smanjenje siromaštva;
5. Osnažiti slobodu izražavanja i slobodu medija, uključujući sistematsku prevenciju i eliminaciju govora mržnje, dezinformacija i svih vrsta online i offline uznemiravanja;
7. Nastaviti jačati saradnju sa civilnim društvom, uključivati mlade ljude u kreiranje politika, obezbjeđivati pristup digitalnim tehnologijama, raditi na pismenosti za budućnost i promovisati etičke standarde za nove tehnologije;
8. Raditi na zaštiti životne sredine i ublažavanju uticaja klimatskih promjena u cilju obezbjeđivanja prava na budućnost.

UNAOC Deklaracija 2024⁴⁴

Deklaracija je nastala na 10. globalnom forumu UNAOC, novembar 2024. i ukazuje da potpisivanjem iste zemlje članice:

Imaju u vidu sve složeniji kontekst današnjih globalnih izazova i višedimenzionalnu prirodu sukoba koji zahtijevaju novi pristup rješavanju sukoba i sprečavanju sukoba, koji treba da bude podržan naporima da se ponovo izgradi povjerenje, ojača solidarnost i produbi međunarodna saradnja, uključujući i kroz intenziviranu upotrebu diplomatije,

Potvrđuju obaveze država da štite, poštuju i ispunjavaju sva ljudska prava i osnovne slobode svih osoba,

Naglašavaju da su sloboda vjeroispovijesti ili uvjerenja i sloboda izražavanja međusobno zavisni, međusobno povezani i međusobno se podupiru; i naglašavaju ulogu koju ova prava mogu da igraju u borbi protiv svih oblika netolerancije i diskriminacije na osnovu vjeroispovesti ili uverenja,

Prepoznaju različitost svijeta i činjenicu da sve kulture i civilizacije doprinose obogaćivanju čovječanstva,

Prepoznaju da dijalog među civilizacijama može da odigra važnu ulogu u promociji zajedničkih osnova među civilizacijama i kulturama, urođenog dostojanstva i jednakih prava svih ljudskih bića, olakšavajući viziju svijeta kao jednog čovečanstva,

Prepoznaju takođe da interkulturalni angažmani mogu igrati važnu ulogu u promovisanju mira i harmonije između različitih kultura, dostojanstva i jednakih prava svih ljudskih bića, olakšavajući viziju jedinstva u različitosti,

Podstiču toleranciju, uzajamno poštovanje, dijalog i saradnju između različitih kultura, civilizacija i naroda,

⁴⁴ <https://cascais.unaoc.org/wp-content/uploads/2024/11/UNAOC-10.o-Forum-Global-Declaracao-Politica.pdf>

Imaju u vidu značaj međukulturnog i međureligijskog dijaloga u promovisanju tolerancije i pomirenja u pitanjima koja se odnose na miran suživot između kultura, religija i uvjerenja,

Među akcijama koje su zemlje članice obavezale se da će preduzeti su:

11. Prepoznati centralnu ulogu inkluzivnog, kvalitetnog i transformativnog obrazovanja u promovisanju dijaloga, mira i ljudskih prava;
13. Naglasiti pozitivan uticaj koji sigurna, uredna i regularna migracija može imati na zemlje porijekla i odredišta, uključujući promovisanje kulturnog pluralizma i podstiču kreativnu viziju mladih ljudi kako bi se spriječila ksenofobija i istaknuli pozitivni narativi o kulturnoj raznolikosti, socijalnoj inkluziji i mobilnosti;
15. Naglasiti važnost međugeneracijskog dijaloga za mir, održiv razvoj i ljudska prava;
16. Obratiti pažnju na doprinos sportske diplomatije kao alata za promovisanje dijaloga;
17. Naglasiti potrebu da se podrži i ojača uloga žena kao pregovarača, posrednica i mirotvoraca;
18. Obratiti pažnju na potencijalnu upotrebu vještačke inteligencije kao alata za unapređenje interkulturalnog i međureligijskog dijaloga;
19. Naglasiti važnost borbe protiv dezinformacije i govora mržnje, uz jačanje integriteta informacija;

UNDP Smjernice za društvenu koheziju⁴⁵

Jačanje socijalne kohezije postalo je imperativ 21. veka. Postoji široko rasprostranjena zabrinutost zbog pogoršanja uslova sukoba koji ugrožavaju poštovanje različitosti, inkluzivnosti i osnovnih ljudskih prava. Izostravanje tenzija zasnovanih na identitetu, kao što su etničko i vjersko neprijateljstvo, ksenofobija i izivljavanje, isključivi nacionalizam, u osnovi su ovih sukoba.

Socijalna kohezija je stepen povjerenja u institucije i društvo i spremnost da se kolektivno učestvuje u zajedničkoj viziji održivog mira i zajedničkih razvojnih ciljeva.

Osnovne oblasti prakse UNDP-a uključuju jačanje socijalne kohezije; na primjer, poboljšanje ekonomskog oporavka i sredstava za život, unapređenje jednakosti i inkluzije u upravljanju i izgradnja nacionalnih kapaciteta za sprečavanje sukoba. Unapređenje, produbljivanje i njegovanje socijalne kohezije je cilj intervencija sa lokalnim zajednicama ili sa državom da razviju nenasilne metode za rješavanje sporova i sukoba. Podrška inkluzivnom upravljanju u neformalnim i formalnim procesima je sveukupni pristup održavanju mira u zemljama pogođenim sukobima.

Program UN za ljudsku bezbjednost od strane Fonda Ujedinjenih nacija za ljudsku bezbjednost (UNTFHS)⁴⁶

Koncept i inicijativa Ljudska bezbjednost predstavljaju društveno podržane ciljeve koji se odnose na ljudska prava i ljudski razvoj. Pristup ljudskoj bezbjednosti ima pet osnovnih principa: • usredsređenost na ljude • sveobuhvatnost • specifičnost konteksta • orijentisanost na prevenciju • zaštita i osnaživanje

Ljudska bezbjednost kao takva ima sledeće dimenzije:

1. Ekonomska bezbjednost
2. Bezbjednost hrane
3. Zdravstvena bezbjednost
4. Bezbjednost životne sredine

⁴⁵ <https://www.undp.org/publications/strengthening-social-cohesion-conceptual-framing-and-programming-implications>

⁴⁶ <https://www.un.org/humansecurity/wp-content/uploads/2017/10/h2.pdf>

5. Lična bezbjednost
6. Bezbjednost zajednice
7. Politička bezbjednost
8. Tehnološka bezbjednost – ovu dimenziju je dodala Svjetska akademija umjetnosti i nauke u svojoj inicijativi Ljudska bezbjednost za sve⁴⁷

Deklaracija Kultura 2030 cilj, oktobar 2023.⁴⁸

Nakon poziva na eksplicitni cilj kulture u budućim razvojnim programima u deklaraciji MONDIACULT 2022 koju je sazvao UNESCO, kampanja Culture2030Goal snažno poziva na priznavanje suštinske uloge kulture u razvoju od strane država članica. Kampanja je ojačala poruku da kulturni akteri i faktori moraju biti integrisani u razvojne procese, od planiranja do faza implementacije i evaluacije. U stvari, sadašnji, gotovo marginalni status kulture u globalnoj razvojnoj agendi je jedan od faktora koji ometaju postizanje ciljeva održivog razvoja. Jače prepoznavanje uloge kulture je od suštinskog značaja ako želimo da isporučimo novu, inkluzivnu, na ljude usmjerenu, mirnu i klimatski otpornu razvojnu paradigmu, u skladu sa globalno priznatim osnovnim principima održivosti. Da bi se to postiglo, kultura se mora posmatrati kao prioritetno pitanje politike, sa sopstvenim ciljem u sledećoj globalnoj agendi za održivi razvoj

U aprilu 2020. godine kampanja je pokrenula razvoj strateškog okvira u kontekstu UN-ove decenije akcije. Vizija je prepoznavanje kulture kao četvrtog stuba održivog razvoja; a misija je da se kultura uvrsti u globalnu razvojnu agendu. Usvajanje kulture kao posebnog cilja u razvojnoj agendi nakon 2030. godine i usvajanje globalne agende za kulturu.

Tako se naglašava i u Izvještaju UNESCO-a: Kultura za Agendu 2030.⁴⁹ da je kultura kao pravi "softver" potreban za "hardver" – tj. planiranje infrastrukture, mobilnost, snabdjevanje vodom i energijom – da radi za održivije i pravednije gradove, i ponudila "saveze" unutar sistema UN, između međunarodnog i opštinskog nivoa, između gradova, sa civilnim društvom i privatnim sektorom. Nadalje se potvrđuje da "nijedan od glavnih izazova sa kojima se danas suočava svijet ne može samostalno da se suoči sa bilo kojom zemljom bez oslanjanja na osnovne stubove nauke, obrazovanja i kulture." Dakle, UNESCO može i mora u potpunosti učestvovati u svjetskom poretku zasnovanom na multilateralizmu i humanističkim vrijednostima.

UNESCO- Univerzalna deklaracija o kulturnoj raznolikosti⁵⁰

Opšta deklaracija o kulturnoj raznolikosti donijeta je 2002. godine u namjeri da ukaže na potrebu njegovanja i razumijevanja kulturne raznolikosti kao potencijala za ukupni društveni razvoj.

U članu 1 propisuje: Kultura poprima različite oblike u vremenu i prostoru. Ta je raznolikost utjelovljena u jedinstvenosti i pluralnosti identiteta grupa i društava koja čine čovječanstvo. Kao izvor razmjene, inovacija i kreativnosti, kulturna je raznolikost jednako potrebna čovječanstvu kao što je biološka raznolikost potrebna prirodi. U tom smislu, to je zajednička baština čovječanstva i treba je prepoznati i afirmirati za dobrobit sadašnjih i budućih generacija.

⁴⁷ <https://worldacademy.org/hs4a/>

<https://worldacademy.org/human-security/>

⁴⁸ <https://www.culture2030goal.net/>

https://www.culture2030goal.net/sites/default/files/202310/EN_culture2030goal_October2023_Declaration.pdf

⁴⁹ <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000264687>

⁵⁰ <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000128347>

U členu 2 Deklaracije propisano je: U našim sve raznolikijim društvima bitno je osigurati skladnu interakciju među ljudima i skupinama s pluralnim, raznolikim i dinamičnim kulturnim identitetom, kao i njihovom spremnošću da žive zajedno. Politike za uključivanje i sudjelovanje svih građana jamstvo su društvene kohezije, vitalnosti civilnog društva i mira. Tako definiran, kulturni pluralizam daje politički izraz stvarnosti kulturne raznolikosti. Neodvojiv od demokratskog okvira, kulturni pluralizam pogoduje kulturnoj razmjeni i procvatu kreativnih sposobnosti koje održavaju javni život.

U členu 4 propisano je: Odbrana kulturne raznolikosti je etički imperativ, neodvojiv od poštivanja ljudskog dostojanstva. To podrazumijeva predanost ljudskim pravima i temeljnim slobodama, posebno pravima osoba koje pripadaju manjinama i autohtonim narodima. Niko se ne smije pozivati na kulturnu raznolikost da bi narušio ljudska prava zajamčena međunarodnim pravom, niti da bi ograničio njihov opseg.

U členu 5 Deklaracije propisano je: Kulturna prava su sastavni dio ljudskih prava, koja su univerzalna, nedjeljiva i međuzavisna. Procvat kreativne raznolikosti zahtijeva potpuno sprovođenje kulturnih prava kako je definisano u členu 27. Opšte deklaracije o ljudskim pravima i u članovima 13. i 15. Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima. Sve osobe stoga imaju pravo izražavati se i stvarati i širiti svoj rad na jeziku po vlastitom izboru, a posebno na svom materinjem jeziku; sve osobe imaju pravo na kvalitetno obrazovanje i osposobljavanje koje u potpunosti poštuje njihov kulturni identitet; i sve osobe imaju pravo učestvovati u kulturnom životu po vlastitom izboru i sprovoditi vlastite kulturne prakse, uz poštovanje ljudskih prava i temeljnih sloboda.

Države članice obvezuju se poduzeti odgovarajuće korake za široko širenje 'UNESCO-ove Opšte deklaracije o kulturnoj raznolikosti', posebno saradnjom u cilju postizanja sljedećih ciljeva:

1. Produblјivanje međunarodne rasprave o pitanjima koja se odnose na kulturnu raznolikost, posebno u pogledu njezine povezanosti s razvojem i utjecaja na donošenje politika, kako na nacionalnoj tako i na međunarodnoj razini; posebno napredujući u razmatranju mogućnosti međunarodnog pravnog instrumenta o kulturnoj raznolikosti.
2. Napredak u definisanju načela, standarda i praksi, kako na nacionalnoj tako i na međunarodnoj razini, kao i modaliteta podizanja svijesti i obrazaca saradnje, koji su najpovoljniji za očuvanje i promovisanje kulturne raznolikosti.
3. Podsticanje razmjene znanja i najboljih praksi u pogledu kulturnog pluralizma s ciljem olakšavanja, u raznolikim društvima, uključivanja i sudjelovanja osoba i skupina iz različitih kulturnih sredina.
4. Dalji napredak u razumijevanju i pojašnjavanju sadržaja kulturnih prava kao sastavnog dijela ljudskih prava.
5. Očuvanje jezične baštine čovječanstva i davanje podrške izražavanju, stvaranju i širenju na najvećem mogućem broju jezika.
6. Podsticanje jezične raznolikosti – uz poštovanje maternjeg jezika – na svim razinama obrazovanja, gdje god je to moguće, i podsticanje učenja više jezika od najmlađe dobi.
7. Promovisanje kroz obrazovanje svijesti o pozitivnoj vrijednosti kulturne raznolikosti i poboljšanje u tu svrhu i izrade kurikuluma i obrazovanja nastavnika.
8. Uključivanje, gdje je to prikladno, tradicionalne pedagogije u obrazovni proces s ciljem očuvanja i pune upotrebe kulturalno primjerenih metoda komunikacije i prenosa znanja.
9. Podsticanje „digitalne pismenosti” i osiguravanje većeg ovladavanja novim informacijskim i komunikacijskim tehnologijama, koje treba posmatrati i kao obrazovnu disciplinu i kao pedagoške alate sposobne povećati učinkovitost obrazovnih usluga.
10. Promovisanje jezičke raznolikosti u kibernetičkom prostoru i podsticanje univerzalnog pristupa putem globalne mreže svim informacijama u javnoj sferi.

11. Suprotstavljanje digitalnom jazu, u bliskoj suradnji s relevantnim organizacijama sistema Ujedinjenih nacija, podsticanjem pristupa zemalja u razvoju novim tehnologijama, pomažući im da ovladaju informacijskim tehnologijama i olakšavanjem digitalnog širenja endogenih kulturnih proizvoda i pristupa tih zemalja obrazovni, kulturni i naučni digitalni izvori dostupni širom svijeta.
12. Podsticanje proizvodnje, očuvanja i širenja raznovrsnih sadržaja u medijima i globalnim informacijskim mrežama te, u tu svrhu, promovisanje uloge javnih radio i televizijskih servisa u razvoju audiovizuelnih produkcija dobrog kvaliteta, posebno podsticanjem uspostave mehanizama saradnje kako bi se olakšala njihova distribucija.
13. Formulisanje politika i strategija za očuvanje i unapređenje kulturne i prirodne baštine, posebno usmene i nematerijalne kulturne baštine, i suzbijanje nedopuštene trgovine kulturnim dobrima i uslugama.
14. Poštovanje i zaštita tradicionalnog znanja, posebno onoga autohtonog naroda; prepoznavanje doprinosa tradicijskih znanja, posebno u pogledu zaštite životne sredine i upravljanja prirodnim resursima, te podsticanje sinergije između savremene znanosti i lokalnog znanja.
15. Podsticanje mobilnosti stvaraoca, umjetnika, istraživača, naučnika i intelektualaca te razvoj međunarodnih istraživačkih programa i partnerstava, dok nastoji očuvati i unaprijediti kreativni kapacitet zemalja u razvoju i zemalja u tranziciji.
16. Osigurati zaštitu autorskog prava i srodnih prava u interesu razvoja savremenog stvaralaštva i pravedne naknade za kreativni rad, uz istodobno poštovanje prava javnosti na pristup kulturi, u skladu sa članom 27. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima.
17. Pomaganje u nastanku ili konsolidaciji kulturnih industrija u zemljama u razvoju i zemljama u tranziciji i, u tu svrhu, saradnja u razvoju potrebne infrastrukture i vještina, podsticanje pojave održivih lokalnih tržišta i olakšavanje pristupa kulturnim proizvodima te zemlje na globalno tržište i međunarodne distribucijske mreže.
18. Razvijanje kulturnih politika, uključujući aranžmane operativne podrške i/ili odgovarajuće regulatorne okvire, osmišljene za podsticanje načela sadržanih u ovoj Deklaraciji, u skladu s međunarodnim obvezama svake države.
19. Blisko uključivanje civilnog društva u oblikovanje javnih politika usmjerenih na očuvanje i promovisanje kulturne raznolikosti.
20. Prepoznavanje i podsticanje doprinosa koji privatni sektor može dati jačanju kulturne raznolikosti i olakšavanje u tu svrhu uspostavljanja foruma za dijalog između javnog sektora i privatnog sektora.

UN Deklaracija i Program djelovanja u kulturi mira⁵¹

Generalna Skupština Ujedinjenih nacija donija je 1999 godine Deklaraciju i Program djelovanja u kulturi mira.

U članu 1. Deklaracije propisano je:

Kultura mira je skup vrijednosti, stavova, tradicija i načina ponašanja i načina života na temelju:

- (a) Poštovanja života, zaustavljanja nasilja i promovisanja i praksi nenasilja putem obrazovanja, dijaloga i saradnje;
- (b) Puno poštovanje načela suvereniteta, teritorijalnog integriteta i političke samostalnosti države i nemiješanje u stvari koje su u suštini unutrašnje nadležnosti bilo koje države, u skladu s Poveljom Ujedinjenih nacija i međunarodnim pravom;
- (c) Puno poštovanje i sprovođenje svih ljudskih prava i temeljnih sloboda;

⁵¹ <https://digitallibrary.un.org/record/285677?v=pdf>

- (d) predanost mirnom rješavanju sukoba;
- (e) nastojanja da se zadovolje razvojne i ekološke potrebe sadašnjih i budućih generacija;
- (f) poštovanje i promovisanje prava na razvoj;
- (g) poštovanje i promovisanje jednakih prava i mogućnosti za žene i muškarce;
- (h) Poštovanje i promovisanje prava svakoga na slobodu izražavanja, mišljenja i informacija;
- (i) Privrženost načelima slobode, pravde, demokratije, tolerancije, solidarnosti, saradnje, pluralizam, kulturna raznolikost, dijalog i razumijevanje na svim razinama društva i među narodima;

i podstaknuti podsticajnim nacionalnim i međunarodnim okruženjem pogodnim za mir.

U članu 2 propisano je:

Napredak u potpunijem razvoju kulture mira dolazi kroz vrijednosti, stavove, načine ponašanja i načina života koji doprinose promovisanju mira među pojedincima, skupinama i narodima.

Savjet Evrope

Kao što je već ukazano, pored Evropske unije značajna uloga u procesu razvijanja politika čiji je cilj poboljšanje položaja romske zajednice pripada i Savjetu Evrope. S tim u vezi, prilikom izrade strateškog dokumenta, poseban značaj je pružen usaglašavanju sa obavezama koje je Crna Gora preuzela na osnovu članstva u Savjetu Evrope, izraženim u rezolucijama i preporukama koje tretiraju pitanje položaja romske populacije u društvu. U skladu sa načelima tih dokumenata, zemlje članice Savjeta se pozivaju da strateškim planiranjem javnih politika stvore inkluzivne uslove za život i uklone diskriminatorne faktore u oblastima, kao što su zdravlje, obrazovanje, rad i socijalno staranje, itd.

Sljedeća dokumenta se mogu smatrati ključnim u tom pogledu:

- Konvencija Savjeta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici i preporuke GREVIO tijela za Crnu Goru, koja definiše nasilje nad ženama kao oblik diskriminacije žena i kršenje njihovih ljudskih prava, ima jasnu rodnu dimenziju koja prožima odredbe i uspostavlja jasne strukturalne veze između nasilja nad ženama i rodnih nejednakosti;
- Preporuka Komiteta ministara BR. 5 (2008) o javnim politikama za Rome i Putnike u Evropi;
- Preporuka Komiteta ministara BR. 4 (2009) o obrazovanju Roma i Putnika u Evropi;
- Preporuka Komiteta ministara BR. 10 (2006) o boljem pristupu zdravstvenoj zaštiti za Rome i Putnike u Evropi;
- Preporuka Komiteta ministara BR. 17 (2001) o unaprjeđenju ekonomskih i uslova zapošljavanja za Rome i Putnike u Evropi;
- Rezolucija Parlamentarne skupštine BR. 2153 (2017) o promovisanju inkluzije Roma i Putnika;
- Rezolucija Parlamentarne skupštine BR. 1927 (2013) o uklanjanju diskriminacije romske djece;
- Strateški akcioni plan Savjeta Evrope za inkluziju Roma i Putnika (2020 - 2025);
- Preporuka CM/Rec(2020) Komiteta ministara državama članicama o uključivanju istorije Roma i/ili Putnika u školske programe i nastavne materijale;
- Izvještaj i preporuke ECRI-a za Crnu Goru;
- Izvještaj i preporuke za sprovođenje Evropske povelje za regionalne i manjinska jezike.

Posebno su važni sledeći delovi dokumenata Savjeta Evrope:

1. Okvirna Konvencija o zaštiti manjinskih naroda ⁵²

Član 3.

1. Svaki pripadnik nacionalne manjine ima pravo da slobodno bira da se prema njemu ophode ili ne ophode kao takvom i neće doći u nepovoljan položaj zbog takvog opredjeljenja ili vršenja prava vezanih za to opredjeljenje.
2. Pripadnici manjinskih naroda mogu da vrše ona prava i uživaju slobode koje proizilaze iz načela sadržanih u ovoj Okvirnoj konvenciji, pojedinačno ili u zajednici s drugima.

Član 9.

1. Ugovornice se obavezuju da priznaju da pravo svakog pripadnika nacionalne manjine na slobodu izražavanja obuhvata slobodu uvjerenja i primanja i davanja informacija i ideja, na manjinskom jeziku, bez ometanja od strane vlasti i bez obzira na granice. Ugovornice će obezbjediti, u okviru svojih pravnih sistema, da pripadnici manjinskih naroda imaju pristup sredstvima javnog informisanja bez diskriminacije.
2. Stav 1. ne sprečava ugovornice da zatraže odobrenje, bez diskriminacije i na osnovu objektivnih kriterija za emitovanje radio i TV emisija ili otvaranje bioskopskih preduzeća.
3. Ugovornice neće ometati stvaranje i korišćenje štampanih sredstava javnog informisanja od strane pripadnika manjinskih naroda. U zakonskim okvirima za zvučni radio i televizijske emisije, obezbjeđiće koliko je god moguće, a uzimajući u obzir odredbe stava 1, da pripadnici manjinskih naroda dobijaju mogućnost stvaranja i korišćenja sopstvenih sredstava javnog informisanja.
4. U okviru svojih pravnih sistema, ugovornice će usvojiti adekvatne mjere da se pripadnicima manjinskih naroda olakša pristup sredstvima javnog informisanja i u cilju unapređenja tolerancije i omogućavanja kulturnog pluralizma.

Član 10.

1. Ugovornice se obavezuju da priznaju pravo svakog pripadnika nacionalne manjine na korišćenje, slobodno i bez ometanja, svog manjinskog jezika privatno i javno, usmeno ili pismeno.
2. U oblastima koje su tradicionalno ili u znatnom broju naseljene pripadnicima manjinskih naroda, ukoliko ti pripadnici to zatraže, i kada taj zahtjev odgovara stvarnoj potrebi, potpisnice će nastojati da obezbjede koliko je to moguće, uslove koji bi omogućili da se manjinski jezik koristi u odnosima između tih pripadnika i organa uprave.
3. Ugovornice se obavezuju da zajamče pravo svakom pripadniku nacionalne manjine da bude odmah obavješten, na jeziku koji razumije, o razlozima hapšenja i o prirodi i razlozima optužbe protiv njega i da se brani na tom jeziku, ako je potrebno, uz besplatnu pomoć tumača.

U 4. Izvještaju Savjetodavne komisije za primjenu Konvencije o zaštiti manjinskih naroda iz maja 2024. godine⁵³, prve dvije hitne preporuke se odnose na interkulturalni dijalog i razvoj interkulturalizma.

1. Savjetodavni odbor poziva vlasti da preispitaju postupak imenovanja Komisije za evaluaciju Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava kako bi se osiguralo da je

⁵² <https://rm.coe.int/okvirna-konvencija-za-zastitu-nacionalnih-manjina/168094dfe6>

⁵³ chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://rm.coe.int/4th-op-montenegro-en/1680b1c745

reprezentativan za sve nacionalne manjine, kao i za raznolikost unutar manjinskih zajednica, i da preduzmu korake za rješavanje instrumentalizacije Fonda u službi partijskih političkih interesa. Trebalo bi da se obezbjedi obuka za osobe koje pripadaju nacionalnim manjinama kako bi im se omogućilo da se prijave za projekte iz Fonda na ravnopravnoj osnovi sa organizacijama, a praćenje i evaluacija projekata u pogledu njihove efikasnosti u, između ostalog, podizanju svesti o kulturama i identitetima nacionalnih manjina i podsticanju interkulturalnog razumevanja treba sveobuhvatno poboljšati.

2. Savjetodavni odbor podstiče vlasti da procijene učinke trenutnih mjera politike za podsticanje integracije društva u cjelini, te da na temelju toga razviju koherentnu i sveobuhvatnu strategiju za podsticanje zajedničkog građanskog identiteta zasnovanog na zajedničkim interesima razvijenim i definisanim na otvoren i participativan način. Trebalo bi stvoriti mogućnosti za interkulturalni dijalog između pojedinaca i potpornih aktivističkih inicijativa da podstaknu razmjene između pojedinaca i zajednica na svim nivoima, naročito na lokalnom nivou, uključujući u domenima sporta i umjetnosti.

Član 6 Okvirne konvencije – Interkulturalni dijalog i integracija cijelog društva preporuka 70. Vlasti navode da je posljednjih godina Crna Gora "obilježena dubokim društvenim polarizacijama, povećanjem govora mržnje i netolerancije, a dodatni naponi moraju biti usmjereni na jačanje interkulturalnih odnosa i socijalne kohezije". Novoosnovani Direktor za interkulturalizam u okviru Ministarstva ljudskih i manjinskih prava ima zadatak da unapređuje, razvija i promoviše interkulturalnost, interkulturalni dijalog, uzajamno poštovanje, razumijevanje i toleranciju, kao i saradnju i komunikaciju među zajednicama. Takođe ima za cilj da podstakne prevazilaženje predrasuda, stereotipa i etničke distance i podigne svijest o nacionalnim manjinama Crne Gore.

Član 12 Okvirne konvencije podstiče da se razvoja interkulturalno obrazovanje.

2. Evropska povelja o regionalnim jezicima i jezicima manjina⁵⁴

Član 1. Definicije

U ovoj Povelji:

a) „regionalni ili jezik manjina“ određuje jezike koji su: i) jezik koji se tradicionalno koristi na određenoj teritoriji jedne države a koriste ga državljani te države koji čine brojčano manju grupu u odnosu na ostatak stanovništva te zemlje, ii) različiti od zvaničnog (zvaničnih) jezika te zemlje; to ne uključuje dijalekte zvaničnog (zvaničnih) jezika niti jezike migranata;

b) »teritorija na kojoj je u upotrebi regionalni ili jezik manjine“ određuje geografsko područje u kome navedeni jezik predstavlja način izražavanja jednog broja ljudi, što opravdava usvajanje određenih mjera zaštite i unaprijeđenja predviđenih ovom Poveljom;

c) »neteritorijalni jezici« određuju jezike kojima se služi određeni broj državljana jedne zemlje a koje se razlikuje od jezika ili jezika kojima se služi ostali dio populacije te zemlje ali koji nije, iako se njime tradicionalno govori na teritoriji te zemlje, karakterističan za neku posebnu teritoriju.

Ciljevi i principi

⁵⁴ https://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Source/CharterText/ExplRpt_ba.pdf

1. U pogledu regionalnih ili jezika manjina, na područjima na kojima se ti jezici upotrebljavaju i u skladu s položajem svakog jezika, Strane ugovornice će svoju politiku, zakonodavstvo i praksu zasnivati na slijedećim ciljevima i principima:

- a) priznavanje regionalnog ili manjinskog jezika kao izraza kulturnog bogatstva;
- b) poštivanje geografskog područja na kome se koristi regionalni ili jezik manjine kako bi se obezbijedilo da postojeća ili nova administrativna podjela ne postane prepreka afirmaciji pomenutog regionalnog ili jezika manjine; 7
- c) potreba za odlučnom akcijom na promoviranju regionalnih ili manjinskih jezika s ciljem njihovog očuvanja;
- d) olakšavanje i/ili ohrabrivanje upotrebe regionalnog ili jezika manjine, u usmenom i pismenom obliku, u javnom i privatnom životu;

Ovi dokumenti zajedno čine sveobuhvatan pravni okvir koji podržava interkulturalizam u Crnoj Gori, osiguravajući zaštitu prava manjina i promociju kulturne raznolikosti u skladu sa nacionalnim i međunarodnim standardima.

Kotorska deklaracija Savjeta Evrope oktobar 2024⁵⁵

Kotorska deklaracija je niz preporuka zemalja članica za Sjever-Jug centra za interkulturalni dijalog (North-South Center for Intercultural Dialogue – NSC) Savjeta Evrope kao inicijativa za mlade u borbi protiv rasističkih i ksenofobičnih radnji počinjenih putem računarskih sistema. Konvencija Savjeta Evrope o sajber kriminalu (Budimpešta konvencija) je centralna referenca.

Interkulturalna konferencija Centra Sever-Jug dio je njenih "Dijaloga Sever-Jug": nova inicijativa srednjoročne strategije NSC-a, pokrenuta u skladu sa ishodima samita šefova država i vlada Savjeta Evrope u Rejkjaviku. Inicijativa je osmišljena da premosti rastući jaz između Sjevera i Juga i posluži kao platforma za diskusiju o stanju odnosa Sjever-Jug i mogućnostima za zajednički razvoj, oko ključnih standarda Savjeta Evrope. Podstičući dijalog, "Dijalozi Sever-Jug" nastoje da angažuju najširi mogući broj zemalja sa juga i severa kako bi identifikovali sporne tačke i izgradili mostove oko standarda kao što je oblast cybere kriminala.

Ključni instrument spoljne dimenzije Savjeta Evrope, NSC služi kao vektor za prenošenje svojih vrijednosti, standarda i alata izvan evropskog kontinenta kroz politički dijalog, umrežavanje i implementaciju projekata saradnje. Kao prošireni parcijalni sporazum Savjeta Evrope, on okuplja nekoliko evropskih i afričkih zemalja da razmjenjuju ideje i djeluju na zajedničkim pitanjima.

Uzimajući u obzir identifikovane izazove i mogućnosti, sledeće preporuke su date kao usmjeravanje tekućih i budućih napora usmjerenih na podsticanje otpornosti i saradnje u borbi protiv cyber kriminala i promovisanje digitalne odgovornosti među mladima.

Preporuke:

- Nacionalne vlasti i međunarodne organizacije odgovorne i za formalno i za neformalno obrazovanje, biće uložene u preventivne programe za podizanje svijesti mladih o vještinama digitalne bezbednosti i zakonima o zločinima iz mržnje.
- Nacionalne vlasti i međunarodne organizacije će takođe promovisati programe za unapređenje međusobnog razumijevanja, razmjene iskustava i vrijednosti

⁵⁵ <https://rm.coe.int/kotor-declaration-en/1680b2b4ec>

interkulturalizma i društvene kohezije, kroz empatiju i solidarnost, i opštu ljudsku bezbjednost, sa fokusom na akcije orijentisane na mlade. Ovo poslednje uključuje podsticanje međunarodne kulturne razmjene mladih i platformi gdje glasovi mladih širom regiona mogu uticati na politike o digitalnoj otpornosti

- Treba podsticati lokalna partnerstva u različitim kulturnim kontekstima, jer lokalne organizacije mogu bolje da prilagode inicijative specifičnim potrebama zajednice i dopru do mladih ljudi bez pristupa da se integrišu resursi digitalne pismenosti
- Treba uložiti napore da se promoviše stvaranje inkluzivnih, nehijerarhijskih prostora u kojima mladi ljudi mogu da razmjenjuju iskustva, njeguju empatiju, razvijaju kritičko mišljenje i jačaju vještine provjere činjenica.

Sarajevska deklaracija o interkulturalnom dijalogu i unutrašnjoj bezbjednosti⁵⁶

U Sarajevu su 28. i 29. aprila 2010. godine, ministri zemalja zapadnog Balkana i Salzburškog foruma, usvojili Deklaraciju sa su zaključcima od kojih su najvažniji:

- Kulturna raznolikost je izvor obogaćivanja i mogućnosti, ali i izazov u osiguranju jedinstvene strukture opće prihvaćenih vrijednosti i pravila zajedničkog života. Osnovne vrijednosti, temeljne slobode i ljudska prava, mogu biti široko prihvaćeni i služiti kao temelj za dobar i miran suživot, samo ako ljudi razumiju njihov konkretan značaj u svakodnevnom životu. U tom smislu, ministri će promovisati bolje razumijevanje u svojim zemljama i pokrenuti zajednički projekat za jačanje svijesti o temeljnim slobodama i ljudskim pravima. Agencija Evropske unije za temeljna prava sa sjedištem u Beču, mogla bi dati svoju potporu u tom procesu.
- Međukulturalni dijalog ne bi trebalo njegovati samo kao dijalog elita, već ga održavati na najširoj mogućoj osnovi, kako bi se jačali međusobni kontakti i stvarale dodatne vrijednosti za sve sudionike i zemlje. Osim predstavnika ustanova, udruženja, medija, kulturnih institucija ili vjerskih zajednica, također bi trebao uključiti i civilno društvo.
- Ministri su istakli da se posebno treba zalagati za široko promicanje međukulturalnog dijaloga na svim razinama i omogućiti ljudima da žive zajedno u slozi, unutar i izvan svojih zemalja, što u konačnici ima pozitivan uticaj na unutrašnju sigurnost.
- Ako je uspostavljen međukulturalni dijalog i suživot ljudi različitih kulturnih sredina, ako se kulturna raznolikost koristi za dobrobit svih i na temelju zajedničkih vrijednosti, smanjiće se sigurnosni problemi vezani za kriminal, ekstremizam i radikalizaciju.

2. Analiza stanja

Za dublje razumijevanje socio-ekonomskih faktora koji utiču na interkulturalizam u Crnoj Gori, primijenjena je PESTLE analiza koja obuhvata političke (P), ekonomske (E), socijalne (S), tehnološke (T), zakonske (L), ekološke (E) aspekte. Ova analiza omogućava identifikaciju eksternih faktora koji mogu uticati na uspjeh i implementaciju strategije interkulturalizma.

2.1. Pravno-politički faktori i institucionalni okvir

Multietnička politika i unaprijeđen zakonodavni okvir predstavljaju ključni okvir za podsticaj interkulturalizma. U tom pravcu je potrebno imati na umu ključne faktore koji determinišu

⁵⁶ <http://msb.gov.ba/docs/Deklaracija.pdf>

dalje političke i zakonodavne inicijative u cilju podsticanja razvoja interkulturalizma, od kojih su najvažniji:

- **Ustavna prava manjina:** Ustav Crne Gore garantuje prava i slobode svim građanima bez obzira na etničku, vjersku ili kulturnu pripadnost. Postoje posebni zakoni i politike koje štite prava manjina i promovišu njihovu integraciju u društvo.
- **Međunarodne obaveze:** Crna Gora je potpisnica brojnih međunarodnih konvencija i sporazuma koji se odnose na zaštitu manjina i promociju interkulturalnog dijaloga, uključujući Okvirnu konvenciju za zaštitu manjinskih naroda i Evropsku povelju o regionalnim ili manjinskim jezicima.
- **Politička stabilnost:** Relativna politička stabilnost u zemlji pruža pogodno okruženje za sprovođenje interkulturalnih politika. Međutim, povremene političke tenzije mogu uticati na percepciju i implementaciju ovih politika.
- **Decentralizacija vlasti:** Proces decentralizacije omogućava lokalnim zajednicama veći stepen autonomije u upravljanju svojim kulturnim i socijalnim pitanjima, što može pozitivno uticati na promociju interkulturalizma na lokalnom nivou.
- **Regionalna saradnja:** Aktivno učešće Crne Gore u regionalnim inicijativama i organizacijama doprinosi razmjeni dobrih praksi i jačanju interkulturalnih odnosa sa susjednim zemljama.

Politička participacija manjinskih etničkih zajednica je veoma važan segment u ostvarivanju brže demokratizacije društva ali i u ostvarivanju ideje interkulturalizma. Primjetno je da su neke etničke zajednice isključene iz direktnog predstavljanja. U Skupštini Crne Gore nema niti jednog predstavnika etničkih Muslimana/ki i Roma/kinja i Egipćana/nki a slična je situacija i na lokalnom nivou. U tom smislu, mjere koje treba uzeti u obzir a koji doprinose interkulturalizmu su:

- **Predstavljenost u institucijama:** Etničke i kulturne manjine su zastupljene u državnim institucijama, ali postoji prostor za unapređenje njihove participacije na svim nivoima vlasti.
- **Političke partije i organizacije:** Postojanje političkih partija koje zastupaju interese različitih etničkih grupa doprinosi artikulaciji njihovih potreba i integraciji u politički život zemlje.
- **Antidiskriminacione mjere:** Vlada sprovodi različite mjere za borbu protiv diskriminacije i promovisanju jednakosti, ali je potrebno kontinuirano praćenje i unapređenje ovih politika.

Institucionalni okvir

Institucionalni okvir koji se bavi donošenjem i realizacijom javnih politika u oblasti interkulturalizma i društvene kohezije čini više institucija i organizacija sa drugogodišnjim iskustvom.

Ključne institucije su:

- **Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava** ima širok spektar nadležnosti, unapređenje ljudskih prava i sloboda, uključujući zaštitu od diskriminacije, praćenje ostvarivanja prava manjinskih naroda i drugih manjinskih zajednica. **Direktorat za interkulturalizam** unutar Ministarstva je posvećen socio-kulturnoj dimenziji temeljnih

prava, zaštiti bio i kulturnog diverziteta i za uspostavljanje sistema vrijednosti koji će omogućiti povezivanje različitih etničkih zajednica, unapređenje međusobnih relacija i odnosa među njima, i ostvarivanje punog potencijala interkulturalizma.

- **Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore** je ključna institucija u mreži zaštite ljudskih prava i sloboda. Postupa na osnovu pojedinačnih pritužbi a i po službenoj dužnosti u slučajevima kršenja ljudskih prava. Zaštitnik ljudskih prava i sloboda pokreće inicijative za izmjene i dopune zakona i drugih propisa kako bi se uskladili s međunarodnim standardima ljudskih prava.
- **Nacionalni savjeti** – na osnovu Zakona o manjinskim pravima i slobodama, registrovano je 6 nacionalnih savjeta koji štite interese pojedinih etničkih zajednica u Crnoj Gori i to: Bošnjako vijeće u Crnoj Gori, Savez muslimana Crne Gore, Romski nacionalni savjet, Albanski nacionalni savjet, Srpski nacionalni savjet, Hrvatsko nacionalno vijeće. Manjinski narod ili druga manjinska nacionalna zajednica i njihovi pripadnici, mogu, u cilju očuvanja svog nacionalnog identiteta i unapređenja svojih prava i sloboda, osnovati savjet tog manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice.
- **Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina (CEKUM)** je posvećen podršci očuvanju i napretku kulturnih identiteta manjinskih zajednica. CEKUM radi na promovisanju i podršci aktivnostima koje doprinose očuvanju jezičke, kulturne, i tradicijske baštine manjinskih grupa. CEKUM takođe radi na poboljšanju informisanosti o važnosti kulturnog nasljeđa manjinskih naroda, organizuje kulturne događaje, radionice, festivale i druge aktivnosti koje promovišu raznolikost i bogatstvo kulturnog identiteta u Crnoj Gori.
- **Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava** je institucija koja ima za cilj pružanje podrške i olakšavanje ostvarivanja prava manjinskih zajednica u Crnoj Gori. Fond pruža finansijsku podršku projektima i programima koji se bave unapređenjem položaja i zaštite prava manjinskih grupa ali i projektima koji se odnose na podsticanje interkulturalizma. Fond ima izuzetno važnu ulogu u očuvanju i razvoju kulturnog, etničkog, vjerskog i jezičkog identiteta manjinskih zajednica u Crnoj Gori. Njegova misija je unapređenje interkulturalizma i jačanje socijalne kohezije. Fond ima bogato iskustvo u finansiranju i monitoringu projekata koji su usmjereni na unapređenje društvene kohezije.
- **Odbor za ljudska prava i slobode** je stalno radno tijelo u Skupštini Crne Gore koje se bavi pitanjima ljudskih prava, uključujući i prava manjina. Ovaj Odbor ima mandat da prati stanje ljudskih prava u zemlji, razmatra pritužbe građana u vezi sa kršenjem tih prava, te predlaže mjere za unapređenje i zaštitu ljudskih prava. Posebna pažnja se posvećuje pravima manjina, te se Odbor angažuje na pronalaženju rešenja koja će osigurati poštovanje i zaštitu tih prava.
- **Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija** je ključno za pripremu i realizaciju javnih politika u oblasti obrazovanja. Upravo ovo ministarstvo ima ulogu da kroz svoje aktivnosti radi na integraciji interkulturalizma u obrazovni sistem i uključuje teme poput tolerancije, ljudskih prava i interkulturalnog dijaloga u nastavne programe. Takođe, ovo ministarstvo organizira projekte za edukaciju nastavnika i učenika o značaju multikulturalizma.
- **Ministarstvo kulture i medija** svojim politikama može osigurati da se na adekvatan način Promoviše očuvanje i razvoj kulturne raznolikosti. Ovo ministarstvo podržava

međukulturni dijalog kroz kulturne manifestacije, projekte i programe i utiče na stvaranje pozitivnog narativa o različitosti u medijima.

- **Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera**- fokusira se na održivi razvoj i ravnomjeran regionalni razvoj, posebno u sjevernom dijelu Crne Gore, koji je često multietnički. Podržava projekte održivog razvoja koji uključuju različite zajednice. Podstiče interkulturalnu saradnju u očuvanju prirodnih resursa i tradicionalnih znanja. Promoviše inkluzivni razvoj regija kroz ekološke inicijative i turizam.
- **Ministarstvo ekonomskog razvoja**-ima ključnu ulogu u smanjenju ekonomskih nejednakosti koje mogu ometati društvenu koheziju. Podržava zapošljavanje i ekonomske projekte koji uključuju raznolike zajednice. Razvija strategije za inkluziju marginalizovanih grupa u ekonomski razvoj. Podstiče međunarodne investicije koje promovišu interkulturalni dijalog kroz poslovnu saradnju.
- **Ministarstvo dijaspore**-doprinosi očuvanju veza između dijaspore i matične zemlje, što jača interkulturalne veze. Podstiče dijasporu na ulaganje i kulturnu razmjenu s Crnom Gorom. Organizuje manifestacije koje promovišu različite kulture unutar dijaspore i matične zemlje. Uključuje dijasporu u projekte koji jačaju društvenu koheziju.
- **Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalnog dijaloga**-ključno za osiguravanje inkluzivnih politika rada i zapošljavanja koje podržavaju interkulturalizam. Podržava socijalni dijalog između različitih etničkih i kulturnih grupa na tržištu rada. Razvija programe zapošljavanja za manjinske i ranjive grupe. Radi na uklanjanju diskriminacije u radnim odnosima i jačanju inkluzije.
- **Ministarstvo socijalnog staranja, brige o porodici i demografije**-pomaže u rješavanju socijalnih i demografskih izazova koji mogu uticati na društvenu koheziju. Razvija programe socijalne pomoći koji uzimaju u obzir raznolikost potreba različitih zajednica. Podstiče brigu o ranjivim grupama, uključujući manjine i izbjeglice. Podržava inkluzivne porodične politike koje promovišu harmonične odnose među zajednicama.
- **Ministarstvo sporta i mladih**-koristi sport i aktivnosti mladih kao alat za povezivanje različitih zajednica i jačanje interkulturalizma. Organizuje sportske i kulturne manifestacije koje okupljaju mlade iz svih etničkih grupa. Promoviše toleranciju i timski rad kroz sport. Razvija programe za mlade koji jačaju interkulturalni dijalog i društvenu uključenost.
- **Ministarstvo vanjskih poslova** je veoma važno za uspostavljanje regionalnih veza i kontakata koji će širiti interkulturalizam kao regionalnu vrijednost koja osigurava stabilnost regiona što je preduslov ubrzanog ekonomskog razvoja. Takođe, ovo ministarstvo promoviše Crnu Goru kao primjer multikulturalne harmonije kroz diplomatske kanale.
- **Ministarstvo zdravlja**-ima ključnu ulogu u osiguravanju jednakog pristupa zdravstvenoj zaštiti za sve građane, bez obzira na njihovu etničku, kulturnu ili socijalnu pripadnost, čime direktno doprinosi društvenoj koheziji i inkluziji. Osigurava jednak pristup zdravstvenim uslugama i obezbjeđuje zdravstvenu zaštitu za ranjive grupe, uključujući manjinske zajednice, migrante i izbjeglice. Organizuje kampanje koje promovišu zdravlje i informišu zajednice na jezicima manjina kako bi svi bili adekvatno obuhvaćeni. Sprovodi politike za eliminaciju diskriminacije u zdravstvenom sistemu.

Uključuje interkulturalne pristupe u obuku medicinskog osoblja kako bi se razumjele i poštovale kulturne razlike u zdravstvu. Ministarstvo zdravlja tako doprinosi građenju povjerenja među različitim zajednicama i jačanju solidarnosti u društvu.

2.2. Ekonomski faktori

Ekonomski razvoj i nejednakosti utiču na pitanje interkulturalizma a više je aspekata koje treba imati u vidu kada se analizira ekonomski položaj stanovništva i etničkih zajednica:

- **Regionalne razlike:** Postoje značajne ekonomske razlike između urbanih i ruralnih područja, kao i između sjevernog i južnog dijela zemlje, što utiče na pristup resursima i mogućnostima različitih etničkih grupa.
- **Stopa nezaposlenosti:** Visoka stopa nezaposlenosti, posebno među mladima i određenim manjinskim grupama, može dovesti do socijalne isključenosti i povećanih tenzija između zajednica.
- **Pristup obrazovanju i zapošljavanju:** Određene manjinske grupe suočavaju se sa preprekama u pristupu kvalitetnom obrazovanju i tržištu rada, što otežava njihovu socijalnu i ekonomsku integraciju.
- **Ekonomske migracije:** Migracioni tokovi, uključujući odlazak radne snage u inostranstvo i dolazak migranata u Crnu Goru, utiču na demografsku strukturu i interkulturalne odnose unutar zemlje.

Iako je došlo do oporavka pokazatelja tržišta rada, ipak oni i dalje ukazuju na još uvijek nedovoljno rješavanje strukturnih izazova, posebno kada je u pitanju aktivnost i zaposlenost pojedinih ciljnih grupa, kao što su mladi i žene. Takođe, izazov dugoročne nezaposlenosti, kao i regionalne razlike u zaposlenosti i nezaposlenosti su i dalje izražene. Pozitivni pomaci na tržištu rada započeli su uslijed ekonomskog oporavka od krize izazvane kovidom-19, tokom 2022 nastavili su se i u 2023. godini. Tako je u drugom kvartalu 2023. godine stopa aktivnosti (20-64) bila na nivou od 76,2%, stopa zaposlenosti 66,1%, dok je stopa nezaposlenosti smanjena na 13,2%. I pored toga, rodni jaz u zaposlenosti je i dalje izražen i iznosi 9,0 p.p. (70,6%:61,6%), dok je stopa nezaposlenosti na približno istom nivou za muškarce i za žene (13,2%:13,2%), što može biti uticaj niže aktivnosti radne snage žena (81,4%:71,0%). Učešće dugoročno nezaposlenih lica u ukupnoj nezaposlenosti je i dalje na visokom nivou i u drugom kvartalu 2023. iznosila je 74,3%. Kada su u pitanju mladi 15-24 takođe su vidljivi pozitivni pomaci pa je stopa zaposlenosti na nivou od 41,8%, dok je nezaposlenost smanjena na 17,0% u posmatranom periodu. I kod mladih 15-29 vidljivi su pozitivni pomaci, ali je stopa mladih koji nijesu zaposleni i nijesu u obrazovanju ili obuci (NEET) na visokom nivou od 23,2%. Jedna od ključnih prepreka povećanju zaposlenosti je neusklađenost znanja i vještina sa potrebama tržišta rada. Kvalitet visokog obrazovanja nije poboljšan u periodu nakon pandemije, a izražen je ograničen nivo stručnih vještina učenika po završetku stručne srednje škole. Crna Gora je na posljednjem PISA testiranju iz 2022. godine zauzela 54. mjesto iz matematike, 56. mjesto iz čitanja i 62. mjesto iz nauke, od ukupno 81 zemlje. To predstavlja najlošiji rezultat u periodu od 2012. godine. Rezultati PISA pokazuju da crnogorski 15-godišnjaci sa svojim obrazovanjem značajno zaostaju za svojim vršnjacima iz OECD zemalja. Mjereno indeksom ljudskog kapitala iz 2020. koji objavljuje Svjetska banka, dijete rođeno u Crnoj Gori danas, će biti na nivou od 63% svoje produktivnosti kada odraste u odnosu na produktivnost koju bi kao odrasla osoba moglo dostići, kada bi tokom odrastanja uživalo kompletno obrazovanje i punu zdravstvenu zaštitu.

Prema posljednjim dostupnim podacima Zavoda za zapošljavanje Crne Gore (ZZZCG), nezaposlenost među različitim nacionalnim zajednicama pokazuje značajne razlike: na dan 12.11.2024. godine bilo je 1.153 (661 žena) Roma i Egipćana koji su nezaposleni. U periodu od 1.1.2024 – 12.11.2024. godine na evidenciji ZZZCG evidentirano je 159 novoprijavljenih lica pripadnika romske i egipćanske populacije (94 žene). Sva novoprijavljena lica su informisana o uslugama za tržište rada, mjerama aktivne politike zapošljavanja, pravima i obavezama za vrijeme nezaposlenosti.

Kvalifikaciona struktura nezaposlenih Roma i Egipćana:

- 1.120 lica ili 97,14% - I stepen stručne spreme (642 žena ili 54,78%);
- 4 lica ili 0,35% - II stepen stručne spreme (3 žene ili 75%);
- 19 lica ili 1,65% - III stepen stručne spreme (9 žena ili 42,86%);
- 8 lica ili 0,69% - IV stepen stručne spreme (5 žena ili 62,5%) i
- 2 lica ili 0,17% - VII-1 stepen stručne spreme (2 žene).

Procenat nezaposlenosti među pripadnicima romske i egipćanske populacije u 2021. godini iznosio je 70,7%, dok je 2023. godine iznosio 64,1%. Procenat Roma i Egipćana zaposlenih u javnom sektoru povećan je sa 10,1% u 2021. na 11,2% u 2023. godini.⁵⁷ Prema podacima ZZZCG, najveći problemi s kojima se suočavaju Romi uključuju nisku obrazovnu strukturu i socijalnu isključenost.

Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava izradilo je u maju 2021. godine Informaciju o zastupljenosti manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u organima lokalne samouprave, privrednim društvima i javnim ustanovama, čiji je osnivač Glavni grad, Prijestonica ili Opština⁵⁸. Shodno dobijenim informacijama, kada je u pitanju zapošljenost manjinskih naroda, konstatovano je da je od ukupno 3780 popunjenih upitnika u svih 224 organa koliko je bilo obuhvaćeno ovom Informacijom, zaposleni/e su se, u nacionalnom smislu, izjasnili kao: Crnogorac/ka 1930 (51,1%), Srbin/kinja 711 (18,8%), Musliman/ka 76 (2,0%), Bošnjak/inja 537 (14,2%), Albanac/nka 242 (6,4%), Rom/kinja 45 (1,2%), Egipćanin/ka 10 (0,3%), Hrvat/ica 31 (0,8%), Jugosloven/ka 6 (0,2%), Makedonac/ka 4 (0,1%), Mađar/ica 1, Rus/kinja 1, Slovenac/ka 1, nije se izjasnilo 72 (1,9 %), nema podataka 96 (2,5%), ostale nacije 13 (0,3 %), regionalna pripadnost 4 (0,1%).

Jedna od mogućih mjera za poboljšanje stanja oblasti ekonomskog položaja građana predstavljaju mjere socijalna politike i podrške:

- **Socijalne beneficije:** Efikasni sistemi socijalne zaštite mogu smanjiti ekonomske nejednakosti i podržati integraciju marginalizovanih grupa.
- **Podrška preduzetništvu:** Podsticanje preduzetničkih inicijativa među različitim etničkim grupama doprinosi ekonomskoj inkluziji i smanjenju siromaštva.
- **Održivi razvoj:** Implementacija principa održivog razvoja osigurava da ekonomski rast ide ruku pod ruku sa socijalnom kohezijom i zaštitom kulturne baštine.

Turizam i kulturna razmjena su takođe potencijal koji treba biti valorizovan u smislu ekonomskog osnaživanja svih kategorija društva a posebno oni koji su najugroženiji. U tom

⁵⁷ Socioekonomski položaj Roma i Egipćana u Crnoj Gori <https://www.cedem.me/wp-content/uploads/2024/01/Socioekonomski-polozaj-Roma-u-Crnoj-Gori-web.pdf>

⁵⁸ <https://www.gov.me/dokumenta/c8da7fd8-b320-4edc-af39-d3322e3ee46f>

pravcu neophodno prilikom osmišljavanja aktivnosti kojima se podstiče društvena kohezija uzeti u obzir nekoliko faktora:

- **Turistički potencijal:** Razvijen turizam pruža mogućnosti za promociju kulturne raznolikosti Crne Gore i ekonomsko osnaživanje lokalnih zajednica kroz prezentaciju njihovog kulturnog nasljeđa.
- **Investicije u kulturu:** Ulaganja u kulturne projekte i infrastrukturu mogu doprinijeti ekonomskom razvoju i jačanju interkulturalnog razumijevanja.
- **Privredna saradnja:** Ekonomska saradnja sa susjednim zemljama i međunarodnim partnerima omogućava razmjenu iskustava i resursa u oblasti interkulturalizma.

2.3. Socijalni faktori

2.3.1 Demografska struktura

Etnokulturna raznolikost je jedna od ključnih karakteristika Crne Gore koja je dom brojnih etničkih, vjerskih i kulturnih zajednica koje zajedno čine bogat društveni mozaik zemlje. Bitan faktor koji obilježava demografsku raznolikost Crne Gore odnosi se na **starosnu strukturu**: Različite starosne grupe imaju različite potrebe i perspektive u pogledu interkulturalnih odnosa, što zahtijeva prilagođene pristupe u politici i praksi. **Urbanizacija** takođe ima uticaj na demokratska kretanja i vezu sa pitanjem intrekulturalizma. Proces urbanizacije dovodi do većeg kontakta između različitih zajednica, ali može i izazvati tenzije ako nije adekvatno upravljano.

Prema poslednjem popisu iz 2023. godine, Crna Gora je država sa značajnom etničkom i kulturnom raznolikošću. Nacionalna struktura stanovništva prema ovom popisu izgleda ovako:

Nacionalna zajednica	Broj stanovnika	% u odnosu na ukupa broj stanovnika
Crnogorici	256.436	41,12%
Srbi	205.370	32,93%
Bošnjaci	58.956	9,45%
Albanci	30.978	4,97%
Muslimani	10.162	1,63%
Hrvati	5.150	0,83%
Romi	5.629	0,90%
Egipćani	1.665	0,27%

Ova struktura odražava visoki stepen multietničnosti u Crnoj Gori, što je ključno za razvoj i implementaciju strategija usmerenih ka interkulturalizmu i ravnopravnosti svih zajednica.

Na demografsku strukturu utiče nekoliko važnih faktora:

- **Unutrašnje migracije:** Preseljenja unutar zemlje, posebno iz ruralnih u urbane sredine, mijenjaju demografsku i kulturnu sliku zajednica.
- **Međunarodne migracije:** Povratak dijaspore i priliv migranata donose nove kulturne uticaje i izazove u pogledu integracije i kohezije.
- **Interkulturalni brakovi:** Povećanje broja brakova između različitih etničkih i kulturnih grupa doprinosi društvenoj integraciji i raznolikosti.

2.3.2 Obrazovanje i kulturna svijest

Prema posljednjim dostupnim podacima iz MONSTAT-a, obrazovna struktura stanovništva Crne Gore pokazuje značajne razlike među nacionalnim zajednicama. Ove razlike su ključne za razumijevanje socio-ekonomskih problema i izazova u vezi sa interkulturalizmom. Romska zajednica suočava se sa najnižim nivoom obrazovanja u Crnoj Gori. Većina Roma/kinja ima završeno samo osnovno obrazovanje, a veliki broj njih je nepismen. Samo mali procenat Roma/kinja pohađa srednje škole, a još manji broj ih nastavlja školovanje na fakultetima. U predškolskom vaspitanju i obrazovanju u školskoj 2023/2024. godine upisano je 288 romske i egipćanske djece. U osnovne škole školske 2023/2024. godine od I do IX razreda upisano je 1794 učenika pripadnika romske i egipćanske populacije. U srednjim školama tokom školske 2023/2024. godine 193 učenika/ca romske i egipćanske populacije je pohađalo nastavu (85 muških - 64 ženskih). Što se tiče studenata/kinja romske i egipćanske populacije, po Konkursu za dodjelu stipendija, akademska 2023/2024. ima 18 studenata/kinja romske i egipćanske populacije. Procenat romske i egipćanske djece koja pohađaju program obrazovanja u ranom detinjstvu značajno se povećao. U 2021. godini procenat djece je bio 16% (u vrtić je upisano 180 djece), dok je 2023. godine iznosio 61% (u vrtić je upisano 295 djece). Broj učenika/ca koji su završili osnovnu školu 2021. godine bio je 108, dok je broj učenika/ca koji trenutno pohađaju 9. razred osnovne škole 122, što ukazuje da je ostvareno povećanje u odnosu na 2021. godinu za 32,52%. Broj učenika/ca koji su završili treći i četvrti razred srednje škole u 2021. godini iznosio je 31. Ukupan broj učenika/ca koji trenutno pohađa srednju školu je 214, pa je povećanje u odnosu na 2021. godinu za 11,4%. To su takođe značajna povećanja koja ukazuju na poboljšanje stanja u oblasti obrazovanja.

Obrazovna struktura među Srbima/Srpkinjama je slična nacionalnom prosjeku. Većina Srba/kinja ima završenu srednju školu, a značajan procenat ima i visoko obrazovanje. U pojedinim djelovima zemlje, poput sjevera, gdje Srbi čine većinu, stepen obrazovanja je nešto niži u poređenju sa centralnim regionima. Bošnjaci/kinje, naročito u sjevernim djelovima Crne Gore, imaju niži nivo obrazovanja u poređenju sa nacionalnim prosjekom. Većina Bošnjaka/inja ima završenu srednju školu, ali procenat onih sa visokim obrazovanjem je nešto niži u odnosu na Crnogorce/ke i Srbe/kinje. Hrvati/ice u Crnoj Gori imaju relativno visoku obrazovnu strukturu. Većina Hrvata/ica ima završenu srednju školu, a značajan procenat ima i visoko obrazovanje, posebno u primorskim opštinama. Kao najveća etnička zajednica, Crnogorci/ke imaju obrazovnu strukturu koja odgovara nacionalnom prosjeku. Većina Crnogoraca/ki ima završenu srednju školu, a procenat onih sa visokoškolskim obrazovanjem je u porastu, posebno u urbanim područjima. Albanska zajednica pokazuje raznoliku obrazovnu strukturu, zavisno od regiona. Dok u jugoistočnim delovima Crne Gore mnogi/e Albanci/ke imaju osnovno ili srednje obrazovanje, sve veći broj mladih Albanaca/ki stiže visoko obrazovanje zahvaljujući posebnim programima podrške. Ovi podaci naglašavaju potrebu za usmjerenim politikama koje će smanjiti razlike u obrazovanju i obezbijediti jednak pristup obrazovnim mogućnostima za sve nacionalne zajednice, posebno za Rome/kinje i Bošnjake/inje, koji se suočavaju sa najvećim izazovima u ovom kontekstu.

Postoji nekoliko akreditovanih programa obuke koji su u vezi sa pitanjima društvene kohezije (smanjenja socijalne distance) i interkulturalizmom:

- Akreditovan program obuke – Unapređenje kapaciteta stručnih radnika/ca za rad sa LGBT osobama⁵⁹
- Akreditovani program obuke – Senzibilizacija stručnih radnika/ca za rad sa djecom i mladima iz jednoroditeljskih porodica⁶⁰
- Akreditovani program obuke – Program obuke za zaposlene u oblasti socijalne i dječje zaštite na temu samostalnog života osi i procesa deinstitucionalizacije s akcentom na socijalno edukativne usluge⁶¹
- Akreditovani program obuke – Socijalni mentor-pristup radnoj integraciji ranjivih društvenih grupa⁶²

Kvalitetno i inkluzivno obrazovanje ključno je za promovisanje interkulturalnih vrijednosti i razumijevanja među mladima. Jezičke barijere mogu predstavljati izazov za interakciju između zajednica, ali istovremeno višejezičnost zemlje predstavlja resurs koji treba njegovati. Uloga medija je kritična u oblikovanju javne percepcije o različitim kulturama; pozitivno i uravnoteženo izvještavanje može podstaći toleranciju i razumijevanje.

Duboko ukorijenjene kulturne i vjerske tradicije utiču na društvene odnose i mogu biti i izvor snage i potencijalnih konflikata ako se ne poštuju međusobno.

Organizacije civilnog društva (OCD) u oblasti sticanja neformalnog obrazovanja (uključujući i sticanje vještina) igra važnu ulogu u zajednici. Takođe, aktivno civilno društvo i nevladine organizacije igraju ključnu ulogu u promociji interkulturalizma kroz različite projekte i inicijative. Saradnja sa međunarodnim organizacijama pruža dodatnu podršku i resurse za sprovođenje interkulturalnih programa. Takođe, promocija učešća građana u volonterskim aktivnostima (koju sprovode OCD, ali ne i mediji u značajnijoj mjeri) doprinosi izgradnji mostova između zajednica i jačanju društvene kohezije.

Kada je u pitanju realizacija projekta OCD koji su posvećeni multikulturalizmu ili interkulturalizmu, iz Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava u 2023. godini finansirano je 1.409.880,00 eura za 209 projekata. Nema precizne evidencije o broju projekata i iznosu opredijeljenom za aktivnosti koje se odnose na interkulturalizam. U pravilnicima Fonda ne postoji obaveza da se dio ukupnih sredstava opredijeli za projekte koji promovišu/podstiču interkulturalizam.

Kada je u pitanju rad tradicionalnih medija (televizijski i radio emiteri), primjetno je da nema dovoljno sadržaja koji se tiču promocije interkulturalizma. Situacija je tek nešto bolja kada je u pitanju rad javni emitera.

U okviru programa TVCG1, šest dana sedmično emituje se informativna emisija na albanskom jeziku „Lajmet“, približnog trajanja 11 minuta. Takođe, sedmično se emituje magazin na albanskom jeziku „Mozaiku“, u trajanju od 60 minuta. Na programima RTCG-a, a u okviru Redakcije na jezicima manje brojnih naroda, na Televiziji CG se emituju dvije emisije

⁵⁹ https://www.zsdzcg.me/sites/zsdzcg.me/files/2024-02/unapredjenje_kapaciteta_strucnih_radnika-ca_za_rad_sa_lgbt_osobama_za_sajt.pdf

⁶⁰ https://www.zsdzcg.me/sites/zsdzcg.me/files/2024-02/rezime_senzibilizacija_strucnih_radnikaca_za_rad_sa_djecom_i_mladima_iz_jednoroditeljskih_porodica.pdf

⁶¹ https://www.zsdzcg.me/sites/zsdzcg.me/files/2024-02/program_obuke_za_zaposlene_u_oblasti_socijalne_i_djecje_zastite_na_temu_samostalnog_zivota_osi_i_procesa_deinstitucionalizacije_s_akcentom_na_socijalno_educativne_usluge.pdf

⁶² https://www.zsdzcg.me/sites/zsdzcg.me/files/2024-02/socijalni_mentor_-_pristup_radnoj_integraciji_ranjivih_drustvenih_grupa.pdf

„Mostovi“ i „Savore“, a na Radiju CG emisije „Spona“ i „Glas Roma“, u kojima se bavimo promocijom, očuvanjem i zaštitom kulturne raznolikosti. U polusatnim emisijama, gledaocima se nude sadržaji vezane za kulturu i tradiciju manjinskih zajednica, informisanje o aktuelnim događajima, predstavljamo kulturno-zabavnih manifestacija. Kroz ostale informativne emisije (Dnevnik, Jutarnji program, Naša baština,..), plasiraju se najzanimljiviji segmenti iz emisija posvećenih manjinskim zajednicama, kako bi što više gledalaca bilo upoznato sa sadržajem. S izuzetkom televizija „TV Boin“ i „TV Teuta“, koje svoj program emituju i na albanskom jeziku, kao i lokalnog javnog emitera „TV Rožaje“, koji ima sadržaje i na albanskom jeziku, u okviru drugih televizijskih programa nema sadržaja na jezicima manjinskih naroda.

Prema nalazima (iz 2023. godine) Agencije za audiovizuelne medijske usluge, lokalne javne televizije u prosjeku proizvode malo više od 22% sopstvenog programa i emituju blizu 49% kupljenog sadržaja. Reemitovanog programa gotovo da nema. Najviše sopstvene produkcije proizvode Gradska RTV Podgorica i TV Nikšić (više od 35% pojedinačno). Najznačajnije učešće kupljenih sadržaja imaju Televizija Budva i Televizija Herceg Novi. Televizije Budva, Pljevlja, Herceg Novi, Rožaje i Gradska nemaju reemitovanog sadržaja. Televizija Nikšić ima 0,27% reemitovanog programa.

- Po žanrovskoj strukturi, lokalne javne televizije u svom programu u načelu imaju zastupljene sve vrste sadržaja. Televizija Rožaje, Televizija Pljevlja i Televizija Herceg Novi po strukturi predstavljaju specijalizovane programe kod kojih učešće jedne vrste sadržaja iznosi više od 50%.
- Po vrsti sadržaja dominira zabavni program, u prosjeku 43,01% ukupno emitovanog sadržaja. Kod televizija Rožaje, Pljevlja i Herceg Novi učešće zabavnog sadržaja je dominantno. Najmanje učešće zabavnog programa je kod Gradske RTV Podgorica, a najviše kod Televizije Rožaje, čak 80,13%. Dominantnu, gotovo jedinu vrstu zabavnog sadržaja, koja se emituje na programu lokalnih javnih TV emitera, čini emitovanje muzičkih spotova i tzv. intermeco sadržaji.
- Informativni program zauzima značajno mjesto u ukupno emitovanom programu (u prosjeku 22,7%) i odlikuje se klasičnim informativnim sadržajima sa značajnim učešćem lokalnih informacija. Najviše informativnih sadržaja proizvode Gradska RTV Podgorica i Televizija Nikšić.
- Kulturno-umjetnički program (od čega većinu čini filmski i serijski program) u prosjeku čini nešto više od 18% ukupno emitovanog programa. Lokalni javni emiteri povremeno krše odredbe koje se odnose na označavanje i raspoređivanje emitovanih sadržaja koji mogu ugroziti fizički, zdravstveni, moralni, mentalni, intelektualni, emotivni i socijalni razvoj maloljetnika.
- Dokumentarno-obrazovni program ima prosječno učešće od 7,26% ukupno emitovanog programa.
- Na programu lokalnih javnih televizija malo je programa za djecu, u prosjeku 2,26%. Televizije Pljevlja i Rožaje nemaju ovih sadržaja. Najveće učešće ovih sadržaja bilježi se u programu TV Nikšić.
- Učešće sportskog programa u ukupno emitovanom programu u prosjeku iznosi oko 2,50%.
- Na programu lokalnih javnih televizijskih emitera nema sadržaja posebno prilagođenih osobama s invaliditetom.
- Televizija Rožaje emituje sadržaje na albanskom jeziku (jezik manjinski narodi i druge nacionalne manjinske zajednice) u kratkoj informativnoj formi „Lajmet“ (vijesti na albanskom jeziku), kratkog trajanja (prosječno oko četiri minuta). Ostali lokalni javni televizijski emiteri nemaju sadržaje na jezicima manjinskih naroda.

Prema Analizi programske strukture komercijalnih TV emitera s nacionalnom pokrivenošću, urađene na osnovu podataka dobijenih monitoringom programskih sadržaja emitovanih od 24. do 30. novembra 2023. godine u periodu od 00 do 24 časa, na osnovu kvantitativne obrade izvedeni su sljedeći rezultati koji se odnose na programsku strukturu komercijalnih emitera:

- Komercijalne televizije nacionalnog pokrivanja, u prosjeku, skoro četvrtinu emitovanog programa same proizvode. Najviše sopstvenog sadržaja proizvodi TV Vijesti (31%), potom slijedi Prva TV sa 27%, te Adria TV (21%), dok najmanje programa proizvodi TV Nova M (15%).
- U ukupno emitovanom programu, posmatrane televizijske stanice imaju najviše kupljenih sadržaja. U prosjeku, kupuju oko 60% emitovanog programa i to se prvenstveno odnosi na filmski i serijski, kao i na zabavni program.
- Učešće reemitovanog programa zabilježeno je kod dva emitera, TV Nova M (oko 5%) i Prva TV (0,46%). TV Vijesti i Adria TV ne reemituju program.
- Po vrsti sadržaja najviše je zastupljen kulturno-umjetnički program, koji u prosjeku zauzima 35% ukupno emitovanih sadržaja, a dominantno ga čine filmovi i serije. Najviše navedenih sadržaja emituje Prva TV (49%), slijede TV Vijesti (40%) i TV Nova M (28%), dok je s najmanjim učešćem ove vrste sadržaja Adria TV (22%). Emiteri dosljedno primjenjuju pravila raspoređivanja i označavanja programskog sadržaja koji može ugroziti razvoj maloljetnika.
- Zabavni program u prosjeku zauzima oko 23% ukupno emitovanih sadržaja. Najviše zabavnog programa ima TV Nova M (40%), slijedi Adria TV (25%), dok Prva TV i TV Vijesti emituju po 14% zabavnih sadržaja.
- Informativni program zauzima značajno mjesto u ukupno emitovanom programu, u prosjeku oko 22% (TV Vijesti 29,5%, Prva TV 24%, TV Nova M i Adria TV po 18%). Osim klasičnih informativnih emisija i servisnih informacija, u ovoj grupi sadržaja su i jutarnji programi, magazini, kao i talk-show emisije. Sve četiri televizije emituju centralnu informativnu emisiju Zakonom propisane dužine trajanja.
- Sportski programi u prosjeku čine oko 6% ukupno emitovanog programa. Približno dvije trećine ukupno emitovanih sportskih sadržaja prikazuje emiter Adria TV.
- Dokumentarno-obrazovni sadržaji u prosjeku čine približno 3% ukupno emitovanog programa. Najviše ove vrste programa emituje Adria TV (7%), a najmanje Prva TV (0,46%). TV Nova M i TV Vijesti emituju ispod 2% navedenih sadržaja.
- Na programu posmatranih televizija sadržaja za djecu ima malo, u prosjeku manje od 2%. U programu emitera Prva TV dječji program zauzima nešto iznad 4% ukupno emitovanog sadržaja, u programu TV Nova M oko 2%, dok Adria TV i TV Vijesti emituju manje od 1% dječjih sadržaja. Posmatrajući produkcijski izvor sadržaja namijenjenih djeci, 80% emitovanih sadržaja pripada kupljenim programima (TV Nova M i Prva TV), dok je svega 20% sadržaja sopstvene produkcije (TV Vijesti i Adria TV). Najveći dio ukupno emitovanog programa za djecu čine sadržaji u formi pitalica (oko 61%). Preostali dio, sa približno jednakim učešćem, pokrivaju kolažne emisije (20%) i crtani filmovi (19%). Dvije trećine ukupno emitovanih dječjih sadržaja prilagođeno je djeci uzrasta od 2 do 6 godina, dok jednu trećinu čine sadržaji namijenjeni uzrastu od 6 do 12 godina. Sadržaja koji bi mogli biti namijenjeni maloljetnicima uzrasta od 12 do 17 godina nije bilo.
- Na programu posmatranih televizijskih emitera nema sadržaja posebno prilagođenih osobama s invaliditetom, niti emisija na jezicima manjinskih naroda.

Agencija za AVM usluge je javnim konkursom za raspodjelu sredstava iz Fonda namijenjenih komercijalnim i neprofitnim elektronskim medijima za 2023. godinu (od 16. 2. 2023. godine)⁶³ predvidjela da će se grantovima financirati premijerne emisije programskih sadržaja koji su, između ostalog, značajni za društvenu integraciju ranjivih kategorija društva (lica s invaliditetom, nezaposlena lica, lica treće životne dobi, samohrani roditelji, žrtve porodičnog nasilja i drugi). Imajući u vidu navedeno, Agencija je dodijelila sredstva za proizvodnju sadržaja na ove teme: privrednom društvu „Radio Zeta“ d. o. o. za programski sadržaj „Pravo na jednakost“, OCD „Kulturni centar Homer“ za programske sadržaje „Homerov radio-budilnik“ i „Homerov paraolimpijski klub“ i privrednom društvu „Media International Corporation“ d. o. o. za programski sadržaj „Snaga, volja, nada – paraolimpijada“.

2.3.2 Socijalna distanca

Socijalna distanca definiše se kao “stepen bliskosti koji pojedinac prihvata u odnosima sa pripadnikom neke druge socijalne grupe (veća bliskost – manja distanca)”⁶⁴.

U decembru 2023. godine CEDEM je objavio istraživanje “Etnička distanca u Crnoj Gori”⁶⁵. Podaci iz istraživanja ukazuju da Srbi/kinje iskazuju jako nizak nivo distance prema Crnogorcima/kama na svim parametrima. Pripadnici/e manjinskih naroda, međutim, iskazuju visok stepen distanciranja kada je riječ o srodničkim odnosima. Uporedni podaci sa istovjetnim istraživanjem sprovedenim 2019. godine, ukazuju da su Srbi/kinje smanjili stepen distanciranja prema Crnogorcima/kama, a ovaj stepen je svakako i tada bio nizak. Može se zaključiti da dolazi do dodatog etničkog zbližavanja Srba/kinja i Crnogoraca/ki. Takođe, Bošnjaci/kinje su značajno smanjili distanciranje prema Crnogorcima/kama, a isti slučaj je i kada je riječ o odnosu Muslimana/ki prema Crnogorcima/kama. Kada je o Albancima/kama riječ, nivo distanciranja prema Crnogorcima/kama je kao i 2019. godine.

	Da živi u istoj državi	Komšija	Saradnik na poslu	Pretpostavljeni na poslu	Vaspitava djecu	Druženje posjećivanje	Rukovodećepoložaju državi	Dalje srodstvo	Bliskosrodstvo
Srbin	0.4 %	0.4 %	0.4 %	1.8 %	1.8 %	0.7 %	2.1 %	1.1%	4.9 %
Bošnjak	4.9 %	3.4 %	2.0 %	1.5 %	1.0 %	1.0 %	2.9 %	54.1 %	62.9 %
Musliman	5.2 %	1.7 %	3.4 %	3.4 %	3.4 %	3.4 %	6.9 %	51.7 %	56.9 %
Albanac	0.0 %	0.0 %	0.0 %	0.0 %	0.8 %	0.8 %	3.1 %	27.6 %	38.6 %

Tabela 1 Distanca prema Crnogorcima (preuzeto iz istraživanja Etnička distanca u Crnoj Gori, CEDEM, Miloš Bešić, 2023.)

Kada je u pitanju distanca prema Srbima/kinjama, istraživanje ukazuje na nisko distanciranje Crnogoraca/ki prema Srbima/kinjama na svim odnosima. Albanci/ke iskazuju viši nivo

⁶³ <https://aemcg.org/obavijestjenja/javni-konkurs-za-raspodjelu-sredstava/>

⁶⁴ Žarko Trebješanin, Zoran Lalović. “Pojedinac u grupi”, udžbenik za 3 i 4 razred Gimnazije, 2011.

⁶⁵ <https://www.cedem.me/wp-content/uploads/2024/02/Etnicka-distanca-u-Crnoj-Gori-Decembar-2023.-2.pdf>

distanciranja na svim parametrima prema Srbima/kinjama u odnosu na Bošnjake/kinje i Muslimane/ke, a manjinski narodi i druge nacionalne manjinske zajednice su posebno osjetljive prema Srbima/kinjama kada je riječ o srodničkim odnosima. Ključni nalaz je da je iskazana prosječna distanca na osnovu svih odnosa prema Srbima/kinjama od strane svih etničkih skupina. Podatak ukazuje da Crnogorci/ke danas, gotovo identično kao i 2019, iskazuju jako nizak stepen distanciranja u odnosu na Srbe/kinje. Važan je i nalaz da je značajno sniženje socijalnog distanciranja svih etničkih manjina prema Srbima/kinjama. Manjinski narodi i druge nacionalne manjinske zajednice, posebno Albanci/ke, danas iskazuju značajno niži nivo etničkog distanciranja prema Srbima/kinjama nego što je to bio slučaj 2019. godine.

	Da živi u istoj državi	Komšija	Saradnik na poslu	Pretpostavljeni na poslu	Vaspitava djecu	Druženjei posjećivanje	Rukovodećipoložaju državi	Dalje srodstvo	Bliskostodstvo
Crnogorac	1.5 %	1.2 %	1.5 %	2.1 %	1.5 %	1.5 %	7.4 %	2.4 %	7.7 %
Bošnjak	5.4 %	3.4 %	2.9 %	3.9 %	3.4 %	2.9 %	14.1 %	63.9 %	77.6 %
Musliman	1.7 %	3.4 %	1.7 %	1.7 %	3.4 %	1.7 %	15.5 %	69.0 %	77.6 %
Albanac	6.3 %	7.9 %	10.2 %	12.6 %	10.2 %	8.7 %	14.2 %	44.9 %	66.1 %

Tabela 2 Distanca prema Srbima (preuzeto iz istraživanja Etnička distanca u Crnoj Gori, CEDEM, Miloš Bešić, 2023.)

Kada je u pitanju distanca prema Bošnjacima/kinjama, podaci ukazuju da se pravoslavni građani/ke (Crnogorci/ke i Srbi/kinje) značajno distanciraju prema Bošnjacima/kinjama kada je riječ o srodničkim odnosima. Takođe, Srbi/kinje prema Bošnjacima/kinjama iskazuju relativno visoku distancu i na drugim parametrima. Albanci/e, takođe, iskazuju distanciranje prema Bošnjacima/kinjama samo kada je riječ o srodničkim odnosima, a Muslimani/ke prema Bošnjacima/kinjama na svim parametrima iskazuju jako nizak nivo distance. Rezultati pokazuju značajno smanjenje stepena etničkog distanciranja svih etničkih skupina prema Bošnjacima, osim kada je riječ o Muslimanima/kama koji su i 2019. godine iskazivali jako nizak nivo distance.

	Da živi u istoj državi	Komšija	Saradnik na poslu	Pretpostavljeni na poslu	Vaspitava djecu	Druženjei posjećivanje	Rukovodećipoložaju državi	Dalje srodstvo	Bliskostodstvo
Crnogorac	0.9%	1.2%	2.4%	5.3%	4.4%	3.3%	26.9%	37.0%	57.1%
Srbin	4.9%	5.3%	10.5%	20.7%	13.7%	11.9%	42.8%	70.2%	84.9%

Musliman	3.4%	1.7%	3.4%	3.4%	3.4%	3.4%	5.2%	3.4%	1.7%
Albanac	2.4%	2.4%	2.4%	4.7%	3.1%	2.4%	5.5%	26.8%	55.1%

Tabela 3 Distanca prema Bošnjacima (preuzeto iz istraživanja Etnička distanca u Crnoj Gori, CEDEM, Miloš Bešić, 2023.)

Kada je u pitanju distanca prema Muslimanima/kama od strane pripadnika/ca svih drugih etničkih skupina istraživanje pokazuje da Bošnjaci/kinje iskazuju jako nizak nivo distanciranja u odnosu na Muslimane. Sa druge strane, Srbi/kinje i Crnogorci/ke iskazuju relativno visok nivo distanciranja kada je riječ o srodničkim odnosima, a dodatno Srbi/kinje iskazuju određenu rezervu prema Muslimanima/kama i na drugim parametrima. Albanci/ke, takođe, iskazuju relativno visok nivo distance kada je riječ o srodničkim odnosima. Rezultati ukazuju da su Crnogorci/ke, a naročito Srbi/kinje značajno smanjili nivo distanciranja u odnosu na Muslimane/ke u odnosu na 2019. godinu.

	Da živi u istoj državi	Komšija	Saradnik na poslu	Pretpostavljena na poslu	Vaspitava djecu	Druženje pos-ječivanje	Rukovodeći položaj u državi	Dalje srodstvo	Bliskosrodstvo
Crnogorac	1.5%	1.5%	3.6%	8.0%	4.7%	3.3%	26.3%	38.8%	59.2%
Srbin	4.9%	4.2%	10.2%	21.1%	14.0%	12.3%	44.6%	72.3%	85.6%
Bošnjak	3.4%	1.0%	1.0%	0.5%	1.0%	1.0%	1.5%	3.4%	3.9%
Albanac	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	4.7%	24.4%	49.6%

Tabela 4 Distanca prema Muslimanima (preuzeto iz istraživanja Etnička distanca u Crnoj Gori, CEDEM, Miloš Bešić, 2023.)

Prema Albancima/kama, kao etničkoj skupini, kod Crnogorca/ki, a još više Srba/kinja, na svim parametrima postoji visoka distanca, a ovo naročito važi za srodničke odnose. Bošnjaci/kinje i Muslimani/ke, takođe, prema Albancima/kama iskazuju određeni stepen distanciranja, koji je, opet, jako visok kada se dođe do srodničkih odnosa. Sa druge strane, distanca prema Albancima/kama se značajno smanjila u poređenju sa 2019. godinom od strane pripadnika svih ostalih etničkih skupina.

	Da živi u istoj državi	Komšija	Saradnik na poslu	Pretpostavljeni na poslu	Vaspitava djecu	Druženje pos-ječivanje	Rukovodeći položaj u državi	Dalje srodstvo	Bliskosrodstvo
Crnogorac	5.6%	7.1%	11.8%	21.6%	20.4%	16.3%	36.4%	40.8%	60.9%
Srbin	15.4%	22.1%	29.8%	47.4%	44.6%	36.8%	59.6%	76.1%	88.4%
Bošnjak	4.4%	4.9%	8.3%	15.1%	13.2%	9.8%	31.7%	57.6%	69.8%
Musliman	1.7%	0.0%	5.2%	10.3%	10.3%	8.6%	44.8%	75.9%	82.8%

Tabela 5 Distanca prema Albancima (preuzeto iz istraživanja Etnička distanca u Crnoj Gori, CEDEM, Miloš Bešić, 2023.)

Kada je u pitanju distanca prema Hrvatima/icama, Crnogorci/ke iskazuju prema Hrvatima/icama relativno nisku distancu, osim kada je riječ o srodničkim odnosima. Srbi/kinje prema Hrvatima/icama iskazuju relativno visoko distanciranje na svim parametrima. Bošnjaci/kinje i Muslimani/ke iskazuju sličan obrazac u odnosu prema Hrvatima/icama, a stepen distanciranja nije zanemarljiv, naročito kada je riječ o političkim parametrima (rukovodeći položaj) i srodničkim odnosima. Pripadnici svih etničkih skupina se danas u značajno manjoj mjeri distanciraju prema Hrvatima/icama nego što je to bio slučaj 2019. godine. Sve grupe danas iskazuju gotovo dvostruko niži nivo etničkog distanciranja prema Hrvatima/icama nego što je to bilo 2019. godine.

	Da živi u istoj državi	Komšija	Saradnik na poslu	Pretpostavljeni na poslu	Vaspitava djecu	Druženjei pos-jećivanje	Rukovodeći položaju državi	Dalje srodstvo	Bliskosrodstvo
Crnogorac	4.4%	3.8%	4.1%	12.1%	11.2%	8.0%	32.8%	31.1%	43.5%
Srbin	11.6%	15.8%	20.0%	36.1%	30.9%	24.2%	53.7%	63.9%	76.1%
Bošnjak	3.4%	2.4%	5.9%	13.7%	10.2%	8.3%	33.7%	60.0%	72.7%
Musliman	0.0%	1.7%	3.4%	12.1%	12.1%	6.9%	46.6%	74.1%	79.3%
Albanac	3.1%	4.7%	7.9%	9.4%	10.2%	8.7%	20.5%	29.1%	57.5%

Tabela 6 Distanca prema Hrvatima (preuzeto iz istraživanja Etnička distanca u Crnoj Gori, CEDEM, Miloš Bešić, 2023.)

Podaci, kada su u pitanju Romi/kinje, ukazuju na tradicionalno visok nivo distanciranja prema pripadnicima ove etničke zajednice. Podaci ipak ukazuju na značajno niži nivo etničke distance prema Romima/kinjama od strane svih ostalih etničkih zajednica nego što je to bio slučaj 2019. godine.

	Da živi u istoj državi	Komšija	Saradnik na poslu	Pretpostavljeni na poslu	Vaspitava djecu	Druženjei pos-jećivanje	Rukovodeći položaju državi	Dalje srodstvo	Bliskosrodstvo
Crnogorac	5.3%	16.0%	12.1%	24.0%	27.8%	23.1%	44.7%	58.9%	80.2%
Srbin	8.8%	15.1%	19.3%	33.0%	36.8%	27.7%	60.0%	77.2%	88.4%
Bošnjak	6.8%	8.3%	8.8%	20.0%	20.0%	13.7%	35.1%	62.9%	75.6%
Musliman	1.7%	5.2%	6.9%	15.5%	22.4%	12.1%	50.0%	81.0%	82.8%
Albanac	9.4%	33.9%	26.8%	40.9%	44.1%	38.6%	44.9%	63.8%	84.3%

Tabela 7 Distanca prema Romima (preuzeto iz istraživanja Etnička distanca u Crnoj Gori, CEDEM, Miloš Bešić, 2023.)

Sumarno posmatrajući, Crnogorci/ke iskazuju jako nizak nivo distance prema Srbima/kinjama, ujednačen nivo distanciranja prema Bošnjacima/kama, Muslimanima/kama i Hrvatima/icama, viši nivo distanciranja prema Albancima/kama, i visok nivo prema Romima/kinjama. Isti obrazac se može primijetiti i kod Srba/kinja, s tim da su vrijednosti distance izraženo više. Bošnjaci/kinje iskazuju jako nisku distancu prema Muslimanima/kama, i obrnuto. Najmanji stepen distance Muslimana/ki i Bošnjaka/kinja je prema Crnogorcima/kama, nešto viši prema Srbima/kinjama. Značajno viši prema Albancima/kama i Hrvatima/cama, i naročito visok prema Romima/kinjama. Albanci/ke iskazuju nisku distancu prema Crnogorcima/kama, nešto višu, ali i dalje nisku prema Muslimanima/kama i Bošnjacima/kinjama, značajno visoku prema Hrvatima/cama, te najveću prema Srbima/kinjama. Prema Romima/kinjama, Albanci/ke iskazuju veoma visoku distancu.

Uporedni podaci od 2007. do 2023. godine ipak govore o značajnom smanjenju etničke distance što je ohrabrujući podatak.

	2007	2013	2018	2019	2023
Distanca prema Crnogorcima	0.112	0.086	0.146	0.135	0.098
Distanca prema Srbima	0.244	0.189	0.222	0.247	0.198
Distanca prema Bosnjacima Muslimanima	0.306	0.216	0.314	0.194	0.142
Distanca prema Albancima	0.471	0.330	0.383	0.415	0.324
Distanca prema Hrvatima	0.479	0.361	0.472	0.477	0.258
Distanca prema Romima	0.605	0.465	0.605	0.649	0.356

Tabela 8 *Etnička distanca prema svim grupama – UKUPAN TREND* (preuzeto iz istraživanja Etnička distanca u Crnoj Gori, CEDEM, Miloš Bešić, 2023.)

Istraživanje stavova budućih socijalnih radnika/ca na temu interkulturalnosti u Crnoj Gori⁶⁶, sprovedeno je u septembru 2023. godine putem online ankete koju je popunilo 40 ispitanika/ca, studenata/kinja Fakulteta političkih nauka, Univerziteta Crne Gore, smjera Socijalna politika i socijalni rad. Istraživanje ukazuje da najveći dio ispitanika ističe onaj dio identiteta koji se tiče nacionalne pripadnosti, pa je 62,5% ispitanika/ca odgovorilo da im je izuzetno važna pripadnost naciji. 70% ispitanika/ca se identifikuje kao građanin/ka svijeta.

“Potrebu da se čovječanstvo dijeli i vidi samo kroz prizmu podjele na nacije ima 50% ispitanika/ca, što je značajno više u odnosu na one koji se ne slažu sa ovom izjavom (30%). Ispitanici/ce na pitanje o povezanosti kriminaliteta i migranata/kinja odgovaraju na način da 55% njih smatra da ne postoji uzročno- posledična veza između migranata/kinja i povećanja stope kriminaliteta u zemlji. Takođe, njih 40% nisu u saglasnosti sa izjavom da su

⁶⁶ https://smartbalkansproject.org/wp-content/uploads/2024/01/Nina_Krivokapic_Stavovi-socijalnih-radnikaca-na-temu-interkulturalnosti-u-Crnoj-Gori-1.pdf

migranti/kinje opterećenje za socijalni sistem Crne Gore, dok je neutralnih odgovora 40%. Približno 60% ispitanika/ca smatra da migranti treba da zadrže sopstvene običaje.

Na pitanje u kojoj mjeri bi im bilo drago da budu komšije sa osobama druge rase njih 82,5% odgovara da bi im bilo drago. Najveći stepen socijalne distance uočen je u odnosu na osobe koje imaju problem sa zloupotrebom alkohola i psihoaktivnih supstanci. Naime, 65% ispitanika/ca odgovara da ne bi voljeli da dijele komšiluk sa njima. Ukupno 57,5% ispitanika/ca navelo je kako bi dijelili komšiluk sa osobom koja pripada LGBTIQ+ zajednici. Kada je u pitanju nivo povjerenja, dolazimo do zaključka da 85% ispitanika/ca u potpunosti vjeruje svojoj porodici, a 12,5% djelimično. Porodica je agens socijalizacije u koji ispitanici/e imaju najveći nivo povjerenja. Zatim slijede ljudima koje ispitanici/e poznaju lično (67%). Nakon toga dolaze na red ljudi druge religije (55%) i nacije (52,5%). Najniži nivo povjerenja imaju u osobe koje prvi put upoznaju (7,5%). Najveći postotak neutralnih odgovora (37,5%) zabilježen je u odnosu na nivo povjerenja prema osobama u komšiluku.” (preuzeto iz “Istraživanja stavova budućih socijalnih radnika/ca na temu interkulturalnosti u Crnoj Gori”-Fondacija Institut za socijalne inovacije, septembar 2023. godina).

Prema istraživanju Centra za građansko obrazovanje (CGO)⁶⁷ “Multikulturalnost u fokusu”, sprovedenom od 17-25 oktobra 2024. godine, “u 2024. godini 76.8% građana/ki Crne Gore smatra da je društvo u kojem žive multikulturalno, a što je pad u odnosu na 81.7% takvih iz 2023. godine. Istovremeno, procenat onih koji ne vide Crnu Goru kao multikulturalno društvo porastao je sa 18.3% na 23.2%.” Takođe, isto istraživanje ukazuje da je i dalje značajno visoka percepcija prisutnosti diskriminacije po osnovu vjerske pripadnosti – 49.1% u 2024. godini u odnosu na 48.4% u 2023. godini, a posljedično pada i procenat onih koji je ne vide. I percepcija diskriminaciji po osnovu nacionalne pripadnosti u Crnoj Gori ostaje na visokom nivou. U 2024. godini, 59.7% ispitanika smatra da postoji takva diskriminacija u odnosu na 59.1% iz 2023. godine. “Romi ostaju percipirani kao najdiskriminisanija grupa, s prosječnom ocjenom od 4.20, a što je značajan rast u odnosu na 3.77 iz 2023. godine. Slijede Muslimani sa ocjenom od 2.76, koja je porasla u odnosu na 2.56 iz 2023. godine. Ostale grupe, kao što su Albanci, Hrvati i Bošnjaci, zabilježile su manje promjene, dok su ocjene za Crnogorce i Srbe ostale na sličnom nivou od prošle godine.” Po nalazima CGO-a, 54.2% ispitanika/ca vjeruje da postoje privilegije za pripadnike/ce određenih nacionalnosti, što je rast u odnosu na 2023. godinu kada je to bilo 51.5%. Istraživanje CGO-a takođe ukazuje na činjenicu da se u 2024. godini značajno povećao procenat građana/ki koji smatraju da su pripadnici njihove nacionalne zajednice dovoljno zastupljeni na mjestima odlučivanja na državnom nivou - sa 15.2% u 2023. na 24.2%. Važan podatak iz istraživanja je i da se nevladine organizacije najčešće prepoznaju kao ključni akteri u smanjenju diskriminacije - sa 39.4%, što je porast u odnosu na 36.2% iz 2023.

Kada su u pitanju migranti, istraživanje je pokazalo da oko 2/3 građana/ki smatra da je crnogorsko društvo otvoreno prema migrantima i izbjeglicama, što je blagi rast u odnosu na 2023. godinu. “Istovremeno, iako većina građana/ki ne bi imala problem sa migrantima i izbjeglicama kao kolegama, nadređenima na poslu, komšijama, prijateljima ili članom porodice primjetan je rast distance u odnosu na 2023. godinu.” Ohrabruje podatak iz istraživanja da više od polovine anketiranih građana/ki (57.2%) podržava uvođenje sadržaja u školama koji promovišu multikulturalizam i interkulturalizam, dok manje od petine ne podržava tu ideju, a skoro četvrtina nema formiran stav o ovom pitanju.

Neinformisanost i dezinformisanost su jedne od značajnijih boljki naše šire zajednice.“ (NVO Novi Horizonti, „Razumijevanje interkulturalnost“, 2022. godina.) Govor mržnje predstavlja svaki oblik izražavanja ideja, tvrdnji, informacija i mišljenja koji širi, raspiruje, podstiče ili

⁶⁷ <https://media.cgo-cce.org/2024/10/CGO-Multikulturalnost-u-fokusu-28102024.pdf>

pravda diskriminaciju, mržnju ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog ličnog svojstva; širi ksenofobiju, rasnu mržnju, antisemitizam ili ostale oblike mržnje zasnovane na netoleranciji, uključujući i netoleranciju izraženu u formi nacionalizma, diskriminacije i neprijateljstva protiv manjina. Prema istraživanju, 31.2% (od ukupno od 997 ispitanika) vezuje govor mržnje za rasnu netrpeljivost, dok svaki četvrti ispitanik povezuje govor mržnje sa nacionalnom i etničkom netrpeljivošću. Svaki peti ispitanik ukazuje na govor mržnje po vjerskom i religijskom kriterijumu, dok svaki deseti ispitanik vidi seksualne manjine kao ključnu grupu koja je izložena govoru mržnje. Da je govor mržnje zapravo jezik ličnih uvreda, iliti uvreda usmjerenih na pojedinca bez obzira na njihove socijalne karakteristike, smatra gotovo 6% ispitanika. Konačno, 4.5% ispitanika govor mržnje identifikuje sa jezikom usmjerenim na osnovu političke orijentacije, te 4.2% govori o polnoj/rodnoj diskriminaciji korišćenjem govora mržnje.

Govor mržnje je izraženo prisutan u cjelokupnom medijskom i društvenom prostoru. Komparativno, građani/ke ocjenjuju da je govor mržnje najprisutniji u narativima političara i na društvenim mrežama. No, jako visoke vrijednosti procijenjene frekventnosti govora mržnje javljaju se i kada je riječ o televiziji, sportskim događajima i u svakodnevnom govoru.

Čak je i vrijednost procijenjene frekventnosti govora mržnje u školama jako visok (43.8%), zatim i u medijima, dok su zdravstvene ustanove procijenjene kao mjesto gdje se najrjeđe može čuti govor mržnje. No, ne treba izgubiti iz vida da čak i u ovom slučaju preko 22% građana/ki procjenjuje da se u zdravstvenim ustanovama govor mržnje može čuti veoma često. Drugim riječima, i na mjestu gde je govor mržnje po procjeni najmanje frekventan, ne može se reći da se to rijetko dešava, što je zabrinjavajući podatak.

2.4. Tehnološki faktori

Digitalna transformacija i pristup tehnologiji su pitanje od velikog značaja za društvenu koheziju i interkulturalizam. Različit nivo digitalne pismenosti među populacijom može uticati na pristup informacijama i mogućnost učešća u interkulturalnim aktivnostima. Razvoj telekomunikacione i internet infrastrukture omogućava bolje povezivanje i komunikaciju između različitih zajednica, posebno u ruralnim područjima. Ovu prednost treba iskoristiti u realizaciji aktivnosti kojima je cilj informisanje šire javnosti.

Sa druge strane, implementacija elektronskih usluga koje pruža (i pružaće) javni sektor olakšava pristup javnim servisima za sve građane i može smanjiti birokratske prepreke.

Uloga medija i društvenih mreža je postala nezaobilazan faktor u koncipiranju svih javnih politika. Društvene mreže i online platforme pružaju nove mogućnosti za interkulturalni dijalog, razmjenu ideja i promociju tolerancije. Velika pokrivenost teritorije Crne Gore zemaljskom prenosnom mrežom tv i radio signala, kako i veliki broj korisnika/ca kablovskih operatera, su mogućnost za agresivnije propagiranje razvojne šanse Crne Gore koja se ogleda u interkulturalizmu. Brza i široka distribucija informacija omogućava bolje razumijevanje različitih kultura, ali takođe nosi rizik od širenja dezinformacija i govora mržnje. Produkcija i distribucija kulturnih sadržaja putem digitalnih kanala povećava dostupnost i vidljivost različitih kulturnih izraza.

Takođe, ne manje značajan faktor koji treba imati na umu u maksimizaciji efekata aktivnosti planiranih strategijom, je uključivanje tehnoloških inovacija u edukaciji na svim nivoima. Platforme za online učenje omogućavaju pristup obrazovnim resursima koji promovisu

interkulturalizam i međukulturno razumijevanje. Upotreba interaktivnih alata i tehnologija u obrazovanju može poboljšati angažovanost i razumijevanje među učenicima iz različitih kulturnih pozadina. Tehnologije virtualne i proširene realnosti mogu se koristiti za simulaciju i iskustvo različitih kultura, čime se povećava empatija i razumijevanje.

Svakako važan aspekt je veza tehnologija sa tržištem rada. Promjene na tržištu rada uzrokovane su tehnološkim napretkom. Zato je od velike važnosti da se u ovom segmentu napravi bolja konekcija obrazovnih programa i tržišta rada, kako bi se povećala produktivnost naše ekonomije.

U važećoj *Strategiji poljoprivrede i ruralnih područja (2023-2028)*, u poglavlju 2.2.4. Ruralna infrastruktura, navedeno je za putnu infrastrukturu da je: Globalni konkurentski izvještaj Svjetskog ekonomskog foruma iz 2019. po kvalitetu putne infrastrukture rangirao Crnu Goru na 129. od 141 mjesta. Iako su posljednjih godina primjetna značajna ulaganja u putnu infrastrukturu, uglavnom se radi o važnim državnim pravcima i budućim evropskim koridorima, dok je stanje putne mreže u ruralnim područjima i dalje nezadovoljavajuće.

Takođe, u istom poglavlju, navedeno je da je: Uticaj infrastrukture na kvalitet života vrlo značajna i kritična komponenta ruralnog razvoja. S obzirom na geografske karakteristike područja, velika je neujednačenost u opremljenosti osnovnom komunalnom infrastrukturom na različitim područjima, naročito između urbanih i ruralnih, što doprinosi sve većim migracijama mladih osoba iz sjevernog u središnji i primorski region.

Dodatno, navedeno je i da: što se tiče infrastrukture interneta (MONSTAT 2020), najmanja pokrivenost (69,5%) je u sjevernom regionu, najveća u južnom (88%), dok je u primorskom regionu 80,3%. Postoji velika razlika između pokrivenosti u urbanim (84,9%) i ruralnim (70,9%) područjima. Potrebno je povećati pokrivenost internetom u ruralnim područjima kako bi se ruralnom stanovništvu omogućio jednak pristup javnim uslugama podržanim digitalizacijom, te otvorile mogućnosti za razvoj koncepta pametnih sela i korišćenje alata digitalizacije u aktivnostima saradnje na daljinu.

2.5. Ekološki faktori – Svi ljudski sistemi su izgrađeni na prirodnim sistemima i funkcionišu po principima dominacije i eksploatacije. To dovodi do iscrpljenja resursa i do svojevrsnog bio-socijalnog konflikta koji treba zaliječiti kako u odnosu ljudi prema nasušnoj prirodi tako i u odnosima ljudi jednih prema drugim. Iscrpljenje prirodnih resursa je jedan od ključnih uzroka konflikata i nasilja. Do izlječenja bio-socijalnog konflikta i socijalnih disbalansa i konflikta koji iz njega rezultiraju dolazi se primjenom principa interkulturalizma, kao što su inkluzija, partnerstvo i ko-kreacija, i zaštitom prirodnog i društvenog diverziteta i njihovim harmonizovanjem u kulturu interbića.

Moramo transformisati sve trenutne društvene sisteme zasnovane na modelu dominacije nadjačavanja i eksploatacije koji rezultiraju sukobima, nasiljem, nejednakostima, prirodnim i ljudskim razaranjem. Od fundamentalnog bio-socijalnog sukoba, kojim se naš društveni razvoj zasniva na dominaciji nad prirodom i eksploataciji prirode, prenosimo isti modus operandi u ljudske odnosima, što rezultira diskriminacijom, eksploatacijom, nasiljem i zakržljanim razvojem. Moramo da stvorimo bio-socijalnu ravnotežu kao neophodnu polugu za podizanje ljudskog razvoja i da evoluiramo od društvenog poretka zasnovanog na modelu dominacije i eksploatacije do novog modela društva zasnovan na partnerstvu i kokreaciji. Adresiranje i liječenje bio-socijalnog sukoba doprinosi ljudskoj bezbjednosti, blagostanju, poboljšanim uslovima za djecu, mlade i ranjive grupe, podizanje ekološke svijesti, povećanje spremnosti za budućnost i traženje našeg zajedničkog prava na budućnost.

3. Analiza kapaciteta za implementaciju strategije

SWOT analizom utvrđeni su faktori koji će uticati na sam proces realizacije strateškog dokumenta.

- *Snage i slabosti*

Ključna snaga Ministarstva ljudskih i manjinskih prava je postojanje posebnog Direktorata za interkulturalizam koji kao posebna organizaciona jedinica ima misiju da preuzima aktivnosti u cilju ostvarenja društvene kohezije. Takođe, ključna snaga je postojanje zavidnog nivoa ekspertize u samom Ministarstvu kada je u pitanju zaštita ljudskih i manjinskih prava. Jedan broj zaposlenih već dugi niz godina radi u ovom državnom organu pa postoji značajna institucionalna memorija koja je u funkciji pripreme javnih politika od velikog značaja. Snaga Ministarstva ljudskih i manjinskih prava i Direktorata za interkulturalizam je dobra saradnja sa nevladinim organizacijama koje su aktivne u oblasti zaštite manjinskih, ljudskih prava i interkulturalizma. Takođe, saradnja Ministarstva sa medijima je velika prednost u realizaciji strateškog plana. Ministarstvo ima dobru komunikaciju sa lokalnim samoupravama i Zajednicom opština Crne Gore.

Ključna slabost Ministarstva ljudskih i manjinskih prava odnosno Direktorata za interkulturalizam, je mali broj zaposlenih. U Direktoratu je angažovano samo dvoje ljudi (direktorica i jedan izvršilac).

Nedostatak zvaničnih i drugih podataka po polu, koji bi omogućili rodnu analizu potreba, problema i interesa žena i osoba drugih rodni identiteta, i kroz dio aktivnosti dalo odgovor na rješavanje ili ublažavanje tih potreba, problema i interesa je takođe slabost na kojoj treba raditi. Jedna od slabosti je i nedovoljno prisutvo predstavnika Direktorata za interkulturalizam u javnosti radi predstavljanja planova u vezi sa ostvarivanjem ciljeva Direktorata/Ministarstva. Jedan od trenutnih nedostataka je i nepostojanje jasnog formalnog/institucionalnog oblika saradnje Ministarstva ljudskih i manjinskih prava, odnosno Direktorata za interkulturalizam, sa NVO koje su aktivne u oblasti promocije i razvoja interkulturalizma i društvene kohezije.

- *Mogućnosti i prijetnje*

Strategija za interkulturalizam i društvenu koheziju 2025-2028 je dio Programa pristupanja Crne Gore 2024-2027 EU, što upućuje na zaključak da se kao dio EU obaveza ova javna politika mora realizovati. Jasan zakonodavni osnov je takođe podsticaj za realizaciju Strategije. Takođe, mogućnost predstavlja i zainteresovanost međunarodnih donatora za podršku realizaciji Strategije. Mogućnost predstavljaju dostupna sredstva iz Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava koja mogu biti dijelom upotrijebljena za finansiranje projekata kojima će se doprinijeti realizaciji aktivnosti planiranih Strategijom. Takođe, mogućnost za ostvarivanje ciljeva Strategije je i funkcionisanje Fonda za podsticaj medijskog pluralizma koji može biti dobra podrška za produkciju medijskih sadržaja koji će promovisati interkulturalizam.

Među najveće prijetnje koje mogu ugroziti ostvarenje ciljeva Strategije su predrasude i stereotipi koji građane i građanke spriječavaju da otvorenije pristupaju različitostima i aktivno participiraju u inicijativama koje će doprinijeti da se sa koncepta multikulturalnosti pređe na

koncept interkulturalizma. Takođe, smanjeno interesovanje institucija na državnom i lokalnom nivou za aktivnije učešće u pripremi i realizaciji javnih politika u oblasti interkulturalizma i društvene kohezije može usporiti napore Ministarstva.

4. Ključni problemi u oblasti razvoja interkulturalizma i društvene kohezije

Ključne uzroke problema koji doovode do stanja koje možemo opisati kao nedovoljno razvijen interkulturalizam i smanjena društvena kohezija, možemo podijeliti u nekoliko kategorija:

Uzrok 1: Nedovoljno ojačan institucionalni okvir za poboljšanje funkcionalnosti i učinkovitosti za razvoj interkulturalizma na svim nivoima vlasti.

Ovakvo stanje postoji jer nije uspostavljen vladin institucionalni mehanizam za razvoj interkulturalizma i društvene kohezije. Takođe, kapaciteti ključnih institucija za sprovođenje interkulturalnih politika nisu dovoljno razvijeni. Značajan problem predstavlja i nedovoljna saradnja Ministarstva ljudskih i manjinskih prava sa lokalnim samoupravama za sprovođenje interkulturalnih politika. Jedan od faktora koji utiče na ovo stanje je i nedovoljno razvijena saradnja Ministarstva ljudskih i manjinskih prava sa nevladinim organizacijama za sprovođenje interkulturalnih politika. Nedostatak vladinog mehanizma za razvoj interkulturalizma stvara nepovezanost između institucija, što otežava sprovođenje politika na nacionalnom i lokalnom nivou. Institucije koje bi trebalo da implementiraju interkulturalne politike nemaju dovoljno resursa, obuke i stručnog osoblja, što usporava napredak.

Slaba saradnja sa lokalnim samoupravama otežava prilagođavanje politika specifičnostima lokalnih zajednica i smanjuje mogućnosti za inovativne projekte koji uključuju nevladin sektor. Nedostatak koordinisanog institucionalnog pristupa smanjuje povjerenje građana u sposobnost države da podstakne inkluziju i jednakost.

Uzrok 2: Nedovoljna promocija i jačanje interkulturalnosti u obrazovanju

Ovakvo stanje postoji jer nije poboljšana informisanost učenika u osnovnim školama o interkulturalizmu kao vrijednosti i razvojnoj paradigmati. Takođe, slična situacija je i srednjim školama i fakultetima. Nedostatak informacija o interkulturalizmu u obrazovnim ustanovama dovodi do toga da mladi ne prepoznaju važnost raznolikosti i međukulturalnog dijaloga kao ključnih vrijednosti društva. Bez adekvatnog obrazovanja, mladi ostaju podložni predrasudama i stereotipima, što dodatno otežava društvenu koheziju. Ako se u obrazovnom sistemu ne podstiču interkulturalne vrijednosti, generacije koje dolaze neće imati dovoljno osnova za građenje inkluzivnog društva. Škole i univerziteti, kao prostori za razvoj kritičkog mišljenja, ostaju neiskorišćeni za promoviranje ideja interkulturalizma.

Uzrok 3: Nedovoljna informisanja javnosti o interkulturalizmu i društvenoj koheziji

Ovakvo stanje postoji jer je proizvodnja i kvalitet medijskih sadržaja o interkulturalizmu i društvenoj koheziji u javnim medijskim servisima na niskom nivou. Takođe, proizvodnja i kvalitet medijskih sadržaja o interkulturalizmu i društvenoj koheziji u komercijalnim medijima nije na zadovoljavajućem nivou. Nedostatak kvalitetnih medijskih sadržaja o interkulturalizmu otežava razumijevanje njegovog značaja za društvenu koheziju.

Diskriminacija i stereotipi: Medijska tišina o pozitivnim aspektima interkulturalizma omogućava jačanje negativnih narativa i predrasuda. Javne i komercijalne medijske kuće ne koriste svoj potencijal za edukaciju i mobilizaciju javnosti u pravcu jačanja inkluzije i solidarnosti. Nedostatak inspirativnih priča o uspješnim primjerima interkulturalizma čini ovu temu apstraktnom za širu javnost.

Uzrok 4: Nedovoljna promocija interkulturalizma i društvene kohezije u oblasti kulture i drugim društvenim oblastima

Obim proizvodnje kulturnih sadržaja o interkulturalizmu i društvenoj koheziji u državnim i lokalnim ustanovama culture nije na adekvatnom nivou. Takođe, promocija interkulturalizma i društvene kohezije u javnom dijalogu i oblastima društvenog angažovanja mladih i žena je limitirana. Nedostatak sadržaja u kulturnim ustanovama smanjuje dostupnost materijala koji bi mogli da inspirišu ljude da prihvate i razumiju raznolikost. Niska promocija interkulturalizma u javnim debatama onemogućava konstruktivan razgovor o ovoj temi. Nepotpuno angažovanje mladih i žena je takođe značajan problem jer ove grupe, koje imaju potencijal da budu nosioci promjena, ostaju neuključene u projekte koji podržavaju društvenu koheziju. Kulturna produkcija, kao moćan alat za povezivanje ljudi, ostaje nedovoljno iskorišćena za promovisanje zajedničkih vrijednosti.

Uzrok 5: Nedovoljno razvijena promocija interkulturalizma u oblasti kulturne, javne diplomatije i ekološke diplomatije za održivi razvoj

Ovakva situacija postoji jer međunarodna diplomatska (kulturna i javna) promocija interkulturalizma i Crne Gore kao zemlje interkulture nije dovoljno organizovana. Dodatno, uključivanje ekološke dimenzije interkulturalizma u realizaciji ciljeva održivog razvoja nije iskorišteno do sada kao mogućnost za pokretanje regionalnih inicijativa ali I inicijativa unutra države. Nedostatak organizovane promocije interkulturalizma na međunarodnom nivou ograničava percepciju Crne Gore kao zemlje interkulturalnog sklada. Interkulturalizam se ne integriše u ekološke projekte, što bi moglo poslužiti kao platforma za regionalnu saradnju i održivi razvoj. Neiskorišćenost ekološke diplomatije kao mosta između zajednica smanjuje mogućnosti za inovativne projekte koji bi povezali različite aktere. Nedostatak planiranja u javnoj i kulturnoj diplomatiji otežava dugoročno pozicioniranje Crne Gore kao zemlje koja vrednuje interkulturalnost.

5. Ciljevi strategije

Strategija za interkulturalizam i društvenu koheziju 2025-2028 predstavlja važan korak ka izgradnji inkluzivnog naprednog društva sa ujedinenim smjernicama za razvoj baziran na kulturi interbića. Uspjeh ove strategije zavisi od saradnje svih relevantnih aktera, uključujući državne institucije, lokalne samouprave, nevladine organizacije, obrazovne i medijske ustanove, sve zajednice i sve građane i građanke.

Ovaj okvir omogućava Crnoj Gori da napreduje ka društvu koje odgovorno njeguje svoje prirodno i kulturno bogatstvo i, kao zelja interkulture, u potpunosti reflektuje svoje evropske i vrijednosti.

Strateški cilj 1: Jačanje institucionalnog okvira za poboljšanje funkcionalnosti i učinkovitosti za razvoj interkulturalizma na svim nivoima vlasti

Operativni cilj 1.1: Uspostavljen vladin institucionalni mehanizam za razvoj interkulturalizma i društvene kohezije

Operativni cilj 1.2: Unapređeni kapaciteti ključnih institucija za sprovođenje interkulturalnih politika

Operativni cilj 1.3: Unaprijeđena saradnja Ministarstva ljudskih i manjinskih prava sa lokalnim samoupravama za sprovođenje interkulturalnih politika

Operativni cilj 1.4: Unaprijeđena saradnja Ministarstva ljudskih i manjinskih prava sa nevladinim organizacijama za sprovođenje interkulturalnih politika

Strateški cilj 2: Promocija i jačanje interkulturalnosti u obrazovanju

Operativni cilj 2.1: Unapređena informisanost učenika u osnovnim školama o interkulturalizmu kao vrijednosti i razvojnoj paradigmi

Operativni cilj 2.2: Unapređena informisanost učenika u srednji školama o interkulturalizmu kao vrijednosti i razvojnoj paradigmi

Operativni cilj 2.3: Unapređena informisanost studenata o interkulturalizmu kao vrijednosti i razvojnoj paradigmi

Strateški cilj 3: Unaprijeđenje informisanja javnosti o interkulturalizmu i društvenoj koheziji putem medija

Operativni cilj 3.1: Povećana proizvodnja i kvalitet medijskih sadržaja o interkulturalizmu i društvenoj koheziji u javnim medijskim servisima

Operativni cilj 3.2: Povećana proizvodnja i kvalitet medijskih sadržaja o interkulturalizmu i društvenoj koheziji u komercijalnim medijima

Strateški cilj 4: Unaprijeđenje promocije interkulturalizma i društvene kohezije u oblasti kulture i drugim društvenim oblastima

Operativni cilj 4.1: Povećana proizvodnja kulturnih sadržaja o interkulturalizmu i društvenoj koheziji u državnim i lokalnim ustanovama kulture

Operativni cilj 4.2: Povećana promocija interkulturalizma i društvene kohezije u javnom dijalogu i oblastima društvenog angažovanja mladih i žena

Strateški cilj 5: Unaprijeđenje i promocija interkulturalizma u oblasti kulturne, javne diplomatije i ekološke diplomatije za održivi razvoj

Operativni Cilj 5.1: Unaprijeđena međunarodna diplomatska (kulturna i javna) promocija interkulturalizma i Crne Gore kao zemlje interkulture

Operativni Cilj 5.2: Unaprijeđeno uključivanje ekološke dimenzije interkulturalizma u realizaciji ciljeva održivog razvoja

6. Akcioni plan 2025-2026

STRATEŠKI CILJ 1		Jačanje institucionalnog okvira za poboljšanje funkcionalnosti i učinkovitosti za razvoj interkulturalizma na svim nivoima vlasti					
Operativni cilj 1.1		Uspostavljen vladin institucionalni mehanizam za razvoj interkulturalizma i društvene kohezije					
Indikator učinka		Polazna vrijednost – 2024.g	Prelazna vrijednost – 2025.g	Prelazna vrijednost – 2026.g	Ciljna vrijednost - 2028.g		
Broj preporuka Savjeta za unapređenje javnih politika u oblasti interkulturalizma		N/A Izvor podatka: Izvor podatka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	5 Izvor podatka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	10 Izvor podatka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	40 Izvor podatka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava		
Procenat etničke distance prema svim etničkim zajednicama u odnosu na početno stanje a u odnosu na standardna metodološka pitanja:		Etnička distanca prema Crnogorcima: 0,098 Etnička distanca prema Srbima: 0,198 Etnička distanca prema Bošnjacima/Muslimanima: 0,142 Etnička distanca prema Albancima: 0,324 Etnička distanca prema Hrvatima: 0,258 Etnička distanca prema Romima: 0,356 Izvor podatka: Istraživanje specijalizovanih nevladinih organizacija-CEDEM (iz 2023. godine)	-10% Izvor podatka: Istraživanje specijalizovanih nevladinih organizacija	-20 Izvor podatka: Istraživanje specijalizovanih nevladinih organizacija	-30% Izvor podatka: Istraživanje specijalizovanih nevladinih organizacija		
Aktivnosti		Indikator rezultata	Nadležnost	Planirani datum početak realizacije	Planirani završetak aktivnosti	Budžet	Izvor finansiranja
1.1.1	Formiranje Savjeta za razvoj interkulturalizma i društvene kohezije	Savjet formiran uz učešće svih relevantnih nosioca javnih funkcija, predstavnika/ca OCD, obezbijeđen rodni balans	Direktorat za interkulturalizam	I kvartal 2025	III kvartal 2025	/	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava
1.1.2	Održavanje sjednica Savjeta	Održane najmanje 4 sjednice Savjeta godišnje	Direktorat za interkulturalizam	III kvartal 2025	IV kvartal 2026	/	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava

1.1.3	Izrada vladine Uredbe o postupanju državnih organa u procesu donošenja javnih politika u vezi sa pitanjima interkulturalizma i društvene kohezije	Donijeta Uredba Vlade Crne Gore	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava/ CEKUM/ Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava	I kvartal 2026	III kvartal 2026	/	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava
1.1.4	Sprovođenje godišnjeg istraživanja o etničkoj distanci u Crnoj Gori	Realizovano istraživanje od strane specijalizovane organizacije (obavezno izražavanje podataka i po polu), koje uključuje ciljne grupe: etničke zajednice I demografske grupe, mlade, žene I djevojčice	Direktorat za interkulturalizam/ Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava/ NVO	II kvartal 2025 II kvartal 2026	III kvartal 2025 III kvartal 2026	25.000,00 euro (12.500,00 eura godišnje)	Buždet Ministarstva ljudskih i manjinskih prava- Konkurs Ministarstva za projekte NVO/ Konkurs Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava
Operativni cilj 1.2		Unaprijeđeni kapaciteti ključnih institucija za sprovođenje interkulturalnih politika					
Indikator učinka	Polazna vrijednost – 2024.g	Prelazna vrijednost – 2025.g	Prelazna vrijednost – 2026.g	Ciljna vrijednost - 2028.g			
Procenat pozitivnih mišljenja Savjeta za interkulturalizom u vezi sa javnim politikama državnih i lokalnih organa, u odnosu na broj razmatranih javnih politika	N/A Izvor podatka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	40% Izvor podatka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	50% Izvor podatka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	80% Izvor podatka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava			
Broj imenovanih lica „kontakt osoba“ za interkulturalizam u svim organima državne i lokalne uprave	0	40 Izvor podatka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	100 Izvor podatka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	200 Izvor podatka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava			
Procenat povećanja znanja zaposlenih u institucijama i lokalnim samoupravama o izgradnji i sprovođenju interkulturalnih politika u odnosu na početni stepen znanja	N/A Izvor podatka:	50% Izvor podatka: Organizatori obuka (ulazni I izlazni test)	50% Izvor podatka: Organizatori obuka (ulazni I izlazni test)	40% Izvor podatka: Organizatori obuka (ulazni I izlazni test)			
Broj prigovora građana/ki u vezi sa diskriminacijom po različitim osnovima	118 (za 6 mjeseci u 2023) Izvor podatka: Izvještaj Zaštitnika ljudskih prava i sloboda	220 Izvor podatka: Izvještaj Zaštitnika ljudskih prava i sloboda	210 Izvor podatka: Izvještaj Zaštitnika ljudskih prava i sloboda	200 Izvor podatka: Izvještaj Zaštitnika ljudskih prava i sloboda			

Aktivnosti		Indikator rezultata	Nadležnost	Planirani datum početak realizacije	Planirani završetak aktivnosti	Budžet	Izvor finansiranja
1.2.1.	Izrada i akreditacija Programa obuke o interkulturalizmu za službenike/ce u javnom sektoru	Izrađen Program obuke i akreditovan kod Zavoda za socijalnu i dječiju zaštitu	Direktorat za interkulturalizam/ Uprava za ljudske resurse/CEKUM/ Zavoda za socijalnu i dječiju zaštitu	II kvartal 2025	IV kvartal 2025	/	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava
1.2.2	Organizovanje treninga za trenere/ice za sprovođenje Programa obuke o interkulturalizmu za službenike/ce u javnom sektoru	Organizovan trening za trenere/ice (10 osoba, 5 muškaraca i 5 žena) za sprovođenje Programa obuke o interkulturalizmu za službenike/ce u javnom sektoru	Direktorat za interkulturalizam/ Uprava za ljudske resurse/CEKUM	I kvartal 2026	I kvartal 2026	17.000,00 eura	Budžet Ministarstva ljudskih i manjinskih prava / Međunarodne organizacije
1.2.3	Organizovanje treninga za zaposlene u institucijama i lokalnim samoupravama o izgradnji i sprovođenju interkulturalnih politika, programa i aktivnosti	Organizovano 15 jednodnevnih obuka za 300 zaposlenih (150 muškaraca i 150 žena) u državnoj i lokalnoj upravi na temu interkulturalizma	Direktorat za interkulturalizam/ Uprava za ljudske resurse/ CEKUM/ OCD	II kvartal 2026	IV kvartal 2026	40.000,00 eura	Budžet Ministarstva ljudskih i manjinskih prava /Konkurs za OCD
1.2.4	Izmjena akta o kriterijumima za dodjelu nagrade za izvrsnost u javnoj upravi	Izmjenjen akt o kriterijumima za dodjelu nagrade za izvrsnost u javnoj upravi i kao kriterijum za ocjenjivanje dodat uspjeh u promovisanju interkulturalizma	Direktorat za interkulturalizam/ Ministarstvo javne uprave	III kvartal 2025	IV kvartal 2025	/	Budžet Ministarstva ljudskih i manjinskih prava
1.2.5	Angažovanje novog zaposlenog u Direktoratu za interkulturalizam	Zaposlena 3 nova izvršiloca/izvršiteljke	Direktorat za interkulturalizam/	II kvartal 2025	IV kvartal 2026	/	Budžet Ministarstva ljudskih i manjinskih prava
Operativni cilj 1.3		Unaprijedena saradnja Ministarstva ljudskih i manjinskih prava sa lokalnim samoupravama za sprovođenje interkulturalnih politika					
Indikator učinka		Polazna vrijednost – 2024.g	Prelazna vrijednost – 2025.g	Prelazna vrijednost – 2026.g		Ciljna vrijednost - 2028.g	
Broj funkcionlanih kancelarija za interkulturalizam u lokalnim samoupravama		N/A Izvor podatka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	2 Izvor podatka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	10 Izvor podatka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava		25 Izvor podatka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	

Aktivnosti		Indikator rezultata	Nadležnost	Planirani datum početak realizacije	Planirani završetak aktivnosti	Budžet	Izvor finansiranja
1.3.1.	Uvođenje funkcije u okviru postojećih organizacionih struktura za interkulturalizam u lokalnim samoupravama	Usvojene izmjene Akta o sistematizaciji I sistematizovana nova funkcija- sa najmanje jednim izvršiocem u jedinicama lokalnih samouprava	Direktorat za interkulturalizam/ Zajednica opština Crne Gore/ Jedinice lokalne samouprave	II kvartal 2025	IV kvartal 2026	/	Budžeti jedinica lokalne samouprave
Operativni cilj 1.4		Unaprijeđena saradnja Ministarstva ljudskih i manjinskih prava sa nevladinim organizacijama za sprovođenje interkulturalnih politika					
Indikator učinka		Polazna vrijednost – 2024.g	Prelazna vrijednost – 2025.g	Prelazna vrijednost – 2026.g		Ciljna vrijednost - 2028.g	
Broj zajedničkih zaključaka u vezi sa sprovođenjem interkulturalnih politika		N/A Izvor podatka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	20 Izvor podatka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	30 Izvor podatka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava		40 Izvor podatka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	
Aktivnosti		Indikator rezultata	Nadležnost	Planirani datum početak realizacije	Planirani završetak aktivnosti	Budžet	Izvor finansiranja
1.4.1.	Potpisivanje Memoranduma o sradnji Ministarstva ljudskih i manjinskih prava sa nevladinim organizacijama za sprovođenje interkulturalnih politika	Potpisan Memorandum i održano najmanje 7 sastanaka sa ciljem analize realizacije interkulturalnih politika	Direktorat za interkulturalizam/ NVO	I kvartal 2025	II kvartal 2025	/	Budžet Ministarstva ljudskih i manjinskih prava
1.4.2.	Organizovanje godišnje konferencije o interkulturalizmu sa OCD	Organizovan dvodnevni edukativni skup uz učešće najmanje 60 predstavnika OCD (30 muškaraca i 30 žena) aktivnih u oblasti interkulturalizma	Direktorat za interkulturalizam/ NVO	III kvartal 2025	IV kvartal 2026	40.000,00 eura (20.000,00 eura godišnje)	Budžet Ministarstva ljudskih i manjinskih prava
STRATEŠKI CILJ 2		Promocija i jačanje interkulturalizma u obrazovanju					
Operativni cilj 2.1		Unapređena informisanost učenika u osnovnim školama o interkulturalizmu kao vrijednosti i razvojnoj paradigmi					
Indikator učinka		Polazna vrijednost – 2024.g	Prelazna vrijednost – 2025.g	Prelazna vrijednost – 2026.g		Ciljna vrijednost - 2028.g	

% smanjenja prijava za vršnjačko nasilje na osnovu različitosti na nacionalnoj, vjerskoj ili drugoj osnovi u odnosu na početno stanje		N/A Izvor podatka: Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	-20% Izvor podatka: Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	-25% Izvor podatka: Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	-30% Izvor podatka: Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija		
Procenat povećanja znanja učenika i učenica osnovnih škola o interkulturalizmu u odnosu na početni stepen znanja		N/A Izvor podatka:	50% Izvor podatka: Organizatori obuka (ulazni i izlazni test)	50% Izvor podatka: Organizatori obuka (ulazni i izlazni test)	40% Izvor podatka: Organizatori obuka (ulazni i izlazni test)		
Aktivnosti		Indikator rezultata	Nadležnost	Planirani datum početak realizacije	Planirani završetak aktivnosti	Budžet	Izvor finansiranja
2.1.1	Izrada kurikuluma za učenike/ce osnovnih škola koji promovišu interkulturalizam u okviru predmeta Građansko obrazovanje	Izrađen kurikulum	Direktorat za interkulturalizam/ Zavod za školstvo/ CEKUM	III kvartal 2026	IV kvartal 2026	/	Budžet Ministarstva ljudskih i manjinskih prava
2.1.2	Organizovanje obuka za nastavnike/ce u osnovnim školama u vezi sa promocijom interkulturalizma	Organizovano 30 jednodnevnih obuka za 400 nastavnika/ca osnovnih škola iz svih opština	Direktorat za interkulturalizam/ Zavod za školstvo/ CEKUM/ OCD	IV kvartal 2025	IV kvartal 2026	50.000,00 eura	Budžet Ministarstva ljudskih i manjinskih prava
2.1.3	Organizovanje predavanja za učenike/ce u osnovnim školama na temu interkulturalizma	Realizovano 200 predavanja na temu interkulturalizma u osnovnim školama/ izrađena najmanje 4 nova nastavna sredstva (video klipa i slično) prilagođena učenicima	Direktorat za interkulturalizam/ Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija/OCD	I kvartal 2026	IV kvartal 2026	30.000,00 eura	Budžet Ministarstva ljudskih i manjinskih prava
2.1.4	Revizija obrazovnih sadržaja za učenike/ce osnovnih škola i dopuna sadržajima kojima se promoviše interkulturalizam	Izvršena revizija 100% sadržaja i dopuna sadržajima kojima se promoviše interkulturalizam	Direktorat za interkulturalizam/ Zavod za školstvo/ Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija/UCG	III kvartal 2026	IV kvartal 2026	/	Budžet Ministarstva ljudskih i manjinskih prava
Operativni cilj 2.2		Unapređena informisanost učenika u srednjim školama o interkulturalizmu kao vrijednosti i razvojnoj paradigmi					
Indikator učinka		Polazna vrijednost – 2024.g	Prelazna vrijednost – 2025.g	Prelazna vrijednost – 2026.g	Ciljna vrijednost - 2028.g		

% smanjenja prijava za vršnjačko nasilje na osnovu različitosti na nacionalnoj, vjerskoj ili drugoj osnovi u odnosu na početno stanje		N/A Izvor podatka: Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	-20% Izvor podatka: Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	-25% Izvor podatka: Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	-30% Izvor podatka: Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija		
Procenat povećanja znanja učenika i učenica srednjih škola o interkulturalizmu u odnosu na početni stepen znanja		N/A Izvor podatka:	50% Izvor podatka: Organizatori obuka (ulazni i izlazni test)	50% Izvor podatka: Organizatori obuka (ulazni i izlazni test)	40% Izvor podatka: Organizatori obuka (ulazni i izlazni test)		
Aktivnosti		Indikator rezultata	Nadležnost	Planirani datum početak realizacije	Planirani završetak aktivnosti	Budžet	Izvor finansiranja
2.2.1	Izrada kurikuluma za učenike/ce srednjih škola koji promovišu interkulturalizam u okviru predmeta Građansko obrazovanje	Izrađen kurikulum	Direktorat za interkulturalizam/ Zavod za školstvo/UCG	III kvartal 2026	IV kvartal 2026	/	Budžet Ministarstva ljudskih i manjinskih prava
2.2.2	Organizovanje obuka za nastavnike/ce u srednjim školama u vezi sa promocijom interkulturalizma	Organizovano 30 jednodnevnih obuka za 400 nastavnika/ca srednjih škola iz svih opština	Direktorat za interkulturalizam/ Zavod za školstvo/UCG	IV kvartal 2025	IV kvartal 2026	50.000,00 eura	Budžet Ministarstva ljudskih i manjinskih prava
2.2.3	Organizovanje predavanja za učenike/ce u srednjim školama na temu interkulturalizma	Realizovano 200 predavanja na temu interkulturalizma u srednjim školama	Direktorat za interkulturalizam/ Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija/UCG/OCD	I kvartal 2026	IV kvartal 2026	30.000,00 eura	Budžet Ministarstva ljudskih i manjinskih prava
2.2.4	Revizija obrazovnih sadržaja za učenike/ce srednjih škola i dopuna sadržajima kojima se promoviše interkulturalizam	Izvršena revizija 100% sadržaja i dopuna sadržajima kojima se promoviše interkulturalizam	Direktorat za interkulturalizam/ Zavod za školstvo/ Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija, UCG	III kvartal 2026	IV kvartal 2026	/	Budžet Ministarstva ljudskih i manjinskih prava
Operativni cilj 2.3		Unapređena informisanost studenata o interkulturalizmu kao vrijednosti i razvojnoj paradigmi					
Indikator učinka		Polazna vrijednost – 2024.g	Prelazna vrijednost – 2025.g	Prelazna vrijednost – 2026.g	Ciljna vrijednost - 2028.g		

% smanjenja prijava za nasilje na univerzitetima na osnovu različitosti na nacionalnoj, vjerskoj ili drugoj osnovi u odnosu na početno stanje		N/A Izvor podataka: Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	-20% Izvor podataka: Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	-25% Izvor podataka: Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	-30% Izvor podataka: Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija		
Procenat povećanja znanja studenata i studentkinja o interkulturalizmu u odnosu na početni stepen znanja		N/A Izvor podataka:	50% Izvor podataka: Organizatori obuka (ulazni i izlazni test)	50% Izvor podataka: Organizatori obuka (ulazni i izlazni test)	40% Izvor podataka: Organizatori obuka (ulazni i izlazni test)		
Aktivnosti		Indikator rezultata	Nadležnost	Planirani datum početak realizacije	Planirani završetak aktivnosti	Budžet	Izvor finansiranja
2.3.1	Izrada kurikuluma koji promovira interkulturalizam za studente	Izrađen kurikulum	Direktorat za interkulturalizam/ Zavod za školstvo/UCG	III kvartal 2026	IV kvartal 2026	/	Budžet Ministarstva ljudskih i manjinskih prava
2.3.2	Organizovanje predavanja za studente/kinje na temu interkulturalizma	Realizovano 50 predavanja za najmanje 500 studenata (250 studenata, 250 studentkinja) na temu interkulturalizma na fakultetima	Direktorat za interkulturalizam/ Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija/ UCG	I kvartal 2026	IV kvartal 2026	15.000,00 eura	Budžet Ministarstva ljudskih i manjinskih prava
STRATEŠKI CILJ 3		Unaprijeđenje informisanja javnosti o interkulturalizmu i društvenoj koheziji putem medija					
Operativni cilj 3.1		Povećana proizvodnja i kvalitet medijskih sadržaja o interkulturalizmu i društvenoj koheziji u javnim medijskim servisima					
Indikator učinka		Polazna vrijednost – 2024.g	Prelazna vrijednost – 2025.g	Prelazna vrijednost – 2026.g	Ciljna vrijednost - 2028.g		
% ukupnog sadržaja javnih medijskih servisa namijenjenog promociji interkulturalizma i društvene kohezije		N/A Izvor podataka: Agencija za audiovizuelne medijske usluge	3% Izvor podataka: Agencija za audiovizuelne medijske usluge	5% Izvor podataka: Agencija za audiovizuelne medijske usluge	7% Izvor podataka: Agencija za audiovizuelne medijske usluge		
Broj prigovora u vezi sa govorom mržnje na javnim medijskim servisima		N/A Izvor podataka: Agencija za audiovizuelne medijske usluge	3 Izvor podataka: Agencija za audiovizuelne medijske usluge	2 Izvor podataka: Agencija za audiovizuelne medijske usluge	2 Izvor podataka: Agencija za audiovizuelne medijske usluge		

Broj pristiglih prijava za nagradu u medijskom izvještavanju o inkulturalizmu		N/A Izvor podataka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	10 Izvor podataka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	15 Izvor podataka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	20 Izvor podataka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava		
Aktivnosti		Indikator rezultata	Nadležnost	Planirani datum početak realizacije	Planirani završetak aktivnosti	Budžet	Izvor finansiranja
3.1.1	Potpisivanje Memoranduma o saradnji Ministarstva ljudskih i manjinskih prava sa javnim medijskim servisima	Memorandum potpisan sa RTCG i 16 lokalnih javnih emitera kojim je osigurana proizvodnja najmanje 3% sadržaja (u odnosu na ukupni sadržaj) koji promovišu interkulturalizam i koji podstiču emitovanje sadržaja na jezicima manjinskih naroda (albanskom , romskom) u informativnim, zabavnim i drugim sadržajima van specijalizovanih programskih sadržaja posvećenih isključivo jezičkim manjinskim zajednicama	Direktorat za interkulturalizam/ Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava/ RTCG/ lokalni javni emiteri	II kvartal 2025	IV kvartal 2025	/	Budžet Ministarstva ljudskih i manjinskih prava
3.1.2	Emitovanje sadržaja nezavisne produkcije posvećenih interkulturalizmu i društvenoj koheziji na javnim medijskim servisima	Svi javni medijski servisi emitovali sadržaje nezavisne produkcije koje je finansijki podržalo Ministarstvo a koji su posvećeni interkulturalizmu i društvenoj koheziji	Direktorat za interkulturalizam/ Javni medijski servisi	III kvartal 2025	IV kvartal 2026	/	Budžeti javnih emitera
3.1.3	Organizovanje obuke za novinare i novinarkе javnih medijskih servisa o interkulturalizmu i društvenoj koheziji	Organizovane dvije dvodnevne obuke uz učešće 50 novinara i novinarki	Direktorat za interkulturalizam/ Javni medijski servisi	IV kvartal 2025	IV kvartal 2026	15.000,00 eura	Budžet Ministarstva ljudskih i manjinskih prava/Konkurs za projekte NVO
Operativni cilj 3.2		Povećana proizvodnja i kvalitet medijskih sadržaja o interkulturalizmu i društvenoj koheziji u komercijalnim medijima					
Indikator učinka		Polazna vrijednost – 2024.g	Prelazna vrijednost – 2025.g	Prelazna vrijednost – 2026.g	Ciljna vrijednost - 2028.g		

% ukupnog sadržaja komercijalnih emitera namijenjenog promociji interkulturalizma i društvene kohezije		N/A Izvor podataka: Agencija za audiovizuelne medijske usluge	2% Izvor podataka: Agencija za audiovizuelne medijske usluge	3% Izvor podataka: Agencija za audiovizuelne medijske usluge	5% Izvor podataka: Agencija za audiovizuelne medijske usluge		
Broj prigovora u vezi sa govorom mržnje na komercijalnim medijima		2 Izvor podataka: Agencija za audiovizuelne medijske usluge	5 Izvor podataka: Agencija za audiovizuelne medijske usluge	4 Izvor podataka: Agencija za audiovizuelne medijske usluge	3 Izvor podataka: Agencija za audiovizuelne medijske usluge		
Aktivnosti		Indikator rezultata	Nadležnost	Planirani datum početak realizacije	Planirani završetak aktivnosti	Budžet	Izvor finansiranja
3.2.1	Potpisivanje Memoranduma o saradnji Ministarstva ljudskih i manjinskih prava sa Agencijom za AVM usluge u vezi sa prioriternim finansiranjem medijskih sadržaja posredstvom Fonda za podsticaj medijskog pluralizma a koji se odnose na interkulturalizam i društvenu koheziju	Memorandum potpisan sa Agencijom za AVM usluge	Ministarsvo ljudskih i manjinskih prava/ Direktorat za interkulturalizam/	II kvartal 2025	IV kvartal 2025	/	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava
3.2.2	Raspisivanje konkursa podrške za proizvodnju sadržaja nezavisne produkcije kojima se promoviše interkulturalizam i društvena kohezija, uz promociju rodne ravnopravnosti kao dodatnog kriterijuma	Realizovan konkurs na godišnjem nivou	Direktorat za interkulturalizam	II kvartal 2025 II kvartal 2026	III kvartal 2025 III kvartal 2026	70.000 euro	Konkurs Ministarstva ljudskih i manjinskih prava za projekte NVO/

3.2.3	Dodjela godišnje nagrade za najbolji medijski sadržaj koji promoviše interkulturalizam i društvenu koheziju	Realizovan konkurs za dodjelu nagrade na godišnjem nivou	Direktorat za interkulturalizam	II kvartal 2025 II kvartal 2026	IV kvartal 2025 IV kvartal 2026	10.000 eura (godišnje 5.000 eura)	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava/ Međunarodne organizacije
3.2.4	Organizovanje obuke za novinare i novinarkе komercijalnih medija o interkulturalizmu i društvenoj koheziji	Organizovane dvije dvodnevne obuke uz učešće 50 novinara i novinarki	Direktorat za interkulturalizam/ Agencija za AVM usluge	IV kvartal 2025	IV kvartal 2026	15.000,00 eura (7.500,00 eura godišnje)	Budžet Ministarstva ljudskih i manjinskih prava/ Konkurs za projekte NVO
STRATEŠKI CILJ 4		Unaprijeđenje promocije interkulturalizma i društvene kohezije u oblasti kulture i drugim društvenim oblastima					
Operativni cilj 4.1		Povećana proizvodnja kulturnih sadržaja o interkulturalizmu i društvenoj koheziji u državnim i lokalnim ustanovama kulture					
Indikator učinka		Polazna vrijednost – 2024.g	Prelazna vrijednost – 2025.g	Prelazna vrijednost – 2026.g		Ciljna vrijednost - 2028.g	
Broj posjetilaca/teljki kulturnih događaja kojima je cilj promociji interkulturalizma i društvene kohezije u državnim i opštinskim institucijama i ustanovama kulture		N/A Izvor podataka: Ministarstvo kulture i medija	1400 Izvor podataka: Ministarstvo kulture i medija	1700 Izvor podataka: Ministarstvo kulture i medija		2000 Izvor podataka: Ministarstvo kulture i medija	
Aktivnosti		Indikator rezultata	Nadležnost	Planirani datum početak realizacije	Planirani završetak aktivnosti	Budžet	Izvor finansiranja
4.1.1	Potpisivanje Memoranduma o saradnji Ministarstva ljudskih i manjinskih prava sa CNP-om, gradskim pozorištima, centrima za kulturu u svim opštinama u cilju stvaranja obaveze da se u godišnji repertoar uvrsti najmanje jedna predstava kojom se promoviše interkulturalizam	Memorandum potpisan sa CNP-om, gradski pozorištima i lokalnim ustanovama kulture	Direktorat za interkulturalizam/ Ministarsvo ljudskih i manjinskih prava	II kvartal 2025	IV kvartal 2025	/	Budžet Ministarstva ljudskih i manjinskih prava

4.1.2	Priprema i izvođenje pozorišnih predstava i drugih događaja u vezi sa promocijom interkulturalizma i društvene kohezije u državnim i opštinskim pozorištima i ustanovama kulture	Realizovane 3 predstave namijenjene promociji interkulturalizma i društvene kohezije u državnim i opštinskim pozorištima i ustanovama kulture uz učešće najmanje 400 građana i građanki	Direktorat za interkulturalizam/ CNP, lokalne ustanove kulture	IV kvartal 2025	IV kvartal 2026	/	Budžeti CNP i opštinskih pozorišta i ustanova kulture
4.1.3	Organizovanje koncerta posvećenom promociji interkulturalizma	Održan najmanje 1 koncert posvećenom promociji interkulturalizma uz učešće najmanje 250 građana i građanki	Direktorat za interkulturalizam/ Muzički centar	IV kvartal 2025	IV kvartal 2026	/	Budžet Ministarstva ljudskih i manjinskih prava/ Muzički centar
4.1.4	Organizovanje izložbe posvećene promociji interkulturalizma	Održana najmanje 1 izložba posvećena promociji interkulturalizma koju je posjetilo najmanje 500 građana i građanki	Direktorat za interkulturalizam/ Muzej savremene umjetnosti	IV kvartal 2025	IV kvartal 2026	/	Budžet Ministarstva ljudskih i manjinskih prava/ Muzej savremene umjetnosti
4.1.5	Podrška izdavačkoj djelatnosti u vezi sa promocijom interkulturalizma i društvene kohezije	Podržano najmanje 10 publikacija/časopisa u vezi sa promocijom interkulturalizma i društvene kohezije	Direktorat za interkulturalizam/	II kvartal 2025	IV kvartal 2026	30.000,00 eura	Budžet Ministarstva ljudskih i manjinskih prava
4.1.6	Izrada edukativnih materijala/publikacija/ zbornika radova u vezi sa promocijom interkulturalizma i društvene kohezije	Izrađeno i publikovano najmanje 2 publikacije/časopisa/zbornika radova u vezi sa promocijom interkulturalizma i društvene kohezije	Direktorat za interkulturalizam/	II kvartal 2025	IV kvartal 2026	10.000,00 eura (5.000,00 eura godišnje)	Budžet Ministarstva ljudskih i manjinskih prava/
4.1.7	Obilježavanje međunarodnog dana Interkulturalizma	Organizovan jedan okrugli sto posvećen međunarodnom danu Interkulturalizma	Direktorat za interkulturalizam	IV kvartal 2025	IV kvartal 2026	14.000,00 eura (7.000,00 eura godišnje)	Budžet Ministarstva ljudskih i manjinskih prava

4.18	Manifestacija Direkt Interkultura Montenegro	Organizovana manifestacija Direkt Interkultura Montenegro uz učešće najmanje 300 građana i građanki	Direktorat za interkulturalizam	IV kvartal 2025	IV kvartal 2026	20.000, 00 Eura (10.000,00 eura godišnje)	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava
Operativni cilj 4.2		Povećana promocija interkulturalizma i društvene kohezije u javnom dijalogu i oblastima društvenog angažovanja mladih i žena					
Indikator učinka		Polazna vrijednost – 2024.g	Prelazna vrijednost – 2025.g	Prelazna vrijednost – 2026.g	Ciljna vrijednost - 2028.g		
Broj učesnika događaja organizovanih od strane OCD posvećenih promociji interkulturalizma i društvene kohezije		N/A Izvor podataka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	500 (250 muškog i 250 ženskog pola) Izvor podataka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	700 (250 muškog i 250 ženskog pola) Izvor podataka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	1000 (250 muškog i 250 ženskog pola) Izvor podataka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava		
Broj prepruka Mreže za mlade u vezi sa javnim politikama a koje se odnose na podsticaj interkulturalizma i društvene kohezije		N/A Izvor podataka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	5 Izvor podataka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	10 Izvor podataka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	20 Izvor podataka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava		
Broj prepruka asocijacije/a žena u vezi sa javnim politikama a koje se odnose na podsticaj interkulturalizma i društvene kohezije		N/A Izvor podataka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	5 Izvor podataka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	10 Izvor podataka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	20 Izvor podataka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava		
Aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležnost	Planirani datum početak realizacije	Planirani završetak aktivnosti	Budžet	Izvor finansiranja	

4.2.1	Raspisiavanje konkursa za OCD sa ciljem promocije interkulturalizma i društvene kohezije, uz promociju rodne ravnopravnosti kao dodatnog kriterijuma	<p>Raspisan godišnji konkurs za OCD kojima se promovše interkulturalizam i društvena kohezija u oblasti angažovanja mladih, djevojaka, žena, edukacije svih društvenih grupa (uključujući i stara lica), medija, sporta i drugih oblasti</p> <p>Obučeno najmanje 300 mladih osoba (150 muškog i 150 ženskog pola) širom Crne Gore o interkulturalizmu</p> <p>Obučeno najmanje 200 žena iz svih krajeva Crne Gore o interkulturalizmu</p> <p>Realizovane najmanje 4 informativne kampanje u vezi sa promocijom interkulturalizama i društvene kohezije</p> <p>Organizovana najmanje dva festivala interkulturalizma za mlade</p>	Direktorat za interkulturalizam/ Ministarstvo sporta i mladih	II kvartal 2025 II kvartal 2026	IV kvartal 2025 IV kvartal 2026	300.000 eura (170.000 euro u 2025 i 200.000 eura u 2026 godini)	Budžet Ministarstva ljudskih i manjinskih prava/Konkurs za projekte NVO
4.2.2	Potpisivanje Memoranduma o saradnji Ministarstva ljudskih i manjinskih prava sa Mrežom za mlade u vezi sa realizacijom zajedničkih aktivnosti na promociji interkulturalizama i društvene kohezije	Potpisan Memorandum o saradnji	Direktorat za interkulturalizam/	II kvartal 2025	IV kvartal 2025	/	Budžet Ministarstva ljudskih i manjinskih prava

4.2.3	Potpisivanje Memoranduma o saradnji Ministarstva ljudskih i manjinskih prava sa asocijacijom/ma koje zastupaju prava žena u vezi sa realizacijom zajedničkih aktivnosti na promociji interkulturalizama i društvene kohezije	Potpisan Memorandum o saradnji	Direktorat za interkulturalizam/	II kvartal 2025	IV kvartal 2025	/	Budžet Ministarstva ljudskih i manjinskih prava
STRATEŠKI CILJ 5		Unapređenje i promocija interkulturalizma u oblasti kulturne, javne diplomatije i ekološke diplomatije za održivi razvoj					
Operativni cilj 5.1		Unaprijeđena međunarodna diplomatska (kulturna i javna) promocija interkulturalizma i Crne Gore kao zemlje interkulture					
Indikator učinka		Polazna vrijednost – 2024.g	Prelazna vrijednost – 2025.g	Prelazna vrijednost – 2026.g		Ciljna vrijednost - 2028.g	
Broj posjetilaca/teljki kulturnih događaja kojima je cilj promociji interkulturalizma i društvene kohezije u državnim i opštinskim institucijama i ustanovama kulture		N/A Izvor podataka: Ministarstvo kulture i medija	1400 Izvor podataka: Ministarstvo kulture i medija	1700 Izvor podataka: Ministarstvo kulture i medija		2000 Izvor podataka: Ministarstvo kulture i medija	
Aktivnosti		Indikator rezultata	Nadležnost	Planirani datum početak realizacije	Planirani završetak aktivnosti	Budžet	Izvor finansiranja
5.1.1	Organizovanje redovnih manifestacija sa dijasporom „Dija-spona”	Organizovana jedna manifestacija godišnje uz učešće predstavnika dijaspore	Direktorat za interkulturalizam/ Ministarsvo vanjskih poslova/ Ministarstvo dijaspore	II kvartal 2025	IV kvartal 2026	40.000,00 eura (20.000,00 eura godišnje)	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava
5.1.2	Publikovanje godišnjeg časopisa sa znamenitim crnogorskim ličnostima širom svijeta i njihovom interkulturnom životu i dostignućima	Publikovan 1 časopis godišnje	Direktorat za interkulturalizam/ Ministarstvo dijaspore	IV kvartal 2025	IV kvartal 2026	10.000,00 eura (5.000,00 eura godišnje)	Budžet Ministarstva ljudskih i manjinskih prava

5.1.3	Organizovanje Foruma „Crnogorska interkultura u svijetu – svjetska interkultura u Crnoj Gori“	Organizovan 1 događaj godišnje uz učešće društvenih aktera iz oblasti interkulturalizma i publikovan zbornik radova	Direktorat za interkulturalizam/ Ministarsvo vanjskih poslova/ Ministarstvo dijaspore	IV kvartal 2025	IV kvartal 2026	40.000,00 eura (20.000,00 eura godišnje)	Budžet Ministarstva ljudskih i manjinskih prava/
5.1.4	Formiranje mješovitih komisija za interkulturalizam sa Sjevernom Makedonijom i sa Republikom Albanijom	Formirane 2 mješovite komisije za interkulturalizam sa Sjevernom Makedonijom i sa Republikom Albanijom	Direktorat za interkulturalizam/ Ministarsvo vanjskih poslova	IV kvartal 2025	IV kvartal 2026	/	Budžet Ministarstva ljudskih i manjinskih prava / Budžet Ministarstva vanjskih poslova
5.1.5	Formiranje međunarodne mreže predstavnika/ca organizacija i inicijativa koje se bave interkulturalizmom	Formirana međunarodne mreža sa ciljem unapređenja saradnje sa inicijativama i organizacijama koje se bave interkulturalizmom	Direktorat za interkulturalizam/	II kvartal 2025	IV kvartal 2026	/	Budžet Ministarstva ljudskih i manjinskih prava
Operativni cilj 5.2		Unaprijeđeno uključivanje ekološke dimenzije interkulturalizma u realizaciji ciljeva održivog razvoja					
Indikator učinka		Polazna vrijednost – 2024.g	Prelazna vrijednost – 2025.g	Prelazna vrijednost – 2026.g	Ciljna vrijednost - 2028.g		
Broj učesnika događaja organizovanih od strane OCD posvećenih promociji interkulturalizma i društvene kohezije kroz promociju ciljeva održivog razvoja		N/A Izvor podataka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	500 Izvor podataka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	700 Izvor podataka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	1000 Izvor podataka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava		
Broj država regiona koje su pristupile Inicijativi “Zeleni Zapadni Balkan”		N/A Izvor podataka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	0 Izvor podataka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	1 Izvor podataka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	5 Izvor podataka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava		
Aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležnost	Planirani datum početak realizacije	Planirani završetak aktivnosti	Budžet	Izvor finansiranja	

5.2.1	Uspostavljanje regionalne inicijative Zeleni Zapadni Balkan	Vlada Crne Gore pokrenula i vodi inicijativu za Zeleni Zapadni Balkan kroz interkulturalnu saradnju sa zemljama regiona	Direktorat za interkulturalizam/ Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera/ Kancelarija za održivi razvoj/ Agencija za zaštitu životne sredine/ Ministarstvo vanjskih poslova	II kvartal 2025	IV kvartal 2026	/	Budžet Ministarstva ljudskih i manjinskih prava
5.2.2.	Pružanje podrške Interkulturalnom pokretu i mreži mladih kao agentima promjene i društvenim umjetnicima za zelenu agendu „Green Interbeing“	Podržan najmanje 1 projekat mreže mladih za zelenu agendu „Green Interbeing“	Direktorat za interkulturalizam/ Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera/ Kancelarija za održivi razvoj/ Agencija za zaštitu životne sredine/ Ministarsvo sporta i mladih	II kvartal 2025	II kvartal 2026	20.000,00 eura (10.000,00 eura godišnje)	Budžet Ministarstva ljudskih i manjinskih prava/Konkurs za projekte NVO

7. Budžet za realizaciju Strategije

Stavka	2025	2026	Donatorska sredstva	Ukupno
Strateški cilj 1. Jačanje institucionalnog okvira za poboljšanje funkcionalnosti i učinkovitosti za razvoj interkulturalizma na svim nivoima vlasti	39.500,00 <i>euro</i>	65.500,00 <i>euro</i>	17.000,00 <i>euro</i>	122.000,00 <i>euro</i>
Operativni cilj 1.1 Uspostavljen vladin institucionalni mehanizam za razvoj interkulturalizma i društvene kohezije	12.500,00 euro	12.500,00 euro	0	25.000,00 euro
Operativni cilj 1.2 Unapređeni kapaciteti ključnih institucija za sprovođenje interkulturalnih politika	7.000,00 euro	33.000,00 euro	17.000,00 euro	57.000,00 euro
Operativni cilj 1.3 Unaprijeđena saradnja Ministarstva ljudskih i manjinskih prava sa lokalnim samoupravama za sprovođenje interkulturalnih politika	/	/	0	/
Operativni cilj 1.4: Unaprijeđena saradnja Ministarstva ljudskih i manjinskih prava sa nevladinim organizacijama za sprovođenje interkulturalnih politika	20.000,00 eura	20.000,00 eura	0	40.000,00 eura
Strateški cilj 2 Promocija i jačanje interkulturalnosti u obrazovanju	80.000,00 <i>euro</i>	95.000,00 <i>euro</i>	0	175.000,00 <i>euro</i>
Operativni cilj 2.1 Unapređena informisanost učenika u osnovnim školama o interkulturalizmu kao vrijednosti i razvojnoj paradigmi	40.000,00 euro	40.000,00 euro	0	80.000,00 euro
Operativni cilj 2.2 Unapređena informisanost učenika u srednji školama o interkulturalizmu kao vrijednosti i razvojnoj paradigmi	40.000,00 euro	40.000,00 euro	0	80.000,00 euro
Operativni cilj 2.3 Unapređena informisanost studenata o interkulturalizmu kao vrijednosti i razvojnoj paradigmi		15.000,00 euro	0	15.000,00 euro
Strateški cilj 3 Unaprijeđenje informisanja javnosti o interkulturalizmu i društvenoj koheziji putem medija	12.500,00 <i>euro</i>	12.500,00 <i>euro</i>	0	25.000,00 <i>euro</i>

Operativni cilj 3.1 Povećanja proizvodnja i kvalitet medijskih sadržaja o interkulturalizmu i društvenoj kohezij u javnim medijskim servisima	/	/	0	/
Operativni cilj 3.2 Povećanja proizvodnja i kvalitet medijskih sadržaja o interkulturalizmu i društvenoj kohezij u komercijalnim medijima	12.500,00 euro	12.500,00 euro	0	25.000,00 euro
Strateški cilj 4 Unaprijeđenje promocije interkulturalizma i društvene kohezije u oblasti kulture i drugim društvenim oblastima	117.000,00 <i>euro</i>	217.000,00 <i>euro</i>	0	334.000,00 <i>euro</i>
Operativni cilj 4.1 Povećana proizvodnja kulturnih sadržaja o interkulturalizmu i društvenoj koheziji u državnim i lokalnim ustanovama kulture	17.000,00 euro	17.000,00 euro	0	34.000,00 euro
Operativni cilj 4.2 Povećana promocija interkulturalizma i društvene kohezije u javnom dijalogu i oblastima društvenog angažovanja mladih i žena	100.000,00 eura	200.000,00 eura	0	300.000,00 eura
Strateški cilj 5 Unapređenje i promocija interkulturalizma u oblasti kulturne, javne diplomatije i ekološke diplomatije za održivi razvoj	55.000,00 <i>euro</i>	55.000,00e <i>uro</i>	0	110.000,00 <i>euro</i>
Operativni Cilj 5.1- Unaprijeđena međunarodna diplomatska (kulturna i javna) promocija interkulturalizma i Crne Gore kao zemlje interkulture	45.000,00 eura	45.000,00 eura	0	90.000,00 eura
Operativni Cilj 5.2- Unaprijeđeno uključivanje ekološke dimenzije interkulturalizma u realizaciji ciljeva održivog razvoja	10.000,00 eura	10.000,00 eura	0	20.000,00 eura
UKUPNO	304.000,00 <i>euro</i>	445.000,00 <i>euro</i>	17.000,00 <i>euro</i>	766.000,00 <i>euro</i>

Ukupno procijenjeni troškovi za realizaciji Strategije za interkulturalizam i društvenu koheziju 2025-2028 do kraja perioda trajanja (2028. godina) su 1.766.000,00 eura

8. Izvještavanje, monitoring i evaluacija

U skladu sa Metodologijom razvijanja politika izrade i praćenja sprovođenja strateških dokumenata, definisan je plan monitoringa, izvještavanja i evaluacije Strategije za interkulturalizam i društvenu koheziju 2025-2028.

Monitoringom će se obezbijediti prikupljanje podataka o postizanju ciljeva i rezultata tokom realizovanja aktivnosti. Monitoring će biti usmjeren na akcione planove, polugodišnje i godišnje izvještaje sa posebnim osvrtom na indikatore učinka i indikatore rezultata.

Za praćenje realizacije strategije i nadzor nad kvalitetom i dinamikom implementacije planiranih aktivnosti formiraće se Komisija za praćenje sprovođenja Strategije za interkulturalizam i društvenu koheziju 2025-2028. Pored predstavnika/ca ministarstva (Direktorata za interkulturalizam), članovi/ce Komisije biće predstavnici institucija čije su aktivnosti prepoznate Strategijom ili čije je učešće u procesu praćenja od značaja za dobar i pravovremen uvid u ispunjenje postavljenih ciljeva: Kabinet predsjednika Crne Gore, Ministarstvo ekonomskog razvoja, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo pravde, Ministarstvo javne uprave, Ministarstvo kulture i medija, Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalnog staranja, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo sporta i mladih, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, Ministarstvo vanjskih poslova, Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija, Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava, Ministarstvo evropskih poslova, Zavod za zapošljavanje Crne Gore, Zavod za školstvo Crne Gore, Zavod za socijalnu i dječiju zaštitu, Radio Televizija Crne Gore, Agencija za zaštitu životne sredine, Skupština Studentskog parlamenta UCG, Centar za stručno obrazovanje, Odbor za ljudska prava i slobode Skupštine Crne Gore, Uprava za ljudske resurse, Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava Crne Gore, Centar za očuvanje kulture manjina Crne Gore (CEKUM), Romski Savjet, Hrvatsko Nacionalno Vijeće Crne Gore, Bošnjačko vijeće u Crnoj Gori, Generalni sekretarijat Vlade (GSV), NVO UI info, NVO Centar za omladinsku edukaciju (COE), NVO Centar za afirmaciju romske i egipćanske populacije (CAREP), predstavnici/ce NVO.

Predstavnici/ce međunarodnih organizacija, Zaštitnika ljudskih prava i sloboda i drugih institucija mogu biti članovi/ce Komisije u svojstvu posmatrača/ica.

Komisija će biti formirana nakon usvajanja Strategije za interkulturalizam i društvenu koheziju 2025-2028. Radom Komisije koordiniraće Direktorat za interkulturalizam (Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava), koje takođe obezbjeđuje tehničku i stručnu podršku prilikom organizacije sastanaka i pripreme kvartalnih i godišnjih izvještaja. Komisija će se sastajati kvartalno i za svaki sastanak pripremi izvještaj o sprovedenim aktivnostima. Izvještaj sa sastanka Komisije u kome su sumirani glavni zaključci biće objavljeni na internet stranici Ministarstva ljudskih i manjinskih prava, sa ciljem poštovanja principa transparentnosti. U okviru Komisije, ukoliko za to bude bilo potrebe, mogu se osnovati i radni podtimovi sa ciljem bolje implementacije određenih strateških i operativnih ciljeva.

Članovi/ce Komisije i njihovi/e zamjenici/ce treba da imaju pređašnja znanja i iskustva i oblasti realizacije akcionih planova, iskustvo u pripremi izvještaja, te ukoliko to nije slučaj potrebno je da prođu obuku. U roku od najviše godinu dana od dana imenovanja, članovi/ce Komisije i njihovi/e zamjenici/e koji nemaju neophodno iskustvo treba da pohađaju obuku u okviru Program obrazovanja za stručno usavršavanje državnih službenika/ca za strateško planiranje, koji sprovodi Generalni sekretarijat Vlade u saradnji sa Upravom za ljudske resurse.

Dodatno, članovi/ce Komisije bi trebalo redovno da izvještavaju starješine institucije/organa koji ih je imenovao/la o napretku Strategije i obavezama koje ta institucija ima u njenom sprovođenju, da prati sprovođenje strategije u svojoj instituciji i da redovno izvještava Komisiju o tome. Time se osigurava poštovanje principa odgovornosti organa državne uprave zaduženih za izradu i sprovođenje strateškog dokumenta. U cilju efikasne implementacije svih aktivnosti, potrebno je sa relevantnim organima tokom sprovođenja Strategije, na vrijeme uvidjeti i izvjestiti o potencijalnim rizicima i preprekama u samoj implementaciji na sastancima Komisije.

Sprovođenje Strategije za interkulturalizam i društvenu koheziju 2025-2028 realizovaće se kroz dva dvogodišnja Akciona plana koji sadrže pregled aktivnosti, nosioce aktivnosti i partnere, rokove za realizaciju, indikatore učinka, iznos sredstava i izvore finansiranja. Institucije zadužene za sprovođenje aktivnosti će dostavljati godišnje izvještaje o realizovanim aktivnostima i druge podatke, na zahtjev Ministarstva. Ministarstvo je u obavezi da sačini godišnje izvještaje o realizovanim aktivnostima u skladu sa Metodologijom i iste dostavi Vladi na usvajanje. Institucije identifikovane kroz Medijsku strategiju vršiće monitoring pojedinačnih ciljeva reforme kao i pripadajućih indikatora. One će u narednom četvorogodišnjem periodu izvještavati ministarstvo i dostavljati sve potrebne podatke. U odnosu na prepoznate odgovornosti, od svakog člana Komisije se očekuje da dostavlja tražene podatke i priloge za izvještaj u cilju sačinjavanja godišnjih izvještaja o realizaciji Startegije. Radi kreiranja objektivnog izvještaja koristiće se različiti izvori podataka – počevši od podataka koje budu dostavljale relevantne institucije, materijali na Vladi, izvještaji o realizaciji programa rada organa, intervjui i fokus grupe sa relevantnim stranama, materijali NVO-a, kao i istraživanja i izvještaji međunarodnih organizacija.

Godišnji izvještaj o monitoringu, u skladu s Metodologijom biće objavljen na internet prezentaciji Ministarstva (nakon dobijanja mišljenja od Generalnog sekretarijata Vlade Crne Gore) i sadržaće sljedeće elemente:

- o Kratak uvodni rezime s opštom ocjenom implementacije strateškog dokumenta;
- o Konkretnu vrijednosti i ispunjenosti indikatora rezultata (i indikatora učinka ukoliko su dostupni);
- o Informacija o utrošenim finansijskim sredstvima, u odnosu na planirana, s izvorima finansiranja;
- o Identifikovane izazove i preporuke za efikasniju realizaciju ciljeva;
- o Promjene, ukoliko ih bude, u rokovima realizacije ciljeva;
- o Tabela prikaz realizovanih ciljeva.

Nakon isteka roka realizacije Strategije, sačiniće se i završni izvještaj koji će, nakon upoznavanja Komisije sa istim, biti dostavljen Vladi na usvajanje.

Monitoring sprovođenja strateškog dokumenta sadržaće i rodnu komponentu, kako bi se vidjelo da li su se programske aktivnosti bavile različitim prioritetima i potrebama žena i muškaraca u skladu sa planom, što će dalje pomoći u identifikaciji i praćenju razlika u rezultatima i uticajima implementacije sa rodnog aspekta.

Da bi se utvrdio stepen ispunjavanja ciljeva, djelotvornosti i održivosti Strategije predviđena je i evaluacija ovog strateškog dokumenta. Evaluacija će biti sprovedena na kraju implementacionog perioda Strategije radi ocjenjivanja stvarnih efekata i učinka. Evaluaciju će vršiti nezavisni/e eksperti/kinje, a izvještaj će biti dostavljen Vladi na usvajanje. Evaluacija će uključivati i odgovor na pitanje da li je strateški dokument bio koncipiran na način da uvažava rodne razlike, te da li je na iste odgovorio adekvatnim ciljevima, aktivnostima i indikatorima.

Neophodan budžet za sprovođenje evaluacija u iznosu od ukupno 20.000,00 eura EUR će biti planiran iz sredstava Ministarstva ljudskih i manjinskih prava u godinama u kojima je evaluacija predviđena.

Sastav Radne grupe za izradu nacрта Strategije za interkulturalizam i društvenu koheziju 2025-2028 sa Akcionim planom za period 2025-2026:

1. dr Ljudmila Mila Popović, Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava, predsjednica;
2. mr Kristijan Dukaj, Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava, član;
3. Olivera Vukajlović, Kabinet Predsjednika Crne Gore, članica;
4. Arben Xhurreta, Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava, član;
5. Sokolj Beganja, Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava, član;
6. Larisa Lukačević, Ministarstvo pravde, članica;
7. Milica Mićunović, Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija, članica;
8. Jelena Mitrović, Ministarstvo javne uprave, članica;
9. Ana Šebek, Ministarstvo ekonomskog razvoja, članica;
10. Dragana Konjević, Ministarstvo vanjskih poslova, članica;
11. Biljana Vučetić, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, članica;
12. Anđela Vuković, Ministarstvo evropskih poslova, članica;
13. Jelena Ojdanić, Ministarstvo unutrašnjih poslova, članica;
14. Dalila Nišić, Ministarstvo dijaspore, članica;
15. Jelena Petrović, Ministarstvo kulture i medija, članica;
16. Boris Ivanović, Ministarstvo sporta i mladih, član;
17. Tanja Janković, Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera, članica;
18. Olivera Vukojević, Ministarstvo zdravlja, članica;
19. Milan Leković, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede; član
20. Stefan Radević, Uprava za ljudske resurse, član;
21. Bojan Radović, Uprava za ljudske resurse, član;
22. Jelenka Andrić, Odbor za ljudska prava i slobode, članica;
23. Jelena Bojović, JU Centar za stručno obrazovanje, članica;
24. Fran Vuljaj, Zavod za školstvo, član;
25. Aida Rastoder, Radio i Televizija Crne Gore, članica;
26. Anton Nikaj, CEKUM, član;
27. Nikoleta Lakić, Zavod za socijalnu i dječiju zaštitu, članica;
28. Ana Vuksanović, Hrvatsko Nacionalno Vijeće Crne Gore, članica;
29. Šejla Pepić, Romski Savjet, članica;
30. Dr Mehmed Đečević, Bošnjačko Vijeće u Crnoj Gori, član;
31. Vedran Vujisić, Studentski parlament UCG, član;
32. Jovan Kostić, Zavod za zapošljavanje Crne Gore, član;
33. Nada Jovanović, Agencija za zaštitu životne sredine, članica;
34. Emina Skenderović, Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava, članica;
35. Mustafa Canka, NVO „UI Info“, član;
36. Nardi Ahmetović, NVO „CAREP“, član;
37. Jugoslav Radović, NVO Centar za omladinsku politiku, član